

САРБАГЫШОВ БУЗУРМАНКУЛ

РИТОРИКА

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

УДК
ББК
А

Ош мамлекеттик университети
Арашан гуманитардык институту
Дин таануу факультети

Рецензенттер:

Себетов Ж. Б. – теология илиминин доктору (PhD), окутуучу.

Жусупов М. Г. – Философия илимдеринин доктору (PhD), окутуучу.

Сарбагышов Бузурманкул Рапылбекович

Риторика: Окуу куралы. Бишкек: 2021. – 160 б.

Бул китепте риториканын маанилүүлүгү, ошондой эле көркөм сөз сүйлөгөн хатиптин өзгөчөлүктөрү, адамдар арасы жана дин кызматында байланыштын орду, риториканын түрлөрү, диний риторикада кеңири колдонулган кутба, вааз, жаназа жана башка жөрөлгөлөр боюнча кеңири маалыматтар берилген.

© Сарбагышов Бузурманкул Рапылбекович, Бишкек 2021

📍 Аламүдүн району, Арашан айылы, Чыңгыш Баатыр көчөсү 36

🌐 www.arashan.edu.kg

✉ arashan.edu.kg@gmail.com

📷 [arashan_edu_kg](https://www.instagram.com/arashan_edu_kg)

📘 [arashan.theology.faculty](https://www.facebook.com/arashan.theology.faculty)

САРБАГЫШОВ БУЗУРМАНКУЛ

РИТОРИКА

Бишкек - 2021

МАЗМУНУ

КИРИШ СӨЗ	5
-----------------	---

I-БӨЛҮМ:

РИТОРИКА ЖАНА ХАТИП / 11

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР	11
А. РИТОРИКАНЫН АНЫКТАМАСЫ	13
Б. ТЕМАСЫ ЖАНА МАКСАТЫ	13
В. РИТОРИКАНЫН МААНИЛҮҮЛҮГҮ	14
Г. ИМАМ-ХАТИПТЕ БОЛУУСУ КЕРЕК БОЛГОН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР	14
1. Аз жана маңыздуу сөз сүйлөө	14
2. Адамдын кабыл алуу даражасына жараша сөз сүйлөө	15
3. Дүйнө жана акырет жашоосун айкалыштыруу	15
4. Инсанды барктоо керек	15
5. Инсандарды түздөн түз сындабоо	15
6. Үрп - адат салттарга сый көрсөтүү	15
7. Ишендирүүчү жана кабылдандыруучу болуу	16
Д. ХАТИПТИН ЖАМААТ МЕНЕН БАЙЛАНЫШУУСУНДА КЕРЕК БОЛГОН САПАТТАР.	16
1. Жагымдуу үн менен кайрылуу	16
2. Сүйлөгөнүнө кылдат мамиле кылуу	17
3. Жест кыймылдарын орду орду менен колдонуу	17
4. Мимикалары (ички сезимди билдирүү үчүн бет булчуңдарын кыймылдатуу) менен сүйлөгөн сөздөрүн кооздоо	17
5. Кийим кечесине көңүл буруу	17
6. Өзүн өзү башкаруу - көзөмөлгө алуу	17
7. Чөйрөнүн сөз сүйлөөгө ылайыктуу болуусу керек	18
8. Жамаатты жакшылап таануу	18
Е. ИМАМ ЖАНА ХАТИПТИН ИЙГИЛИГИНЕ ТЕРС ТААСИР БЕРГЕН СЕБЕПТЕР.	20
1. Дин кызматкеринде болгон жетишсиздиктер	20
1. Билимдин жетишсиздиги	20
2. Көңүл буруунун аздыгы	20
3. Ылайыктуулук жана өзүн туура көрсөтүүнүн аздыгы	20
4. Байланыштын начардыгы	20
2. Жамааттагы болгон жетишсиздиктер	21
3. Чөйрөдөн келип чыккан маселелер	21
Ё. ЖЕТКИЛИКТҮҮ СӨЗ СҮЙЛӨӨНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ.	22
Ж. КУРАН ЖАНА СҮННӨТТӨ РИТОРИКАНЫН НЕГИЗДЕРИ	24
1. Куранда риториканын негиздери	24

2. Сүннөттө риториканын негиздери.....	25
ОКУУ БӨЛҮМҮ	28
КУСС Б. САИДАНЫН КУТБАСЫ.....	28

II-БӨЛҮМ:

ДИН КЫЗМАТТАРЫНДА БАЙЛАНЫШ ЖАНА АНЫН МААНИЛҮҮЛҮГҮ / 35

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР	35
А. ДИН КЫЗМАТТАРЫНДА ИМАМ ЖАНА ХАТИПТИК КЫЗМАТТАРЫ	37
1. Имамдык жана хатиптик.....	37
2. Муаззаиндик-сопулук	38
3. Куран үйрөтүүчүлүк.....	40
4. Иршад жана таблиг милдети	41
Б. ДИН КЫЗМАТЫНДА ӨЗҮНҮ ЖАНА КӨЗДӨЛГӨН ЭЛДИ ТААНУУ	41
В. ДИН КЫЗМАТТАРЫНДА БАЙЛАНЫШ.....	43
1. Байланыштын мааниси жана негизги принциптери	43
2. Байланыштын негизги элементтери	44
3. Байланышта тил жана дене тилинин маанилүүлүгү	44
4. Дин кызматтарында байланыш көйгөйлөрү	45
ОКУУ БӨЛҮМҮ	47
ЖИБРИЛ ХАДИСИ.....	47

III-БӨЛҮМ:

РИТОРИКАНЫН ТҮРЛӨРҮ ЖАНА КУТБА / 55

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР	55
А. ТЕМАСЫНА ЖАРАША РИТОРИКАНЫН ТҮРЛӨРҮ	57
1. Саясий риторика	57
2. Аскерий риторика.....	57
3. Академиялык риторика.....	57
4. Укуктук риторика	57
5. Диний риторика	57
Б. ФОРМАСЫНА ЖАРАША РИТОРИКАНЫН ТҮРЛӨРҮ	57
1. Конференция.....	57
2. Салтанаттарда сөз сүйлөө	58
3. Хитабе - кайрылуу	58
4. Сухбат - баян.....	58
5. Ачык жыйын	58
6. Дискуссия	58
7. Тегерек стол	58
8. Симпозиум	58

9. Монолог.....	58
10. Диалог.....	58
11. Радио жана теле эфир аркылуу сөз сүйлөө.....	58
В. ДИНИЙ РИТОРИКА ЖАНА АНЫН ТҮРЛӨРҮ.....	58
1. Кутба.....	58
2. Вааз - баян.....	59
Г. ДИНИЙ РИТОРИКАНЫН БУЛАКТАРЫ ЖАНА АЛАРГА ЖЕТҮҮНҮН ЖОЛДОРУ	59
Д. ХАТИПТИК ЖАНА КУТБА	60
Е. КУТБАДА ТЕМА ТАНДОО	61
Ё. КУТБА ПЛАНДОО	62
Ж. КУТБАНЫН СУНУЛУШУН ДАЯР АБАЛГА АЛЫП КЕЛҮҮ	63
З. КУТБАНЫН СУНУЛУШУ	65
И. КУТБАНЫН ҮЛГҮЛӨРҮ	70
ОКУУ БӨЛҮМҮ	75
АЗИРЕТИ АБУ БАКИРДЕН.....	75
АЗИРЕТИ УМАРДАН.....	76

IV-БӨЛҮМ:

ВАЗЖАНА ВАИЗДИК КЫЗМАТ / 83

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР	83
А. ВАЗЖАНА ВАИЗДИК	85
Б. ВАЗЖАНА ИРШАДДЫН ДИНДЕГИ ОРДУ	86
Б. ВАЗЖАНАДА ТЕМА ТАНДОО	87
Г. ВАЗЖАНЫН ПЛАНЫ.....	88
Д. ВАЗЖА ДАЯРДОО	89
Е. ВАЗЖА ДУБАЛАРЫ.....	90
Ё. ВАЗЖА ҮЛГҮСҮ	91
ОКУУ БӨЛҮМҮ	99
ХАСАН АЛЬ-БАСРИЙДЕН НАСЫЯТТАР.....	99

V-БӨЛҮМ:

ЖАНАЗА / 107

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР	107
А. ӨЛҮМ ҮЧҮРҮНДА АТКАРЫЛА ТУРГАН ИШ - АРАКЕТТЕР	109
1. Оорулууну зыярат кылуу	109
2. Талкин.....	110
3. Куран окуу	111
Б. МАЙИТТИН ЖУБУЛУУСУ ЖАНА КЕПЕНДЕЛИШИ.....	112
1. Өлгөн адамдын жубулуусу (Гасл).....	112

1. Сүннөт болгон кепен.....	114
2. Кифаят кепени	114
3. Зарурат кепени.....	114
Кепендөөдө колдонулган кепендин бөлүктөрү	114
В. ЖАНАЗА НАМАЗЫ ЖАНА ДУБАЛАРЫ.....	115
Жаназа намазынын кылынышы	115
Г. ЖАНАЗА НАМАЗЫНДАН СОҢ КЫЛЫНА ТУРГАН ИШ - ЧАРАЛАР	117
1. Тазкия.....	117
2. Ташийъ.....	118
3. Дафин (Көмүү).....	119
4. Куран окуу жана дуба кылуу	119
5. Талкин жана дубалары	120
6. Тазия (Тажия).....	121
ОКУУ БӨЛҮМҮ	122
АКЫРЕТ АКЫБАЛДАРЫ.....	122
МУЗ СЫЯКТУУ ЭЭРИП ЖОК БОЛГОН	123

VI-БӨЛҮМ: ДИНИЙ ЖӨРӨЛГӨЛӨР / 129

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР	129
А. ДИНИЙ САЛТАНАТТАР	131
Б. ХАТЫМ ДУБАСЫ	133
В. АЗАН ДУБАСЫ	136
Г. НАМАЗДАН КИЙИН ОКУЛА ТУРГАН ДУБАЛАР.....	136
Д. СӨЙКӨ САЛУУ ЖАНА НИКЕ ДУБАСЫ.....	137
Е. АТ КОЙУУ САЛТАНАТЫ	139
Ё. СҮННӨТ ТОЙ САЛТАНАТЫ (ХИТАН)	139
Ж. РАХМАТ ДУБАСЫ.....	140
З. АЖЫЛЫККА УЗАТУУ ДУБАСЫ	140
И. БАЗАР ДУБАСЫ	141
Й. ТООБО ДУБАСЫ	142
К. ТАМАК ДУБАСЫ.....	143
Л. ИФТАР ДУБАСЫ	144
М. САПАР ДУБАСЫ.....	144
Н. ШЫПАА ДУБАСЫ.....	145
О. САЛТАНАТТАРДА ОКУЛУУЧУ ДУБА.....	145
ОКУУ БӨЛҮМҮ	146
АЗИРЕТИ ОСМОНДОН	146
АЗИРЕТИ АЛИДЕН	148

КИРИШ СӨЗ

Сөздөрдүн эң таасирдүүсү кылып кереметтүү Кураны Каримди инсаниятка түшүргөн Улуу Аллах Таалага чексиз санаа жана мактоолор болсун.

Таптаза берекелүү жүрөгү менен Кураны Каримди ааламдардын Жаратуучусу болгон Аллах Тааладан алып бизге эң жеткиликтүү тил жана ыкма менен жеткирген Аллахтын куттуу элчиси Азирети Мухаммед пайгамбарга (с.а.в.) салам жана салаваттар болсун.

Сөз сүйлөө жөндөмдүүлүгүнү берген Аллах Таала оболу ал сөздүн кандай таризде инсандарга жеткирилүүсүн да өз сөзүндө *قَوْلًا سَدِيدًا* “туура сөздү айткыла”¹, *قُلْ لَهُمْ قَوْلًا* “жылуу – жумиак сөз сүйлө”², *قُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا* “анда аларга жылуу – жумиак сөз сүйлө”³, *قُلْ لَهُمْ قَوْلًا بَلِيغًا* “Ага жумиак сүйлөгүлө”⁴, *قُلْ لَهُمْ قَوْلًا لَّيِّنًا* “Насаат кылып, таасирдүү сөз айт”⁵ деп баса белгилеген. Ошондой эле куттуу Пайгамбарыбыз (с.а.в.) да *قُلْ لَهُمْ قَوْلًا لَّيِّنًا* “...же жакшы сөз сүйлөсүн, же болбосо унчукпасын” деп сөздүн бир гана жакшы болуусун буйруган. Арийне мына ушундан улам мусулман баласы ооздон чыккан сөздүн жеткирилүү таризи менен бирге сөздүн маңыздуу болуусуна да көңүл буруусу керек.

Сөздүн жана сөз сүйлөөнүн мына ушул жана башка маанилүүлүгүнө карата бул тармакта кылымдар бойу ар түрлүү эмгектер калемге алынып келген. Өлкөбүздө да күнүбүздө бул жаатта алгылыктуу кадамдар ташталып сөз сүйлөө өнөрү катары маалым болгон риторика илими тууралуу диний жана башка мазмундардагы эмгектер жарык көрүүдө. Андыктан бул эмгек да бул кадамдарга кадам жана салым кошуусу максатында даярдалды. Себеби мекенибизде элибиздин динге болгон кызыгуусу артуу менен бирге анын сөз аркылуу жеткирилүүсү ыкмалары да ымалай кенен кучак жайып жайылууда. Ошондуктан диний мекеме, мечит жана медресе, теологиялык жогорку жана орто билимдеги окуу жайларда таалим тарбия жана үгүт-насаат иштеринде риторика илимине муктаждык туулуда.

Мына ушул муктаждыкка карата бул эмгегибиз алты бөлүмдөн түзүлдү. Биринчи бөлүмдө - Риторика илиминин аныктамасы, максаттары жана маанилүүлүгү менен бирге хатип – сөз чеберинде болуусу керек болгон өзгөчөлүктөр, сыпаттар, ийгилигине таасир берген жагдайлар; экинчи бөлүмдө - дин кызматтарында байланыштын орду; үчүнчү бөлүмдө - риториканын түрлөрү жана диний риториканын түрлөрүндөн алгачкысы болгон кутба; төртүнчү бөлүмдө - вааз жана ваиздик кызматы; бешинчи бөлүмдө – жаназа; алтынчы бөлүмдө – диний жөрөлгөлөр тууралуу кеңири маалымат берилди.

Эгебизден бул эмгегибиздин өзүнүн ыраачылыгына жетүү үчүн себепчи жана окугандарга пайдалуу кылуусуну суранабыз.

-
1. Ахзаб 33/70.
 2. Исра 17/28.
 3. Исра 17/23.
 4. Таха 20/44.
 5. Ниса 4/63.

I-БӨЛҮМ: РИТОРИКА ЖАНА ХАТИП

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Риториканын байланышка карата маанилүүлүгүн өз ара тартышкыла?
2. Эл арасында алдыңкы саптарда келген адамдардын сөз сүйлөө өзгөчөлүктөрүн изилдегиле?
3. Жетишкен сөзмөр - хатип болуу үчүн эмнелерге ээ болуу керектигин талкуулагыла?
4. Хатиптин жамаат менен байланыш куруусунда көңүл буруусу кажет болгон маселелерди изилдегиле?
5. Куран жана сүннөттөгү риториканын негиздерин изилдегиле?

А. РИТОРИКАНЫН АНЫКТАМАСЫ

Риторика Арап тилинде *الخطابة* “хитабет” сөзү менен туюндурулат. “Хитабет” сөзү болсо *خَطَبَ* этишинден келип чыккан бир сөз болуп термин катары:

الخطابة: الكلام المنشور وهي التي يخاطب بها كذا “Кандайдыр бир нерселерди түшүндүрүү үчүн сөздү башкасына багыттоо” маанисин берет. Башкача айтканда *الخطابة: الكلام المنشور وهي التي يخاطب بها كذا* “Хитабе - сөз чебери хатиптин бир топ инсанды кабылдандыруу максатында ачык айкын сөз сүйлөөсү” деп аталат.

Күнүбүздө риториканын иш жүзүнө ашуу чөйрөсү өтө кенен. Инсандын иш-аракет кылган баардык чөйрөсүндө кезигет. Арийне бул жараян алгачкы инсан менен бирге өсүп өнүгүп келген. Андыктан сүйлөө жана сөз айтуу инсандын эң табигый өзгөчөлүгү болуп эсептелет.

Риторика замандын өтүүсү менен “эл алдында таасирдүү жана көркөм сөз сүйлөө” же болбосо “сулуу жана кынтыксыз сөз сүйлөө” өнөрү катары өсүп өнүгүп өзгөчө мааниге ээ болгон.

Кыскача, Риторикага “эл алдында көркөм сөз сүйлөө өнөрү” аныктамасы берилген.

Сүйлөгөн адамга “хатиб”; айтылган сөзгө “хитабе” деп аталган.

Б. ТЕМАСЫ ЖАНА МАКСАТЫ

Риториканын темасы - кандайдыр бир көңүл тарткан же керек болгондугу ойлонулган тема тууралуу адамдарды маалыматтандыруу, кабардар кылуу, кабылдандыруу же багыт берүү.⁶

Риториканын максаты - бир пикирди, ойду же теманы мүмкүнчүлүккө жараша жана эрежесине ылайык бир таризде угуучуларга сунуу жана аларды кабылдандыруу. Риториканын максаты жөн эле сүйлөп койуу эмес. Маанилүү болгону - маалымат берүү, сүйлөө аркылуу белгилүү жүрүм-турумдарды кабылдандыруу, мисал берип угуучуларды ишке өтүүсүнө түрткү берүү.

Риториканын (хитабеттин) максатын төмөндөгү эки негизде топтоо мүмкүн:

1. Белгилүү темаларда маалымат берүү
2. Кандайдыр бир темаларды кабылдандыруу

6. İ. Lütfi Çakan, Uygulamalı Hitabet, s. 11.

В. РИТОРИКАНЫН МААНИЛҮҮЛҮГҮ

Инсандар, муктаждыктарын орундатуу, пикирлерин жайуу, сезимдерин билдирүү үчүн көркөм сүйлөөгө муктаж. Инсан идеалы, муктаждыгы, арзуу жана каалоолору болгон бир макулук. Булардын эң көркөм таризде түшүндүрүлүүсү жана корголуусу керек. Буларды иш жүзүнө ашырууда риториканын орду чоң.

Маалым болгондой бул жагдайлар, белгилүү эрежелери болгон риторика өнөрү менен ишке ашат. Риторика оозеки жана көргөзмөлүү болуп инсандардын билүү, багыт алуу жана кабылдануусун камсыздайт. Арткан талаптар жана айтылуусу керек болгон маселелер, бул теманын маанилүүлүгүн көрсөтүп турат. Маселен, өндүргөн буюмун сатыш үчүн өндүрүшчү жана ишкер бул ыкманы колдонууга киришет. Ой-пикирин колдонгон ойчул да ойун жеткириш үчүн риторикага баш башат.

Бир максатты коргоо жана жайууну аркалаган аракетчил адам, таалим жана тарбия берген мугалимдер да бул ыкманы колдонушат.

Бул жерде эң маанилүү жагдай - көркөм сөз сүйлөө өнөрү болгон риториканын эрежелеринин маалым болгондугу. Байкалгандай булардын баары риторика илиминин канчалык маанилүү бир илим жана өнөр болгондугун көрсөтүп турат.

Риториканын эрежелерине ылайык ишке ашырылган, пландуу жана программалуу оозеки түшүндүрүүнүн пайдаларын төмөндөгүчө айтсак болот:

1. Тема түзмө-түз жана бетме-бет угуучуларга түшүндүрүлгөндөн улам каалаган маалыматтын берилүүсү дагы да жеңил болот. Түшүнүлбөй калган бөлүмдөрдүн суроо-жооп иретинде дароо андалуусу темалардын жакшы түшүнүлүүсүнө өбөлгө түзөт.

2. Риторикада сүйлөгөн адам менен угуучунун бетме-бет болгондугу себептүү кабылданбаган пикирлерге каршы чыгуу жана туура болгонун айтуу мүмкүн.

3. Таалим жана тарбияда риторика дагы да кыска жана ыңгайлуу жол. Бир тема тууралуу жүздөгөн китептерди барактап окуп жана изилдеп олтурганча ал тууралуу адисинден бир канча саат ичинде угуп жана үйрөнүп алуу мүмкүн. Бул болсо убакытты короткондон куткаргандай эле күч кубатты ысрап кылгандан да сактайт. Кыска заманда жана тездик менен көп нерсени үйрөнгөнгө өбөлгө түзөт.

Г. ИМАМ-ХАТИПТЕ БОЛУУСУ КЕРЕК БОЛГОН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР

Хатипти максатына жеткире турган өзгөчөлүктөр анын адамгерчилигине байланыштуу. Ийгиликтүү болуусу үчүн төмөндөгү өзгөчөлүктөргө көңүл буруусу зарыл:

1. Аз жана маңыздуу сөз сүйлөө: Көздөлгөн топко угуу арзуусу жана муктаждыгы эске алынуу менен сөз сүйлөө керек. Өзгөчө диний риторикада вааз, кутба жана башка сөз сүйлөнүүчү иш - чаралар сейрек жана кыска аралыктар менен аткарылуусу туура эмес. Тең салмактуу сөз сүйлөө аралыгынын пландалуусу зарыл. Белгилүү убакыттын ичинде жамааттын каалоо жана муктаждыктарынын пайда болуусун күтүү керек. Ушундайча угуучулардын берилген маалыматты кабылдануусуна шарт түзүлүүсү зарыл.

Сүйлөнгөн сөз ачык жана түшүнүктүү болуусу керек. Тажаткан, чарчаткан жана уйкуну келтирген болбоосу керек. Аз жана маңыздуу сөз сүйлөө керек. Угуучулардын угууга даяр жана кызыктар убактысын билүүсү керек. Темалар каалоо жана муктаждыкка жараша тандалынып алуусу керек. Сөз сүйлөөнүн чеги менен жана убактысы так өлчөнгөн, же болбосо бул тариз сөз сүйлөөлөр убактысында башталуусу жана бүтүрүлүүсү керек. Убактысынан озуп кеткен сөз сүйлөөлөр, угуучулардын ойлорунун чачыроосуна алып келгендей эле иштеринин да аксоосуна себеп болот. Бул себептен пайдалуу жана натыйжалуу болбойт.

2. Адамдын кабыл алуу даражасына жараша сөз сүйлөө: Угуучулардын билимин, маданиятын жана кабыл алуу даражаларын көңүлдөн чыгарбоосу керек. Түшүнүксүз жана жаңылыш түшүнүктөргө себеп боло турган сөз сүйлөөдөн сактануусу керек.

3. Дүйнө жана акырет жашоосун айкалыштыруу: Сөз сүйлөгөндө жакшылыкты үмүттөндүрүү жана жамандыктан коркутуп эскертүү менен бирге чен-өлчөмдүү айтылуусу керек. Бир гана бейишти үмүт кылуу же бир гана тозоктон коркуу тууралуу айтып туруп алуу туура эмес. Себеби биринчиси инсандарды чектен чыгып кетүүгө, экинчиси үмүтсүздүккө түртүүсү ыктымал. Андыктан эки дүйнө жашоосу тең бирдей каралууга жана көңүл бурулууга тийиш.

4. Инсанды барктоо керек: Инсанга кызмат кылуу учун алгач анын кадыр барктуу болгондугун сезе билүү жана ага урмат - сый менен мамиле кылуу керек. Коомдогу адамдарга кызмат жеткире билүү алардын өзгөчөлүктөрүн түшүнүү жана аңдап билүүнү талап кылат.

Инсандар менен Исламдын ортосуна кирген тоскоолдуктардын жойулуусу керек. Бул жерде Азирети Пайгамбар Мухаммеддин (с.а.в.) “даават” усулуну билүү жана аны аткаруу керек. Себеби Ал (с.а.в.) бул иштин аткарылышын эң жакшы үлгүдө көрсөтүп кеткен. Бул өзгөчөлүгүнү төмөндөгүчө ачыктаган:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ وَابْنُ أَبِي عُمَرَ قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ (يَعْنِيَانِ الْفَزَارِيَّ)
عَنْ يَزِيدَ (وَهُوَ ابْنُ كَيْسَانَ) عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ!
أَدْعُ عَلَى الْمُشْرِكِينَ. قَالَ «إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لِعَانًا. وَإِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً»

“Мухаммед б. Аббад менен Ибн Аби Умар хадис риваят кылып жатканда: Бизге Марван (тактап айтканда аль-Фазаарий) Язидден (бул адам Ибну Кайсаан), ал да Абу Хазимден, ал да Абу Хурайрандан хадис риваят кылышты.” деп айтышты. Абу Хурайра бул хадисте:

“-Оо, Алланын Элчиси! Мушириктەرге каргыш айтсаныз?” деп суроо узатылды.

Пайгамбарыбыз болсо “Мен каргыш айтуучу болуп жөнөтүлбөдүм! Мен бир гана мээрим катары жөнөтүлдүм!” деп жооп кайтарды.⁷ деп айтылганын риваят кылган.

5. Инсандарды түздөн түз сындабоо: Кутба жана вааз сыяктуу диний сөз сүйлөө учурларында сын-пикир катары инсандар жана алардын ысымдары айтылбоосу керек. Күнөөкөрдү сындагандын ордуна күнөө иштин жаман кесепети тууралуу айтуу керек.

6. Үрп - адат салттарга сый көрсөтүү: Имам, ваиз, хатип же болбосо элге сөз сүйлөөгө милдеттендирилген башка алып баруучулардын үрп адаттарга карата аяр мамиле кылуусу абзел. Андыктан коом менен араздашуунун ийгиликсиздиктерге алып бараарын эстен

7. Муслим, Сахих, Бирр, 87.

чыгарбоо керек. Бирок коомдо бидат болуп жайгашып калган үрп адат салттар бар болсо, хатиптин аңгемелешүү жолу менен ордунда айтылган мисалдарды берүү аркылуу жаңылыш болгон нерсени оңдоого аракет кылуусу жана жамааттын пикирин туура багытка салуусу керек.

7. Ишендирүүчү жана кабылдандыруучу болуу: Сөз өнөрү эң жогорку деңгээлде болгон доордо жөнөтүлө баштаган Исламдын буйрук жана тыйуулары калетсиз ыкма жана жол менен түшүндүрүлүүсү керек эле. Арийне Пайгамбарыбыз (с.а.в.) «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» *«Жакын туугандарыңды (Алланын азабы) менен эскерт.»*⁸ аятынын буйругун орундатты. Бул буйруктан улам Сафа төбөсүнө чыгып, ал жерден туугандарына жогору үн менен мындайча кайрылды:

“Курайшыктар!

Мен силерге ушул тоонун этегинде же ушул коктуда атчан душмандар бар, силерге кол салат десем, мага ишенесинерби? Менин тууралыгымды тастыктайсыңарбы?

-Алар:

“Ооба, сага ишенебиз. Анткени ушул күнгө чейин сенин жалганыңды укпадык.”

Пайгамбар (с.а.в.):

“Андай болсо мен силерге азыр алдынарда катуу азап күнүнүн боло тургандыгын, Аллахка ишенбегендердин чоң азапка дуушар боло тургандыган кабар берип жатам. Силерди ал катуу азаптан сактандыруу үчүн жөнөтүлдүм.

Курайшыктар! Сиздер уйкуга киргендей өлөсүңөр, уйкудан ойгонгондой тирилесиңер. Кабырдан туруп Аллахтын алдына барасыңар. Дуйнөдө баардык кылганыңардын сурагын бересиңер. Жакшы амалдарыңыздардын сыйлыгын, жаман амалдарыңыздын жазасын көрөсүздөр. Сыйлык болсо - бул бейиш, ал эми жаза - түбөлүктүү тозок болот.”⁹

Д. ХАТИПТИН ЖАМААТ МЕНЕН БАЙЛАНЫШУУСУНДА КЕРЕК БОЛГОН САПАТТАР.

Имам же хатип ийгиликтүү кызмат кылууну кааласа, кээбир эрежелерди сактоосу керек. Булар түзмө-түз өзү менен байланыштуу болгон ички жана сырткы мамилелери. Тактап айтканда байланыш ыкмалары деп айтылса боло турган жагдайлар.

1. Жагымдуу үн менен кайрылуу: Имам же хатип, угуучулардын көңүл жана акыл эстерине кайрылууда жумшак жана жагымдуу таттуу бир тил колдонуусу керек. Сезим менен пикир чогуу берилүүсү ордунда болот.

Сүйлөөнүн негизги куралы бул үн болуп эсептелет. Анын өзүнө жараша тартиби жана өлчөмү бар. Хатип үчүн үндүн жакшы колдонулуусу өтө маанилүү. Үнү атайын даярдыктан өткөн уккулуктуу болуусу керек. Шыгыраган, кысылган же дымактан чыккан кыңкылдаган үн кулакка жакпайт. Өзүнө тартуунун ордуна түртүшү да мүмкүн. Ушундан улам үн таасирин жоготот.

8. Шуара 26/214.

9. Tecrid-i Sarih, IX, s 244.

Сөз сүйлөнгөн жердин кеңдиги, угуучулардын саны жана сунулган кептин темасы үн тонунун ылайыктап күүлөөнүүсүндө көңүл бурула турган себептерден.

Сөз сүйлөө учурунда бир өңдүүлүктөн кутулуу үчүн керек болсо үндүн даражасын жогорулатуу же болбосо төмөндөтүү да керек. Бирок муну иш жүзүнө ашырып жатканда жасалма сөз жана кыймылдардан алыс болуу зарыл.

2. Сүйлөгөнүнө кылдат мамиле кылуу: Тарбияланган үнчөлүк сөздөрдүн айтылышы жана диксиясы да хатиптин ийгилигинде рол ойногон маанилүү себептерден бири болуп эсептелет. Сөздөрдүн угуучулар тарабынан оңой угула турганчалык ылдамдыкта, так, даана айтылуусу болсо түшүнүүнү жеңилдетет. Чет тилдик сөздөрдүн да нукура таза өзүндөй айтылуусу да маанилүү. Арапча сөздөрдөн турган аят жана хадис тексттери сөз жок туура айтылуусу керек. Аймактардын өзүнө жараша колдонгон адаттык сөздөрүн колдонбостон жалпы жамаат түшүнө ала турган ачык сөз колдонууга аракеттенүүсү керек.

3. Жест кыймылдарын орду орду менен колдонуу: Имам жана хатип сүйлөп жатканда сүйлөгөн темасын жакшы билүүсү менен бирге ишеничтүү болуусу, сезимдери менен оңой жана кенен кыймылдай алуусу керек. Теманын түшүнүлүүсү жана аңдалуусу үчүн керегине жараша кол кыймылдарын да колдонуу керек. Жүз, кол кыймылдарын жана дене тилин темага карата жөндөөсү керек. Үн, сөз жана жесттер арасында шайкештикти сактоосу керек.

Сөз сүйлөнгөн жерде тегеректегилерге муштум түйүү сыяктуу жагымсыз кыймылдарды көрсөтүү олуттуулукту бузат жана хатиптин кадырын түшүрөт. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) айрыкча кутба окуп жатканда, кол ишараттарын аз колдонгондугу дин кызматкерлери үчүн эң чоң үлгү жана тендешсиз өрнөк болуусу керек.

4. Мимикалары (ички сезимди билдирүү үчүн бет булчуңдарын кыймылдатуу) менен сүйлөгөн сөздөрүн кооздоо: Мимикалар сүйлөгөн адамдын жүзү жана көзүндө сүйлөө аркылуу бериле турган толкундоо сезимдерин билдирет. Белгилүү өлчөмдө сүйлөөнүн жоромолу катары көрүлгөн мимикалар теманын жакшы түшүнүлүүсү үчүн өтө керектүү. Жүздөгү сызыктардын кыймылы түшүндүрүлүп жаткан темага жана айтылган сөздөргө жараша жөндөлүүсү керек. Булар угуучуларда оң таасир калтырат.

5. Кийим кечесине көңүл буруу: Соодада буюмдун сырты кандай маанилүү болсо сөз сүйлөп жаткан хатиптин да сырткы көрүнүшү ошончолук мааниге ээ. Кийими таза, салтка жана аймакка карата шайкеш жөнөкөй кийинген хатип жолуккан алгачкы адамдардан баштап жакшы таасир калтыра баштайт. Кир, чаржайыт, өң жана оймо-чиймелери көңүл иренжиткен кийимдерден оолак болуусу керек. Бул себептен улам хатип; баардык нерселерден мурун кийими менен да сүйлөгөн адам десек жаңылышпайбыз.

6. Өзүн өзү башкаруу - көзөмөлгө алуу: Хатиптин ийгилигин коштогон дагы бир өзгөчөлүк - өзүн өзү дайыма көзөмөлгө алуусу жана өзүнө сынчыл мамиле кылуусу. Андыктан имам жана хатип өзүнү эки түрдүү көзөмөлгө алса болот:

а. Ички көзөмөл: Имам жана хатип өзүн дайыма оңдоп туруусу зарыл. Кызматынын талабына ылайык объективдүү жана ары оң сындарга, ары терс сындарга да ачык болуусу зарыл. Ийгиликке жетүүсү үчүн булар керектүү. Баардык нерсенин туурасын мен билем жана мен жасайм дегендиктен алыс болуусу керек. Кээ бирде өзүнө кулак салып өзүн суракка тартуусу керек. Жетишкен жана жетишпеген жактарын аңдап билүүсү керек. Милдетинин акысын берип кылып кылбагандыгынын ырахатын жана капалыгын жан дүйнөсү менен сезип көрүүсү керек.

б. Сырткы көзөмөл: Имам жана хатип сөздөрүнүн угуучуларга таасир берип бербегендигин сөзүнүн натыйжасына карата баамдоосу керек. Оң жагынан өнүгүү көрсөтүбү же өзгөрүү болбодубу суроосунун жообун алуусу керек. Анткени хатиптин ийгилиги бул суроолордо жашырылган. Ушуга жараша өзүн жаңылоосу керек.

Имам жана хатип сөз багыттала турган элди таануусу керек. Алардын жүрүм-турум мамилелерин өзүнүн ыкмасы менен көзөмөлгө алуусу керек. Себеби жамааттын абалы ага жаңы умтулуу жана ышкы берет жана аны дагы да шыктуу кылат. Тескерисинче, каалоосуз жана көңүлсүз көрүнгөн же үргүлөгөн жана маани бербеген жамаат болсо хатипке терс таасир бериши мүмкүн.

Имам жана хатип угуучулардын мамиле жана кыймылдарына карап сөздөрүнүн жеткиликтүү болгондугун өлчөп билүүгө, алардын баа берүүсүнө кулак салып каталарын оңдоого аракеттениши зарыл.

Мухаммед Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) коштошуу Кутбасынын аягында:

-Жеткирдимби? деп үч жолу кайталап суроосу, “Ооба” деген жоопту алганда да: “Күбө бол Оо Эгем!” деп Жаратканга жалбаруусу, сүйлөгөн сөздөрүнүн түшүнүлүп түшүнүлбөгөндүгүн, милдетин аткарууда ийгиликке жетип жетпегендигинин текшерүүсү эле.

Күнүбүздө хатип сүйлөгөн сөздөрүн чөнтөк телефону жана камеранын жардамы менен жаздырып алып кийин кайра угуу жана көрүү аркылуу өзүн өзү текшерип көзөмөлгө алса болот. Бул таризде темаларды сунуудагы каталардын оңдолуусу мүмкүн.

Кыскача хатип, сөз сүйлөөсүндөн мурун, сөз сүйлөп жатканда жана андан кийинки учурда дайыма алдын ала сезгич, даяр болуусу жана башка негиздерге көңүл буруусу керек. Айрыкча хатиптин эл көрө турганчалык бийиктикте туруусу, угуучуларды кароо жана алардын көздөрү менен алака куруу жагынан өтө маанилүү. Ушундайча хатип элди көзөмөлдөп көңүлдөрүн топтоого жетишет.

7. Чөйрөнүн сөз сүйлөөгө ылайыктуу болуусу керек: Риторикада чөйрө сөз сүйлөнө турган жай жана жер болуп эсептелет. Аянты болсун, жарыктык, жылуулугу жана абанын айланып туруусу болсун, керек болсо үндүн таралуусу жагынан да начар болгон жерлерде айтылган сөздөр өз таасирин жоготот. Бул себептен улам хатип сөз сүйлөй турган жердин акыбалын билүүсү керек. Кичине бир бөлмөдө чоң бир залда сүйлөгөнсүп бакырып кыйкырып, же болбосо чоң залда кичине бөлмөдө сөз сүйлөп жаткансып акырын сүйлөөсү уккулуксуз болот.

Ызы - чуу – бул, байланышты балталаган себеп болуп байланышка сырттан кийлигишүү болуп эсептелет. Ызы - чуу жамааттын тажагандыгындан келип чыккандай эле жайдын да оңтойсуз болгондугунан улам болушу мүмкүн. Пландалбастан курулган чоң жерлер угуучуларды контролдоону кыйындаштырат. Механикалык сигналдардагы ызы - чуулар, микрофон жана колонкалардын ыңгайсыз катуу үндөрү жамаатты тынчсыздантырат жана кызыгууну азайтышы мүмкүн. Мындан улам риторика үчүн колдонула турган жер мурдатан текшерүү жана кароодон өткөрүлүүсү керек. Качан гана сөз сүйлөө үчүн ылайыкталса ошондо гана сөз сүйлөө керек.

8. Жамаатты жакшылап таануу: Риториканын мөмөлүү жана ийгиликтүү болуусунда көңүл бурулуусу керек болгон маанилүү элементтердин бири бул жамаат болуп эсептелет. Жамаат ар түрдүү адамдардан куралат. Өспүрүм балдардан тартып жашы улгайып калган кары кишилерге чейин ичине камтыйт. Муну менен бирге алардын түшүнүгү, билими жана

маданий шарттары бири биринен айрымаланып турат. Хатип бул айрымачылыктарды көрөгөчтүгү менен билүүсү керек. Сөз сүйлөп жатканда бул өзгөчөлүктөргө көңүл буруусу керек. Баары түшүнө турган жана аткара ала турган орто жолду кармануусу керек. Андыктан эң маанилүү болгон жагдай - жамаатты жакшы таануусу.

Ырас, жамааттын да үйрөнүү жана айтылгандарды кылууну каалоосу да болуш керек. Бир гана угумуш жана аткарымыш болбош керек. Хатип да буну андап билүүсү керек. Сыртынан угуп жаткандай да сылыктыкты көрсөтпөгөн жамааттын алдында ийгилик көрсөтүү абдан кыйын иш болгондугу айдан ачык.

Риторикада угуучунун ролу жана маанилүүлүгүнө Пайгамбарыбыз (с.а.в.):

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رض) قَالَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلعم) قَالَ : حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ

وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ : حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ : إِذَا لَقِيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَأَنْصَحْ لَهُ وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللَّهَ فَسَمِّتْهُ وَإِذَا مَرَضَ فَعُدَّهُ وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ

Абу Хурайрадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди: “-Мусулмандын мусулманга болгон акысы бешөө: Алик алуу, оорудууну зыярат кылуу, жаназага катышуу, чакырса чакырыгына жооп берүү, чүчкүргөнгө “ярхамукаллах” деп айтуу.”¹⁰

Муслимдин башка бир риваятында төмөндөгүдөй:

Мусулмандын мусулманга болгон акысы алтоо: Жолукканыңда салам бер, сени чакырса бар, сенден насыкат сураса насыкат бер, чүчкүргөндөн кийин Аллага мактоо айтса “ярхамукаллах” де, ооруп калса аны зыярат кыл, көзү өтсө жаназасынын аркасындан бас.”¹¹

деген хадиси менен ишарат кылган. Демек угуучу каалаган болсо сөз сүйлөө мойнубуздагы милдет. Бирок угуучу каалоосуз көңүл кош болсо сөз сүйлөө кажетсиз болуп калат. Бул себептен улам хатиптердин угуу жаатында жамааттарын тарбиялоосу баарынан мурда өздөрүнүн ийгиликтери үчүн керектүү.

Дин кызматында жамаат менен дин кызматкери арасындагы келишпестиктин чыгуусуна себеп боло турган төмөндөгү сапаттардан оолак болууусу керек:

- Ашыкча жалпылоо
- Карама каршы келтирүү
- Өзүнө алуу
- Мажбурлоо
- Өзгөртүү аракети
- Аттинди көбөйтүү

10. Бухарий, Жанаиз 2; Муслим, Салам 4. Айрыкча карагыла. Ибн Мааже, Жанаиз 1.

11. Муслим, Салам 5.

Е. ИМАМ ЖАНА ХАТИПТИН ИЙГИЛИГИНЕ ТЕРС ТААСИР БЕРГЕН СЕБЕПТЕР.

1. Дин кызматкеринде болгон жетишсиздиктер: Дин кызматчысы - элдин диний жашоосуну багытка салууда милдеттүү жана жооптуу адам. Имамдын вазыйпасы бир гана намаз кылдыруу, Куран окуу жана окутуу, хатым, мавлүд жана жаназа сыяктуу диний иш - чаралардын аткарылышын камсыз кылуу гана эмес. Анын негизги милдети элге кызмат кылуу болуп бул жаатта алдыда болуу. Жаңылыш дин түшүнүгүн жойуу, туура динди үйрөтүү үчүн бар күчүн сарптап мээнет кылуу.

Имам жана хатиптин ийгиликтүү болуусу үчүн кесибини сүйүүсү жана жамаатына көңүл буруусу керек. Бир дин кызматкери алар менен бирге жашап жаман - жакшы күндөрүндө ал акыбалдарын тең бөлүшүүсү керек. Өз - ара ишеним, ынтымак - ырашкерлик сыйга таянган жылуу бирок тең салмактуу байланыштарды чыңдоосу керек. Бир имам жана хатип калктын жетишпестиктерин түшүнүү жана чечүүдө жол башчы бир психолог жетекчи сыяктуу болуусу керек. Жанына келген адамды кылдаттык менен угуусу жана алар айткан дарттардын себептерин тактап чечүү жолдорун табууга жардам берүүсү керек.

Жамаат ар убакыт өз кесибинин адиси болгон, жетиштүү, кызматын жоопкерчилик менен аткарган, билимдүү, маданияттуу, ал акыбалы жана кыймылдары менен үлгүлүү жашоого ээ, адамгерчиликтүү имам жана хатипке этибар кылган жана ишенишкен. Жоопкерчилиги начар жана алсыз болгондорго этибар кылышкан эмес.

Имам жана хатиптин ээлеген орду кызматына бел байлаганына жараша ары активдүү ары бирлештирүүчү болуусу керек. Бул түшүндүргөн дининин негизине шайкеш жана өзүндөн күтүлгөн нерсе дагы.

Жогоруда айтылгандардан улам дин кызматын кыйындаштырган жана ага бут тоскон себептерден имам жана хатип менен тиешелүү болгондорун төмөндөгүчө деп айтсак болот:

1. Билимдин жетишсиздиги: Негизги диний жана ахлакка тиешелүү маалыматтардан кур калуусу. Жалпы маданият билиминин тайкылыгы.

2. Көңүл буруунун аздыгы: Кесибин сүйбөө жана кабылдана албоо. Ишине аяр мамиле жасабоо жана жамаатка маани бербөө.

3. Ылайыктуулук жана өзүн туура көрсөтүүнүн аздыгы: Теориялык жана практикалык жактан иштерин так аткара албоосу жана өзүнө жарашпаган жерлерде жана кыймылдарда болуу.

4. Байланыштын начардыгы: Жамаат менен жакындан мамилелер кура албоо. Жамааттын көйгөйлөрүн укпоо жана көрбөө. Кызмат аянтын бир гана мечит менен чектөө.

Эгер көйгөй бир гана дин кызматкеринен болгон болсо өзүн жакшылап таануусу керек. Кем жана алсыз жактарын билүүсү жана белгилүү убакыт ичинде аларды жоюусу зарыл. Адам баласы эмнелерге жана кандай күчкө ээ экенин толук түрдө биле бербейт. Буларды андап билүү жана өнүктүрүүсү билим алууга умтулуусу менен орундалуусу мүмкүн. Бир инсан кээ бир жөндөмдүүлүктөрүн кем болсо да бар болушунча колдонуп ийгиликке жетсе болот. Маселен, үнү кооз болбогон адам билимини артырып жетишпеген жагын толуктай алат.

Өзүн тааныган адам баарынан мурун өзү сыяктуу башка адамдардын да сый-урматка татыктуу болгондугун, алардын да жөндөмдүүлөрү жана жөндөмсүздөрү, күчү жеткен жана

жетпегендери да болгондугун билет. Булардын тубаса же болбосо чөйрөнүн таасири менен калыптангандыгын баамдайт. Инсандардагы билим жана мамиле мүчүлүштүктөрүн табигый көрүнүш экенин билет. Эч кимди кемчилик жана жаңылыштыктарына карап кемсинтпейт. Бул касиеттерге ээ болгон адам жамааттын купулуна толот. Анткени инсандар өздөрүн жакшы көргөн, болгонун болгонундай кабыл кылып кадырлаган, түшүнгөн, сый көрсөткөн жана жардам берүүгө аракеттенген адамдарды жакшы көрүшөт.

2. Жамааттагы болгон жетишсиздиктер: Жакшы кызмат берүү - кызмат кылына турган элди жакшы таанууга байланыштуу. Жамааттын курамы, билим деңгээли, коомдогу орду, экономикалык абалы жана жашы сыяктуу себептер байланышка кыйла таасир берет. Кээ бир аймактарда жамаат, жаңы төрөлгөн ымыркайдын кулагына азан айтылуусунда, сүннөт тойлордо, балдардын үйлөндүрүлүүсүндө, өлүм төшөгүндөгү оорулуу адамдын жанында отуруп ага диний сөздөрдү айтууда, жаназанын жубулушу, кепенделиши жана ага талкин айтууда имамдын жанында болуусун талап кылышат. Жада калса кээ бир үй-бүлөлүк көйгөйлөрдү жана өзгөчө абалдарды чечүүнү имамдан күтүшөт.

Ошондой эле жаматтан кээ бирлери имамдан намаздын тездик менен кылынуусун суранышса, кээ бирлери да жай кылынуусун каалашат. Кээ бирлери кутбанын кыска окулуусун суранса, кээ бирлери жай окулуусун каалашат. Бул абал жамааттын дин кызматтарынын аткарылуусунда канчалык маанилүү рол ойногондугун көрсөтүп турат.

Күнүбүздө коом өнүгүп өзгөргөн. Технология менен биргеликте келген тез социалдык өзгөрүү жана өнүгүү өзү менен кошо көптөгөн көйгөйдү алып келүүдө. Муундар арасындагы ажырым, өзгөлөшүү жана коомдук карым - катнаштардын алсыздашы сыяктуу маселелер артууда. Бул көйгөйлөргө жоюлуусуна чара табуу үчүн дин кызматкерлеринен күтүлгөн үмүттөр өзгөрүүдө жана артууда. Көйгөйлөрдү чече албаган жана үмүттөргө жооп кайтара албаган дин кызматкерлери диндин абройуна жана эффективдүүлүгүнө көлөкө түшүрүшүүдө. Коомдун бул абалын андап түшүнбөгөн дин кызматкери жакшы билген маселесин деле жамаатка кызыктырып жеткирүүдө көптөгөн кыйынчылыктарды тартууда.

Жамааттан келген маселелердин тереңинде алардын жашы, жынысы жана маданият деңгээлдерине жараша кызыгуу, билими жана үмүттөрүндөгү айрымачылыктар болууда. Маданияттуу, окуган инсандар коомдук жана маданий маселелерде билим жана маалымат талап кылган болсо, билими маданияты төмөнүрөөк болгондор болсо ыйман жана ибадат темаларына басым жасалуусун күтүшүүдө.

Буга окшогон көйгөйлөрдүн алдын алуу үчүн дин кызматкерлери инсан менен байланыш куруу, социалдык жана маданий ролдорго тиешелүү китептерди көп - көп окуусу жана өзүнү өнүктүрүүсү керек. Жамаат менен байланышында ар убак ысык, чынчыл, ак пейилдүү жана жылмайынкы болууга кылдат мамиле кылууга тийиш. Ийгиликтүү болуусу көбүн эсе ушуларга байланыштуу болот.

3. Чөйрөдөн келип чыккан маселелер: Дин кызматы аткарылган чөйрө, кызматтардын ийгиликтүү жана ийгиликсиз болуусунда маанилүү таасирге ээ.

Жамааттын социалдык абалы жер - жерлерге жараша айрымаланып турат. Айылдагы жамааттын курамы жана үмүтү шаардагылардын үмүттөрүндөй эмес.

Ошондой эле чөйрөнүн сырткы көрүнүшү жана өзгөчөлүктөрү, тактап айтканда чондугу, көлөмү, өңү, жарыктыктын даражасы, жылуулугу, тынч же ызы-чуу болуусу сыяктуу оң жана терс жагынан таасир берет.

Ар сөз сүйлөөнүн өзүнө жараша бир убагы жана жери бар. Имам жана хатип коомдук чөйрөдөн таасирленген элди жакшы таануу жана ошого карата чара көрүүсү керек. Бул жаатта кылына турган маанилүү иштер менен коомдук чөйрөнү өзгөртүү өтө кыйын. Кылына турган иш бир гана чөйрөнү таанып ошого жараша аракет кылуу жана акырындык менен өзгөртүүнү максат кылуу. Ал эми коомдук жай болсо өзгөртүлсө жана көзөмөлгө алынса болот. Маселен, бир мечитти ибадат кылуу үчүн жагымдуу жасалгалоо жана үн системасынын сапатын жана колдонулушун жакшыртуу мүмкүн.

Ё. ЖЕТКИЛИКТҮҮ СӨЗ СҮЙЛӨӨНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ.

Сөз сүйлөө – бул, сезим жана ой-толгообузду, көрүп жашагандарыбызды маңдайдагы адамдарга сөз менен жеткирүү иши. Тандап алган ишибизде ийгиликтүү болуу, инсандар менен жакшы карым - катнашта болуу көбүн эсе сүйлөгөнүбүздөгү жана ойубузду ачык айкын жеткире билүүдөгү дареметибизге байланыштуу.

Сүйлөгөн сөзүбүз маңдайыбыздагы элди таасирлендирүү үчүн төмөндөгү өзгөчөлүктөрдө болуусу керек:

1. Бузуучу эмес оңдоочу таасир калтыруусу керек.
2. Кызыктуу жана маанилүү көрүлгөн темаларды камтыш керек.
3. Угуучулардын бүйүрүн жана көңүлүн топтоосу керек.
4. Так жана ишеничтүү билим менен сунулуусу керек.

Сөз сүйлөө учурунда эл менен пайдалуу бир байланышка өтүү үчүн төмөндөгү жагдайларга дыккат кылынуусу керек:

1. Маңдайыбыздагы адамдарга сый-урмат көрсөтүү, манилүү жана кадырлуу болгондугун сездирүү, болгонун болгондой кабыл алуу.

2. Айтыла турган теманы инсандардын кызыгуу жана муктаждыктарына карата тандоо жана деңгээлдерине жараша түшүндүрүү.

3. Сөз сүйлөнүп жатканда таасирдүү жана ылайыктуу жолдорду тандоо, колдонгон тилибизге көнүл буруубуз керек.

4. Берилген маалыматтарга карата келген маалыматтарды текшерүү жана баалоо.

5. Чынчыл жана жөнөкөй болуу, апыртуудан узак болуу.

6. Боор ооруу жана жанындагы адамдын ордуна өзүн койуп көрүү

7. Байланыштын бир гана сөз сүйлөөдөн ибарат болбогондугун, жест жана мимикалардын да ролунун чоң экендигин билүү.

Адамдар менен бетме - бет байланыш куруубузда дене кыймылдарынын өтө чоң ролу бар. Бетме - бет байланыш куруубузда сөздөрдүн % 10, үндүн интонациясы % 30 жана дене тили, тактап айтканда дене тилин түзгөн мимика жана жесттердин %60 деңгээлинде рол алгандыгы белгиленген.

Дин темалары басымдуу болгон сөз сүйлөөнү таасирдүү жана күчтүү кылууну кааласак ачыктоочу бир тил формасын колдонуубуз зарыл. Ачыктоочу болуу; айткандарыбыздын тумандуу, бүркөк өзгөчөлүккө ээ болбоосу, ойлорубуздун так жана жеңил түшүнүлүүсү үчүн

берилген мисалдар менен түшүндүрүлгөн тема анык болгон сайын түшүнүктүү боло баштайт. Бул тил формасында сүйлөмдөр жалпысынан так маани бергидей курулат. Сен жана сиз дегендин ордуна биз калыптары менен үчүнчү жак колдонулат. Мисалдарда ката кылгандар түшүндүрүлөт, жамааттын сабак алуусу көздөлөт.

Жамаатты кылган жаңылыштыктарынан улам капалантпастан оңдоо үчүн “сен” сөздүк калыбынын ордуна “мен” калыбын колдонуу керек. Маселен эки сөз сүйлөтпөстөн сүйлөөгө тоскоол болгон адамга “сөзүмө тоскоол болбо” деп айткандын ордуна “мындай үнүмдүн үзүлүп калуусу менин тынчымды алып жатат” деш, дагы да таасирдүү болот жана ортодогу байланышка да жолтоо болбойт.

Сүйлөөбүздү күчтүү кылууда мааниге ээ болгон башка негиздер болсо төмөндөгүлөр:

- Таасирдүү үндүн интонациясы
- Жандуу бир тил
- Кол жана жүз кыймылдары
- Туура стиль жана сөз сүйлөө
- Кенен сөз казынасы
- Уккулуктуулук
- Кырааты менен сөз сүйлөө
- Жагымдуулук

Сөз сүйлөө жөндөмдүүлүгү болгон оозеки байланыш ошол эле учурда:

- Эмне сүйлөй турганыбызды билүү,
- Муну качан айтуунун ылайыктуу экенин баамдоо,
- Кай жерде сүйлөөнүн туура боло тургандыгына өкүм кылуу,
- Эң сонун кантип сүйлөөнүүсү тууралуу ой жүгүртүү,
- Окуяларды жөнөкөйлөштүрүп түшүндүрүү,
- Эркин тил менен көздөргө карап сүйлөй билүү,
- Ойду топтоп каршыдагы адамга берилген маалыматты түшүнүп түшүнбөгөндүгүн текшерүү да болуп саналат.

Риторика - бул өнөр. Кээ бир адамдар сүйлөп жатканда ишендирип, кызыктырып жана кунт койдуруп өздөрүн угузуп алат. Көркөм сүйлөгөн бул адамдар үчүн “оозунан бал тамат” дейбиз. Сүйлөөбүздүн таасирдүү болуп болбогонун түшүнүүбүз үчүн өзүбүздөн сурай турган бир канча суроолор болушу мүмкүн. Бул суроолорду төмөндөгүчө кыскача айтсак болот:

- Сүйлөгөнүмдү угуучулар жеңилдик менен түшүнүп жатышабы?
- Ойумду ачык жана таасирдүү түрдө белгилеп айтып жатамынбы?
- Сөздөрүмдү айтып жатканда стилистикалык жана тил каталарын кетирип жатамынбы?
- Бирдей өңүттө сүйлөп жатамынбы же жандуу жана активдүү түрдө сүйлөп жатамынбы?
- Кол жана жүз кыймылдарымды колдонуп жатканда жасалма абалга түшүп жатамынбы?
- Мен угуучулардын көңүлүн тарата турган майдалыктан жана көп сөздүүлүктөн сактана алуудамынбы?

- Сөздү башка жакка буруп максат жана темадан оолактаган жокмунбу?

Бул суроолорго берген оң жоопторубуз тилибизди мыкты колдонгонубуздун жана таасирдүү сүйлөгөнүбүздүн таразасы болот.

Ж. КУРАН ЖАНА СУННӨТТӨ РИТОРИКАНЫН НЕГИЗДЕРИ

1. Куранда риториканын негиздери:

а. Таасирдүү жана көркөм сөз сүйлөө: Куран-и Каримде:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ
وَعِظُهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

“Алла алардын жүрөктөрүндө болгон нерселерди билет. Аларга көңүл бурба, аларга насыйкат кыл жана алардын жан дүйнөлөрүнө таасир бере турган көркөм сөз сүйлө.”¹² таризинде буйурулуу менен сөз сүйлөөдө насыйкат берүүнүн негиз болгондугу жана сөз сүйлөөнүн таасирдүү болуусу керек болгондугу баса белгиленет.

б. Чындык менен жалганды айырган сөз сүйлөө: Сөз сүйлөөдө ак менен кара, чындык менен жалганды апачык көрсөтүү зарыл. Туураларды баардык жагынан ачык ортого чыгаруу жана жаңылыш болгондордон инсандарды узакташтыруу. Куран-и Каримде «إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ» “Күмөнсүз, Куран (чындык жана жалганды) бөлгөн бир сөз”¹³ буйурулган.

в. Каршы чыккан адамдарга акарат кылбоо: Бул жагдай Куранда мындайча баяндалат:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ
عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Алардын Аллахтан башка жалбаргандарына акарат кылбагыла, алар билбегендиктеринен улам душмандык жана чектен ашуу менен Аллахка сөкпөшсүн...”¹⁴

Каршы чыккан тариз менен бир нерселерди түшүндүрүп Алланы таанытып түшүндүрүү мүмкүн эмес. Жаңылыш болсо да инсандарга жана алардын ишенген баалуулуктарына ар дайым сый урматта болуу керек.

г. Сөз сүйлөөдө бириктирүүчү болуу: Ислам дини инсандардын арасында өз ара жардамдашуу жана сыйлашууну буйурган, кээ бир болбогон себептерден улам араздашууну туура көргөн эмес. Куранда бул тууралуу мындайча баяндалат:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا
وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا آرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

12. Нисаа 63

13. Таарык 13.

14. Анаам 108.

“(Элчим!) айткын: Оо Китеп ээлери! Силер менен арабызда орток болгон бир сөзгө келгиле: Аллахтан башкасына таппайлы. Ага эч бир шерик кошпойлу. Аллахты тааптап бирибиз бирибизди кудайлаштырбасын. Эгер алар ага карабастан жүз үйүрүшсө ошондо “Күбө болгула биз мусулманбыз! дегиле”¹⁵

д. Далилдер менен сөз сүйлөө: Айтылгандардын ишендирүүчү болуусу үчүн далилдер менен сөз сүйлөө жана далилдүү болбогон жагдайларда так өкүм берүүдөн узак болуу керек. Куран буну төмөндөгүчө баса белгилейт:

هَآأَنْتُمْ هَؤَلَاءِ حَآجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَا تُحَآجُّونَ
فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“-Мына силер ушундайсыңар! Билген нерсеңер тууралуу тартыштыңар, бирок билбеген нерсеңер тууралуу эмнеге талашып тартышасыңар! Болбосо Алла баардык нерсени билет. Силер болсо билбейсиңер.”¹⁶

Бул аяттын түшүү себеби риваятына караганда Жөөт жана Христиандар талашып тартышышты. Жөөтөр Азирети Ибрахимдин Жөөт болгондугун, Христиандар болсо Христиан болгондугун өздөрүнө жараша далилдерге таянып жактап туруп алышты. Болбосо жогорудагы аятта белгиленгендей эле Азирети Ибрахим (а.с.) Жөөт да Христиан да эмес эле. Анткени ал эки дин Азирети Ибрахимден кийин келген эле.

е. Мисалдар менен теманы инсандардын акылдарына жана логикасына жаткын кылуу: Куран-и Каримдин көптөгөн аяттарында “Ойлонушпайбы?”, “Билишпейби?” деген сыяктуу сөздөр өтөт. Бул аяттарда жана түшүндүрүлгөн көптөгөн Пайгамбарлардын (а.с.) икаяларында мисалдар берилип инсандар ойлонууга багытталган. Маселен бир аятта Алланын билгичтиги жөнүндө төмөндөгүчө айтылат:

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

“-Жараткан эч билбейби? Ал, эң майда иштерди да көрүп билип турат жана баарынан кабардар.”¹⁷

Бир хатип бул таризде мисалдарды берүү менен каалаган маалыматын унутулгус кылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ.

2. Сүннөттө риториканын негиздери:

Куран-и Карим Пайгамбарыбызга (с.а.в.) инсандар менен кандай сүйлөшө тургандыгы тууралуу төмөндөгүчө жол көрсөткөн:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

15. Али Имран 64.

16. Али Имран 66.

17. Мүлк 14.

“(Элчим!) Сен, Эгеңдин жолуна хикмат (даанышмандык) жана көркөм насыйкат менен чакыр жана алар менен эң мыкты түрдө күрөш. Эгең, өзүнүн жолундан адашкандарды эң жакшы билет жана туура жолго түшкөндөрдү да жакшы билет.”¹⁸

Башка бир аятта болсо Алла Элчисинден “فَوَلَّيْنَا” “жумшак сөз менен”¹⁹ сүйлөөсү талап кылынган эле.

Пайгамбарыбыз (с.а.в.) бул принциптердин негизинде диний принциптерди эң сонун үлгү катары инсандарга жеткирген. Пайгамбарыбыздын сүннөтүндөгү риториканын негиздери төмөндөгүчө:

а. Пайгамбарыбыз сөз сүйлөөнүн таасирин артырыш үчүн бир канча принциптерге баш ийген. Ал, адабий сүйлөө жөндөмдүүлүгүнө ээ эле. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) эң маанилүү сөз сүйлөө өзгөчөлүгү “аз жана мааниси терең сөз сүйлөө” маанисин берген “Жаваамиул-калим” болуусу эле. Алланын Элчиси (с.а.в.):

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم) بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ.

Абу Хурайра (р.а.) риваят кылганына караганда Азирети Пайгамбар (с.а.в.) “Жеваамиул-калим (аз жана мааниси терең сөз сүйлөө жөндөмдүүлүгү) менен жөнөтүлдүм”²⁰ буйуруп эки үч сөз менен маанилүү акыйкатты белгилеген.

б. Ал, жупуну, аз жана саз сүйлөйт эле. Максатсыз жана жөн эле эмес, эмне сүйлөгөнүн билип жана сүйлөй турган сөздөрүн бирбирден тандап сүйлөйт эле. Анын сүйлөгөнүндө көзгө жана кулакка жакпаган нерселер болбогонундай эле адепке туура келбеген көрүнүштөр да жок эле. Сөздөрдү даана - даана айтаар эле. Кээ бирде баса белгилеш үчүн сөздөрүн кайталаганда угуучулар аларды жаттаганга үлгүрөт эле. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) сөз сүйлөгөндөрүндө жасалма жана мажбурлап бир өнөр көрсөтүү деген жок эле. Анткени ага:

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ

“(Элчим!) айткын: Мен ага силерден акы сурабайм жана сөзүнү кооздоого аракет кылгандардан да эмесмин.”²¹ деп айтуусу деп буйрулган..

в. Кийимине жана тазалыгына дыккат мамиле жасайт эле. Чач жана сакалдарынын иреттүү болуусуна жана тиш тазалыгына маани берет эле.

г. Угуучунун кызыгуу жана муктаждыгына жараша сөз сүйлөйт эле. Коомдун абалын баамдап ошого карата үнүн колдонот эле. Темага жараша үнүн жана туруусун даярдайт эле. Угуучунун муктаждыгы эмне болсо ошого карата жооп берген жана колдоруна келе турган нерселерди буйруган. Инсандардын жаңылыштарын бетке уруп аларды кемсинтпейт эле, позитивдүү жана көңүл оңдоочу таризде сөз сүйлөйт эле.

д. Ордунда жана жеткиликтүү сөз сүйлөйт эле. Күтүлгөндөн аз сүйлөп угуучуларды үмүтсүздүккө түшүрбөгөндөй эле тажатып сөздү узатпайт эле. Түшүндүрүүнү каалаган теманы жөнөкөй жана ачык түшүндүрүү менен бирге теманы дагы да түшүнүктүү болуусу

18. Нахл 125.

19. Таахаа 44.

20. Бухари, Жихад, 122; Муслим, Месаажид, 6.

21. Сад 86.

үчүн мисалдар берип аңгеме икая тили аркылуу сүйлөйт эле. Кээ бирде насыйкат болуусу үчүн бир канча сүйлөмдөн турган кутба айткан, кээ бирде болсо орто узундуктагы кутбаларды айткан эле. Бирок угуучулардын ойунун топтолуп турган убакытысынан ашкан эмес. Бул себептен улам:

عَنْ أَبِي الْيَقْظَانَ عَمَّا رَأَى ابْنَ يَاسِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَعَم) يَقُولُ: إِنَّ طُولَ صَلَاةِ الرَّجُلِ، وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ، مِثْنَةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ، وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ.

Абу аль-Якзаян Аммаар бин Ясир (р.а.) Алланын Элчисин (с.а.в.) мындай деп жатканын уккам, деди:

“Бир адамдын намазды узун кылдырып Кутбаны кыска кылуусу динди жакшы билгендигин көрсөтөт. Бул себептен улам намазды узун кылдырып Кутбаны кыска кылгыла.”²² деп айткан.

е. Сөз сүйлөгөндө инсандардын көңүлүн тартуу үчүн өзгөчө методдорду колдонот эле. Кээ бирде суроо-жооп ыкмасын колдонгон болсо, кээде инсандарды ойлонтуп алардын көңүлүн тартат эле. Бир теманы түшүндүргөндө ойлордун топтолуусу үчүн жест жана мимикаларын колдонот эле. Кээ бирде колу, кээ бирде жүзү менен сөздөрүнө жандуулук берет эле. Бир жолкусунда:

عَنْ أَبِي مُوسَى (ض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم): الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا. وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ.

Абу Муса аль-Ашариден (р.а.) риваят кылынганына караганда, Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

“Момун момун үчүн кыштары бири бирине бекем кымтылган имарат сыяктуу.”²³ деп айтып жатканда бармактарын бирбирине кымтып эмне дегиси келип жатканын колдору менен да көрсөтүп баса белгилеген. Кээ бирде жерге сызыктарды сызып ойун түшүндүрүп бергенге аракет кылган.

ё. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) сөз сүйлөй турган учурда убакытты жакшы тандайт эле. Угуучулардын ойлорунун жакшы топтолгон жана алар каалаган учурларында сөз сүйлөгөн. Бир муктаждыксыз жана себепсиз сөз сүйлөбөгөн, бир суроо, же болбосо бир окуя болгондо булар менен байланыштуу сөздөрдү гана сүйлөөгө маани берген. Бир хадисте бул тууралуу төмөнкүчө ачыкталган:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ بَنِ مَسْعُودٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَوَّلُنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ كَرَاهَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا.

“-Ибн Масуд (р.а.) мындай деген: Пайгамбар (с.а.в.) вааз жана насыйкат берээрде бизге тажатуу болбосун үчүн абалыбызга карап күн ичинде ылайыктуу убакыттарды күтөт эле.”²⁴

22. Муслим, Жумуа, 47.

23. Бухарий, Салаат 88; Мезаалим 5; Муслим, Бирр 65, Айрыкча карагыла. Тирмизий, Бирр 18; Нассаан, Зекаат 67.

24. Бухари, Илим.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

КУСС Б. САИДАНЫН КУТБАСЫ

“-Оо инсандар!

Келгиле, кулак салгыла, үйрөнгүлө жана сабак алгыла. Ар жашаган өлөт, өлгөн жок болот. Боло турган баардык нерсе болот. Жамгыр жаайт, чөптөр өсөт, балдар төрөлөт, чоңойот, ата-энелеринин ордун басат. Андан кийин баары жок болот. Окуялардын аркасы кесилбей улана берет. Бири бирини ээрчий берет. Кулак төшөгүлө. Көңүл бургула. Жакшылап уккула. Көктө кабар, жерде сабак алына турган көп нерсе бар. Жер жүзү ак сарайдын төшөгү, асман болсо бийик шып. Жылдыздар жүрөт, деңиздер токтойт, келген калбайт, кеткен кайтпайт. Барган жерлери купулдарына толуп калып калыштыбы? Же болбосо ал жерде калып уйкуга батыштыбы?

Ант ичем, Алланын бир дини бар. Азыр тутунган диниңерден да аябай сүйкүмдүү жана Алланын келе турган бир Элчиси бар. Анын да келүүсү жакын. Көлөкөсү көрүнүп калды. Кандай гана бактылуу ага ишенип башкаларга туура жолду көрсөткөндөргө. Кандай гана бактысыз ага каршы келип баш көтөргөн адам. Өмүрүн бейкапар капилеттикте өткөргөн үмөттөргө өкүнүчтөр болсун!

Оо Ияд эли! Кана аталарыңар жана бабаларыңар; кана кооз ак сарайлар, таштан ыңгайлуу үйлөр жасаган Ад жана Самуд коомдору? Кана дүнүйөлөрүнө алданып кол алдындагы элине: “Мен силердин эң чоң Эгеңер эмесминби?” деген Фиравн жана Намруд? Алар байлык жана күч жагынан силерден да жогору эмес беле? Бул топурак аларды кучагында майдалап чаңга айлантты. Жеп жок кылды. Сөөктөрүнө чейин чирип чачырап кетти. Үйлөрү жыгылып кароосуз калды. Жашаган журттарын азыр иттер жойлоп жүрүп калды. Көзүңөрдү төрт ачыкыла алар сыяктуу капилетке түшпөй! Алардын жолун эрчибегиле! Баардык нерсе убактылуу. Түбөлүктүү бир гана Алла Таала. Ал жалгыз зат, теңдеши жана окшошу жок. Табынууга татыктуу бир Алла Таала. Ал төрөлгөн эмес жана төрөгөн эмес.

Мурдатан келип кеткендерден ибрат-сабак ала турган көп нерсебиз бар. Өлүм дайрасынын кириш жерлери көп бирок чыгыш жери жок. Улуу - кичүү баардыгы көчүп кетүүдө. Кеткен кайтып келбей жатат. Баардыгына болгон нерсе мага да боло тургандагына кынтыксыз ынандым.²⁵

25. Кусс б.Саида Пайгамабарыбыздан (с.а.в.) мурун көзү өтүп кеткен Ханиф динге ишенгендерден эле (Ханиф: эч путка сыйынбаган Аз. Ибрахимдин (а.с.) динин карманып жашагандар) Ahmet Cevdet Paşa: Kısas-ı Enbiyâ, I, 74.

ТЕКШЕРҮҮ ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Кимге имам жана хатип деп айтылат? Өзгөчөлүктөрү эмнелер?
2. Риторикада убакыт жана жер эмне үчүн маанилүү?
3. Хатиптин угуучулардын маданий абалына кылдат кылуусу деген эмне?
4. Хатип сөз сүйлөп жаткан учурда кандай метод колдонуусу керек?
5. Риторикада сунуш түрлөрүндөн эмнени түшүнөсүңөр?
6. “Таттуу сөз жыланды ийининден чыгарат, жаман сөз адамды дининден чыгарат” макалын ачыктаган бир кутба даярдагыла?
7. Мыкты бир хатипте болуусу керек болгон өзгөчөлүктөр эмнелер жана аларды ачыктагыла?
8. Имам жана хатиптин ийгилигине таасир берген себептерди жазгыла?
9. Жакшы сөз сүйлөөнүн өзгөчөлүктөрүн жазгыла?
10. Куран жана сүннөттөгү риториканын негиздерин жазгыла?

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1. “Элдин алдында көркөм сөз сүйлөө өнөрү” аныктамасы төмөндөгү кайсыл терминге таандык?
А) Театр Б) Риторика
В) Музыка Г) Пьеса
Д) Айтыш
2. Бир пикирди, ойду же болбосо бир теманы мүмкүнчүлүктөргө жараша жана эрежесине ылайык угуучуларга сунуу жана кабылдандыруу” деген аныктамасы менен риториканын төмөндөгү кайсыл өзгөчөлүгү түшүндүрүлгөн?
А) Темасы Б) Максаты
В) Натыйжасы Г) Методу
Д) Принциптери
3. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы мыкты хатипте болуусу керек?
А) Аз жана маңыздуу болуусу
Б) Угуучунун кабыл алуу даражасы
В) Инсанга маани берүү
Г) Кыжырдануу жана ачуулануу
Д) Ынандыргыч жана кабылдандыруучу болуу.
4. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы хатиптин жамаат менен байланышы негиздеринин ичинде орун ала албайт?
А) Сүйлөгөн сөздөрүнө кылдат кылуу керек
Б) Жесттерди орду ордунда колдонуу керек
В) Кийим-кечесине көңүл буруусу керек
Г) Өзүн текшерип туруу
Д) Жамаат менен дистанцияны сактоо

5. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы дин кызматын кыйындаштырган жана тоскоол болгон себептерден имам жана хатип менен байланыштуу болгондордон бири эмес?
- А) Байланыштын жетишсиздиги.
Б) Ылайыктуулук жана өзүн туура көрсөтүүнүн аздыгы.
В) Илимий жетишкендикке ээ болуу
Г) Кызыгуунун жетишсиздиги
Д) Билимдин жетишсиздиги
6. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы жамаат менен байланышта жамааттан чыккан көйгөйлөрдүн ичинде орун албайт?
- А) Жамааттын курамы
Б) Билим деңгээли
В) Коомдогу орду
Г) Арапчаны жакшы билүүсү
Д) Жаш курагы
7. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы мыкты сөз сүйлөө өзгөчөлүктөрүндөн эмес?
- А) Бузуучу эмес оңдоочу таасир калтыруусу керек
Б) Дароо натыйжа алчудай таасир калтыруу керек
В) Кызыктуу жана маанилүү көрүлгөн темаларды камтыш керек
Г) Угуучулардын бүйүрүн жана көңүлүн топтоосу керек
Д) Так жана ишеничтүү билимге таянган маалыматтар менен сунуу керек
8. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы сөз сүйлөөбүздү таасирдүү кылбаган өзгөчөлүктөрдөн?
- А) Таасирдүү үн тону
Б) Жандуу бир тил
В) Кырааты менен сөз сүйлөө
Г) Адабий бир тил колдонуу
Д) Уккулуктуулук
9. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы Куранда орун алган негиздерден эмес?
- А) Жаваамиул-Келим
Б) Далилдер менен сөз сүйлөө
В) Таасирдүү жана көркөм сөз сүйлөө
Г) Сөз сүйлөөдө бирлештирүүчү болуу
Д) Чындык менен жалганды айырган сөз сүйлөө
10. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы сүннөттө орун албаган риториканын негиздеринден бирөөсү
- А) Жөнөкөй, аз жана маңыздуу сөз сүйлөө
Б) Ордунда жана жетээрлик сөз сүйлөө
В) Инсандардын көңүлүн тартуу
Г) Каталарды бетке айтуу
Д) Жаваамиул-келим

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

Төмөндөгү берилген сүйлөмдөрдөн туура жана жаңылыш болгондорунун башына (X) ишаретин койуп жооптогула.

(Т) (Ж)

1. (...) (...): “Риторика: көркөм сүйлөгөн хатиптин инсандарды кабылдандыруу максатында пландуу сөз сүйлөөсү”
2. (...) (...): Риториканын максаты, бир пикирди, ойду же болбосо бир теманы мүмкүнчүлүккө жараша жана эрежеге ылайык таризде угуучуларга сунуу жана мажбурлап кабылдандыруу.
3. (...) (...): Инсандар, муктаждыктарын жоюу үчүн, пикирлерини жайуу, сезимдерин билдириш үчүн көркөм сүйлөөгө муктаж.
4. (...) (...): Жакшы үн тону менен сөз сүйлөө хатиптин жамаат менен байланышында көңүл буруусу керек болгон жагдайлардын ичинде орун албайт.
5. (...) (...): Хатиптин сапаттуу кызмат бере билүүсү үчүн кызмат кылына турган коомду жакшы таануусуна байланыштуу болот.
6. (...) (...): Сөз сүйлөө сезим жана ойлорубузду, көрүп жашагандарыбызды каршыдагыларга бир гана оозеки сөз менен жеткирүү иши болбошу мүмкүн.
7. (...) (...): Риторика - бул өнөр. Кээ бир адамдар сөз сүйлөсө ынандырып, кызыктырып жана кунт койдуруп өздөрүн угузуп алат.
8. (...) (...): Дин басымдуу болгон сөз сүйлөөнү таасирдүү жана күчтүү кылууну кааласак ачыктоочу тил формасын колдонуунун көп деле кереги жок.
9. (...) (...): Жамаатты кылган катасындан улам капа кылбастан оңдоо үчүн “сен” тил формасынын ордуна “мен” формасын колдонуу керек.
10. (...) (...): Жамааттын социалдык абалы аймактан аймакка карата ар түрдүү болот. Айылдагы жамааттын курамы жана үмүттөрү шаардагылардын үмүттөрү менен айрымаланбайт.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

Сүйлөмдөрдөгү бош калтырылган жерлерди берилген сөздөрдүн ыңгайлуусу менен толтургула.

(Ишеничтүү, Сый-урматтуу, Максаты, Кабылдандыруу, Риторика)

1. Көркөм сүйлөгөн хатиптин инсандарды кабылдандыруу максатында пландуу сөз сүйлөөсү “.....” деп аталат.

2. Риториканын, бир пикирди, ойду же болбосо бир теманы мүмкүнчүлүккө жараша жана эрежеге ылайык таризде угуучуларга сунуу жана кабылдандыруу.

3. Риторика оозеки жана көргөзмөлүү болуп инсандардын билүү, багыт алуу жана камсыздайт.

4. Имам, ваиз, хатип же болбосо элге сөз сүйлөө менен милдеттендирилген сөзмөрлөр салт санааларга болуусу керек.

5. Имам жана хатип сөз сүйлөп жатканда сүйлөгөн сөзүнүн темасын мыкты билүүсү менен бирге..... болуусу, сезимдери менен эркин кыймылда болуусу керек.

ТЕРМИНДЕР

Бош жерлерге келе турган терминдерди тапкыла.

1.: Бир нерселерди түшүндүрүү үчүн сөздү башкасына багыттоо.
2.: Элдин алдында көркөм сөз сүйлөө өнөрү.
3.: Инсандарды Исламга киргизүү үчүн жасалган чакырык.
4.: Каргыш айтуу үчүн эмес ырайым катары жөнөтүлгөн зат.
5.: Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) туугандарын Исламга чакырган төбөнүн аты.
6.: Курандагы сүйлөмдөр.
7.: Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) сөздөрү.
8.: Сөз сүйлөгөн адамдын кол жана жүз кыймылдары менен сүйлөгөнүн коштоосу.
9.: Сөз сүйлөгөн адамдын жүзүндө жана көзүндө сүйлөгөн сөзүнүн таасирин көрсөтүүсү.
10.: Аз. Пайгамбардын акыркы ажылыгында сөз сүйлөгөн Кутбасы.
11.: Чүчкүргөн адам үчүн айтылган сөз.
12.: Кызматчынын көрсөткөн жөндөмдүүлүгү.
13.: Чындыкты жалгандан бөлүү.
14.: Сабатсыздык, билимсиздик.
15.: Аз жана маңыздуу сөз сүйлөө.
16.: Указ жарманкесинде сөз сүйлөгөн белгилүү акын.
17.: Куран тармагында мыкты алым сахабалардан бириси.
18.: Коштошуу Кутбасы болгон жер.

**II-БӨЛҮМ:
ДИН КЫЗМАТТАРЫНДА БАЙЛАНЫШ ЖАНА
АНЫН МААНИЛҮҮЛҮГҮ**

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Дин кызматтарындагы кызмат жана кызматчылар тууралуу изилдөө жүргүзгүлө?
2. Куран үйрөтүүчүлүгүнүн негизги булактарын изилдеп жазгыла?
3. Иршад жана таблиг темаларынын булактарынан изилдегиле?
4. Дин кызматтарында өзүн угуучуларга танытуунун маанилүүлүгүнү талкуулагыла?
5. Дин кызматтарында байланыш методдоруну изилдеп талкуулагыла?

А. ДИН КЫЗМАТТАРЫНДА ИМАМ ЖАНА ХАТИПТИК КЫЗМАТТАРЫ

Дин кызматы – бул, диний маселелерде калктын маалыматтандырылуусу кызматын аркалоо. Бул муктаждыктарга жараша ишке ашат. Ордуна жараша ибадаттардын кандайдыр бирөөсүнүн аткарылышын көрсөтүү, ошондой эле бир иштин түшүндүрүлүп үйрөтүлүүсү сыяктуу.

Бул кызматты аркалаган, жетишкен адамдар имам жана хатип деп аталат. Бир адамдын бул тармакта адис болуусу, билимдүү жана жөндөмдүү болуусу керек.

Дин кызматтарынын орундатылуусу атайын уюшулган мекеменин уюштуруусу менен ишке ашат. Бул мамлекеттен мамлекетке жараша өзгөрөт. Маселен Кыргызстанда бул ишти КМДБ Муфтият аткарууда.

Дин иштеринде кызмат өтөй турган кадрлардын жетиштирилүүсү, дин үйрөткөн мекемелерде, дасыккан адистердин көзөмөлүндө орундалуусу зарыл. Бул мекемелер да ар бир өлкөнүн шартына жараша бири - биринден айрымаланып турат. Мисалы Туркияда бул түрдөгү билим берүү иш-чаралары, Имам-хатиб лицейлери жана Илахият факультеттери тарабынан ишке ашырылууда.

1. Имамдык жана хатиптик

Дин кызматтарында калк менен түзмө түз байланышта болгон кишилер имамдар. Имам, алдыда болгон, калкка башчылык кылган адамга айтылат. Айрыкча жамаат менен кылынган намаздарда ыктыда кылынган жана жапырт кылынган ибадаттарды алып барган адам. Бул кызмат имамчылык жана имамет деп аталат. Хатип болсо алдындагы жамаатка көркөм жана таасирдүү сөз сүйлөөсү менен минбар жана курсийде ар кандай себептерге карата сөз сүйлөгөн адам деп аталат. Бул аныктамаларга карата жогорудагы эки кызматты тең аркалаган адамга имам - хатип деп аталат.

Негизинде имамдык Аз. Пайгамбар (с.а.в.) менен башталган вазыйпа. Алгачкы имам Аз. Мухаммеддин (с.а.в.) өзү болуп эсептелет. Маанилүүлүгүнө карата бул вазыйпанын өзгөчөлүктөрүн бир хадисинде мындайча буйурат:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ (ض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم): يَوْمُ الْقَوْمِ أَقْرُوهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِنًا وَلَا يَوْمَنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يَقْعُدُ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ.

-Абу Масуд Укба б. Амр аль-Бадрий аль-Ансарий (р.а.) риваят кылганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Жамаатка Куранды эң жакшы билген жана окугандары имам болсун. Куран билиминде тең болушса араларында сүннөттү эң жакшы билгениңер; эгер сүннөт билиминде да тең болушса алгач хижрат кылган; хижрат кылууда да тең болушса жашы улуу болгон имам болсун. Окүмдар жана жоопкерчиликтүү чоң болгон кишиге анын уруксаты болмоюнча башка бирөөсү имам болууга белсенбесин. Эч ким, башка бирөөнүн үйүндө үйдүн ээсинин уруксаты болмоюнча атайын белгиленген ордуна отурбасын.”²⁶

Башка бир хадисинде Пайгамбарыбыз (с.а.в.) жамаат менен намаз кылууга мындайча үндөгөн:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَعَم) قَالَ: صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً.

Ибн Умардан (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Жамаат менен кылынган намаз, жалгыз кылынган намаздан жыйырма жети эсе жогору.”²⁷

Ошондой эле жамаат менен намаз кылуунун маанилүүлүгүн баса белгилеш үчүн мындай деген:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَعَم) قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَمُرَّ بِحَطَبٍ فَيُحْتَطَبَ، ثُمَّ أَمُرَّ بِالصَّلَاةِ فَيُتَذَّنَ لَهَا، ثُمَّ أَمُرَّ رَجُلًا فَيُؤَمَّ النَّاسَ، ثُمَّ أُخَالِفُ إِلَى رَجَالٍ فَأَحْرِقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ.

-Абу Хурайра (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Жанымды күчү жана кудрети менен колунда кармаган Аллага ант ичип айтып жатам-ичимден ушундай ой келип жатат дейсиңер-отун топтоону буйрук берсем отун топтолсо. Анан намаз кылууну буйрук берсем азан окулса. Андан кийин бир адамга жамаатка имам болуусуну буйрук берсем. Эң аягында жамаатка келбегендерге барып үйүндө жаткан учурунда үйүн бир өрттөсөм.”²⁸

2. Муаззаиндик-сопулук

Муаззин - азан айткан, чакырык жасаган адам. Терминологиялык мааниси - “мечитте азан айткан, инсандарды жамаат менен намаз окууга чакырган, мечиттин ичинде ырааттуулукту сактаган, коомат айткан жана кээ бирде тасбихат айткан адам” деп аталат. Муаззиндик бул кесиптин аты.

Азан Исламдын символу. Хижраттын биринчи жылында иш жүзүнө койула баштаган. Азан – бул, мусулмандарды күндө беш убакыт жамаат менен намазга чакыруу же болбосо намаз убактысынын киргендигин ачыктан жарыялоо. Азандын сүйлөмдөрү Ислам

26. Муслим, Месаажид, 290.

27. Бухари, Азан 30; Муслим, Месаажид 249; Несаи, Имаамет 42; Ибн Мааже, Месаажид 16.

28. Бухари, Ахкаам 52. Азан 29; Муслим, Месаажид 251-254; Тирмизи, Салат 48; Несаи, Имамет 49.

ишениминин өзөгүнү билдирген сөздөрдөн түзүлгөн. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) азан айтууга төмөнкүчө үндөгөн:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ، أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ
لَهُ: إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ - أَوْ بَادِيَتِكَ - فَأَذَّنْتَ لِلصَّلَاةِ، فَارْفَعْ
صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ، فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جَنْ، وَلَا إِنْسَ، وَلَا شَيْءَ، إِلَّا شَهِدَ
لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

-Абдуллах б. Абдуррахман б. Абу Сасаадан риваят кылынганына караганда Абу Саид аль-Худри (р.а.) ага мындай деди:

-“Мен сенин койуңду жана талаа түстө жашоону жакшы көргөнүңдү көрүп турам. Койлоруңдун арасында же болбосо талаа түстө жүргөнүңдө, намаз үчүн азан айтсаң үнүңдү катуу чыгар. Анткени муаззиндин үнүнүн жеткен жерге чейин уккан жин болсун, инсан жана баардык макулдуктар болсун кыямат күнүндө азан айткан адамдын пайдасына күбөлүккө өтүшөт.”²⁹

Бул вазыйпанын маанилүүлүгүн башка бир хадисинде мындайча түшүндүрөт:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي
النِّدَاءِ وَالنَّصْفِ الْأَوَّلِ. ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهْمُوا عَلَيْهِ لَا يَسْتَهْمُوا عَلَيْهِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا
فِي التَّهْجِيرِ لَاسْتَبَقُوا إِلَيْهِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبَوًّا.

Абу Хурайраден (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Инсандар азан айтуунун жана намазда биринчи сапта туруунун канчалык сооптуу экенин билишкенде жана буларды кылыш үчүн чучукулак тартууга мажбур калышса сөз жок чучукулак тартышат эле. Эгер мечитте жамаатка эрте жетишүүнүн канчалык улуу экендигин билишкенде албетте бири - бири менен жарышка киришет эле. Эгер куптан жана багымдат намазындагы сыйлыкты билишкенде жөрмөлөп жана соймолоп да болсо бул эки намазга келишет эле.”³⁰

Азан менен тиешелүү моюн сунулуусу керек болгон адептер бар. Азан окулуп жатканда акырындан кайталоо, же болбосо унчукпастан кулак салып угуу сүннөткө ылайык амал болуп эсептелет.

Муаззандик кызматы алгач азанды айткан Аз. Билал Хабешиден (р.а.) тартып күнүбүзгө чейин орундатылып келүүдө. Маданиятыбызда азан окуу бир өнөр катары калыптанып калган. Мыкты азан окуу мукам үндүү обондорго салынган. Намаз убакыттарына жараша айтылган азандар бир биринен обон жагынан айрымаланып келген.

29. Бухари, Азан 5, Тавхив 52, Бадуль-халк 12; Насаи, Азан 14.

30. Бухари, Азан 9, 32, Шахадат 30; Муслим, Салат 129; Айрыкча кара. Тирмизи, Мавакит 52; Насаи, Мавакит 22, Азан 31.

Муаззин ошол эле учурда имамдын жардамчысы. Имам жок болгон учурда анын милдеттерин аткарат. Мечиттин же намазкананын тазалыгы жана ыраттуулугу, ачылып жабылуусу муаззиндин кызматтарындан болуп саналат.

3. Куран үйрөтүүчүлүк

Куран үйрөтүүчүлүк - Кураны Каримди окуганды билбегендерге үйрөтүү иши. Куран талими Исламдын алгачкы жылдарындан тартып аткарылып келе жаткан кызмат. Аз. Пайгамбар (с.а.в.) бул ишти баарынан мурун өзү аткарган жана буга үндөгөн:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ (رض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلعم): خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ.

-Усман б. Аффандан (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Силердин эң жакшыңар Куранды үйрөнгөн жана үйрөткөнүңөр.”³¹

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلعم): الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ مَاهِرٌ بِهِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أَجْرَانِ.

-Аз. Аишадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Куранды татыктуу түрдө сулуу окуган адам вахий алып келген шарапаттуу жана моюн сунуучу периштелер менен бирге. Куранды кекечтенип кыйналып окуган адамга болсо эки эсе сооп бар.”³²

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلعم): وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ، وَيَتَذَكَّرُونَ بَيْنَهُمْ، إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَعُشِّيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمْ الْمَلَائِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ.

-Абу Хурайрадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Алланын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

-“Бир жамаат Алланын үйлөрүндөн бир үйдө топтолуп, Алланын китебин окушса жана араларында кайталашса устүлөрүнө сакинат (тынчтык) түшөт, аларды рахмат каптайт жана периштелер тегерегин курчап алат. Алла Таала да ал адамдарды өзүнүн алдындагылар арасында эстейт.”³³

Мусулмандар үчүн Куранды үйрөнүү бул мажбурият жана ибадат болуп эсептелет. Арийне башта намаздар болуу менен бирге бир канча ибадатта Куран окуш парз.

31. Бухари, Фазааилуль-Куран 21, Айрыкча кара. Абу Давуд, Салат 349; Тирмизи, Фазааилуль-Куран 13; Ибн Мааже, Адеп 52.

32. Бухари, Тавхид 52; Муслим, Мусафириин 243; Абу Давуд, Салат 349; Тирмизи, Фазааилуль-Куран 13; Ибн Мааже, Адеп 52.

33. Муслим, Зикр 38; Абу Давуд, Витр 14; Тирмизи, Кыраат 12; Ибн Мааже, Мукаддима 17.

4. Иршад жана таблиг милдети

Дин кызматын аркалаган имам жана хатип кызматыны бир гана ибадат жайы менен эле чектебеш керек. Анын иршад жана таблиг сыяктуу милдети да бар. Бул көбүн эсе кызмат жайындан сырткы жактарда кылынуусу керек. Өзгөчө эл ичин аралап инсандардын билимге сугарылуусу жана маалымат менен камсыздалуусу жаатында, инсандар арасы коомдук мамилелер; иш ахлагы, үй-бүлө, улуулар жана кичүүлөргө мамилелер, жалпы ахлак эрежелери, айлана чөйрөнү сактоо, жан жаныбарларга маани берүү сыяктуу милдеттерди эскертүү кызматтарынын арасында болуп саналат. Диний жактан каралганда бул кызматтарга иршад жана таблиг деп аталат.

Иршад: Сөздүк мааниси жагынан жетекчилик кылуу, жол көрсөтүү, жол башчылык кылуу дегенди билдирсе диний термин катары болсо “момундарды диний милдеттерин аткарууга чакыруу” деп аталат. Башкача айтканда мусулман болбогондорго Исламды таанытып алардын мусулман болуусуна себеп болуу же болбосо мусулман болуп туруп Исламдын буйрук жана тыйууларына карабастан жаңылыштыкка баргандарды туура жолго чакыруу максаты менен аткарылган иш аракет деп аталат. Бул кызматты диний жактан өзүн жетиштирген адамдар кылуусу керек. Инсандардын дүнүйөлүк жана акыреттик бакытка жетүүлөрү үчүн, чындык жана акыйкатка, туура жолго, сооптуу баардык ишке чакыруу, алардын ар түрдүү жамандыктардан узакташуусун камсыздоо аракети имам жана хатиптин маанилүү милдеттеринден.

Таблиг: Сөздүктө жеткирүү, угузуу жана ачыктоо маанилерине келет. Диний термин катары болсо: “Пайгамарда болуусу важиб болгон сыпаттардан бири болуп, Пайгамбарлардын (а.с.) вахий жолу менен Алладан келген өкүмдөрдүн эч бирин жашырбастан, кемитпестен жана кандайдыр бир кошумча кылбастан болгонун болгондой билдирүүсү” аталат. Бул жагдай Куранда мындайча түшүндүрүлөт:

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ.

- “Эй, Элчи! Сага Аллахтан түшкөн нерсени аларга жеткир! Эгер сен анпесең, анда Анын элчилигин аткарбаган болосуң. Аллах сени ал адамдардан коргойт. Чындыгында Аллах каапыр элди (туура жолго) багыттабайт.”³⁴

Бул эки милдетти тең Аз. Пайгамбар (с.а.в.) жашоосу боюнча кынтыксыз аткарып келген. Бул жаатта дин кызматын кылган адам Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) имамчылык ордун ээлөөдө. Бул себептен бул милдеттер түздөн түз дин кызматчысын милдеттендирет.

Б. ДИН КЫЗМАТЫНДА ӨЗҮНҮ ЖАНА КӨЗДӨЛГӨН ЭЛДИ ТААНУУ

Имам жана хатип алгач өзүнү тактап айтканда өзүнүн кызматка жетээрлигин, андан кийин угуучу элди, кызмат кылына турган коомду жакшы таануусу керек. Ар эки жагдай тең ийгиликке жетүүсү үчүн керектүү. Өзгөчө көздөлгөн элдин билим жана маданияттык абалдары жана коомдук муктаждыктарынын эмнелер экенин билинүүсү керек.

34. Мааида 5/67.

Жалпы жонунан булар коомдун маданий даражасы, коомдогу орду, чөйрө менен мамилелери, өзгөрүүлөр, өнүгүүлөр сыяктуу ар тараптуулугу. Инсандардын бул жаатта даражалары бирдей эмес. Андыктан кызмат сунууда орто жолдун көздөлүүсү керек.

عَنْ مَيْمُونِ بْنِ أَبِي شَيْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَرَّ بِهَا سَائِلٌ فَأَعْطَتْهُ كِسْرَةً وَمَرَّ بِهَا رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابٌ وَهَيْبَةٌ فَأَقْعَدَتْهُ فَأَكَلَ فَقِيلَ لَهَا فِي ذَلِكَ فَقَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم): أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ.

Меймуун б. Абу Шебиб (р.а.) мандый дегени риваят кылынды:

-“Бир күн Айшага (р.а.) бир тиленчи келди. Айша (р.а.) ага бир сындырым нан берди. Андан кийин кийим кечеси түзүк бир адам келди. Аны да дасторконго отургузуп сыйлады. Бул түрдүү мамилесинин себебини сурагандарга Айша (р.а.) мындайча жооп берди:

Аллахтын Элчиси (с.а.в.) “Инсандарга даражаларына жараша мамиле кылгыла”³⁵ буйурган эле.

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ كَلَامُ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَعَم) كَلَامًا فَضْلًا يَفْهَمُهُ كُلُّ مَنْ يَسْمَعُهُ.

-Айша (р.а.) мындай деди: Аллахтын Элчисинин (с.а.в.) сөз сүйлөөсү, баардыгынын түшүнө турганчалык апачык эле.³⁶

عَنْ أَنَسٍ (ض) أَنَّ النَّبِيَّ (صَلَعَم) كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ، وَإِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا.

Аз. Анастын (р.а.) айтканына караганда: Пайгамбар (с.а.в.) сөзүнүн жакшы түшүнүлүүсү үчүн сүйлөгөн сөзүнү үч жолу кайталайт эле. Бир элдин жанына барып аларга салам берээрде үч жолу салам берет эле.³⁷

Имам жана хатип өздөрүн ар тараптуу жетиштириш керек. Диний билими менен бирге коомдук жана маданий маселелер тууралуу да маалыматка ээ болуусу керек. Технологиялык өнүгүүлөрдү да билүүсү, компьютер жана башка ушул сыяктуу нерселерди колдоно билүүсү зарыл. Муну менен бирге алгачкы медициналык жардам, ден-соолук туралуу маалыматы, айдоочулугу жана ондоп түзөтүү сыяктуу дайыма муктаждык болгон керектүү жөндөмдөргө ээ болуусу керек. Анткени өзү коомдун ичинде жол башчы, көрөгөч жана жетекчи катары жардамы суралган адам болуп эсептелет.

Имам жана хатип кызмат өтөгөн коом менен бирге камыр - жумур болуусу зарыл. Алар менен ишенич, сый - урмат жана кадыр баркка таянган карым - катнашта болуусу керек. Кубанычтарына орток болуусу, кайгыларын чогуу бөлүшүүсү керек. Байланышты өнүктүрө

35. Абу Давуд, Адеп 20.

36. Абу Давуд, Адеп 18.

37. Бухари, Илим 30; Тирмизи, Истиъзан 28.

турган; экскурсия, ар түрдүү жарыштарды, тарыхый жерлерди кыдыруу жана умра саякаттарын уюштуруу сыяктуу иш - аракеттерди жүзөгө ашыруусу керек. Бул иш - чаралар арадагы бир туугандыкты жана достукту чыңдагандай эле бөлүшүү жана жардамдашууну да арттырат.

В. ДИН КЫЗМАТТАРЫНДА БАЙЛАНЫШ

Байланыш негизинен инсандар арасындагы ой - пикир жана сезимдердин обуш - күбүшү жана алмашуусу катары кабылданууда. Байланыштын максаты, алган жана берген адамдар арасында маалымат, ой-пикир жана көз караш ортоктугун жаратуу.

Диний жагынан байланыш - бир туугандык алаканын күчтөнүүсүн өнүктүргөн, достукту жана бөлүшүүнү арттырган жана туруктуулугун камсыздаган процесс. Бул инсандардын жекече эмес коомдун ичинде чогуу жашоосундан келип чыккан муктаждык. Байланыш тек тараптуу эмес, эки тараптуу болгон жараян. Инсандардын эң көп байланыш жана карым - катнаш үчүн чогуу болгону диний милдеттердин аткарылуу убактысы болуп эсептелет. Булар күндө беш убакыт жамаат менен ибадат, бир жумада бир жума намазы, жылда эки жолу айт намаздары, ар жыл Каабада ажылык ибадаты, умра саякаттары, ошондой эле жаназа, нике, сүннөт тойлору, сухбат - баян, сабактар жана башка иш-аракеттер боло алат. Ар жыл булардын баарынын байланыш үчүн канчалык даражада маанилүү экендиги натыйжалары менен көрүнүп турат.

1. Байланыштын мааниси жана негизги принциптери

Байланыш - актуалдуу мааниси чоң болгон иш аракет. Техникалык өнүгүүлөр жана алардын берген кызматтары жагынан болсун, инсандардын жекеме жеке же болбосо жамааттар менен байланыша алуулары жагынан болсун өтө маанилүү процесс. Жашоонун бардык тармактарында таасирини сездирип келет. Өзгөчө билим жана тарбия, инсандар арасы байланыш үчүн өтө маанилүү термин. Инсандар билип же болбосо билбесе да кандайдыр бир түрдө бири - бири менен байланыш куруп келишет. Бул кээ бирде сөз сүйлөө, кээ бирде унчукпоо же болбосо каршылык көрсөтүү катары көрүнүп турат.

Байланыш, билим берүү жана инсандар арасы карым - катнаш жаатында кызмат берүүнүн өзөгүн түзөт. Бул жерде негиз сапаттуу байланыш кура алуу. Тараптар бири бирин түшүнө билүү, жеткирилүүсү керек болгон маалымат максатына туура жана кемчиликсиз жеткирилүүсү керек. Мындан максат натыйжанын оң жактан жетишкендик болгондугун андоо болуп эсептелет.

Ийгиликтүү бир баайланыш үчүн негизги принциптерибиздин болуусу керек. Элди таасирлентиш, аларды багыттоону жана бир нерселердин өзгөрүүсүн кааласак бул принциптерге моюн сунуубуз керек. Алгач максат кылынган топ бул инсандар экенин түшүнүшүбүз жана аларга сый-урмат көрсөтүшүбүз керек. Алардын билимдери жана маданияттарына жараша сөз сүйлөшүбүз керек. Түрткөн жана көңүл иренжиткен тил колдонбошубуз керек. Жөнөкөй болуу керек. Жасалма жана апыртуудан качынуу керек. Дене тилин колдонсок болот. Эмнени кай жерде, кимге канчалык, кандайча бере турганыбызды билүүбүз керек. Максат инсандар менен сапаттуу байланыш куруу болгон болсо аркаланган вазыйпага жараша муну эң көркөм жана туура метод менен жасоо керек.

2. Байланыштын негизги элементтери

Байланыш эки тараптуу маалымат, сезим жана ой-пикирдин алмашуусу. Байланышты түзгөн негизги элементтер берүүчү тактап айтканда кызматчы, маалымат жана алуучу-угуучу таризинде. Байланыш бул үч элементтин кыймылга келүүсү менен ишке ашат. Берүүчү динди билген жана курчап турган коомчулукка жайган; маалымат болсо, диний билимдер жана пикирлер жыйыны; алуучу болсо булактан келген маалыматтарды уккан жана аңдап түшүнгөн адам болуп эсептелет.

Дин кызматтарында булак имам жана хатип, маалымат болсо диндин буйруктары жана тыйуулары, алуучу болсо жамаат. Имам жана хатип бул жараянды мечитте вааз - баян же болбосо кутба, башка жерлерде болсо конференция, семинар жана башка жолдор менен көздөлгөн коомго жеткирет.

3. Байланышта тил жана дене тилинин маанилүүлүгү

Инсандар арасында негизги байланыш тил менен ишке ашат. Арзуу жана тилектер, сезимдер, ойлор, тажрыйба жана маалыматтар, билим жана маданияттар сөз сүйлөө аркылуу берилет.

Инсан ойлонгон жана сүйлөгөн зат. Сүйлөшүү күнүмдүк жашоонун бир бөлүгү. Калоолор жана дарттар сөз сүйлөө аркылуу башкасына жеткирилет.

Сөз сүйлөө - жашоонун бардык жагында таасирин көрсөткөн байланыш методу. Кызматында, тарбияда, үйдө, көчөдө инсандар көбүнчө сүйлөшүү жолу менен байланыш курушат.

Сөз сүйлөө - эң таасирдүү метод. Андыктан инсандарды маалыматтардыруу, кызыктыруу, агартуу, кабылдандыруу жана амал кылууга багыттоо сөз сүйлөө менен ишке ашат. Сөз сүйлөөнүн куралы болсо тил. Тилден чыккан үндөрдү маанилүү кылган сөздөр. Бул себептен улам сөздөр жакшы тандалуусу зарыл болгондой эле ордунда жана максатка жараша колдонулуусу керек. Улуу Аллах Таала Куран аятында мындай дейт:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Аллахтын ырайымындан улам сен аларга жумшак мамиле кылдың. Эгер копол жана катуу жүрөктүү болгонунда, эч күмөнсүз алар тегерегиңден тарап кетишет эле. Аларды кечир, алар үчүн кечирим сура, иш тууралуу алар менен кеңеш. Бирок чечим чыгардыңбы Аллахка тобокел кыл. Себеби Аллах тобокел кылуучуларды жакшы көрөт.”³⁸

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْسَ لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

-“Ага жумушак сөз сүйлөгүлө. Балким ал насыйкат алат же болбосо коркот.”³⁹

38. Аалу Имраан 3/159.

39. Тоха 20/44.

Белгилүү бир макалда болсо “Жылуу сөз жыланды ийинден чыгарат.” деп айтылат. Ошондой эле *إِذَا كَانَ الْكَلَامُ مِنْ فُضَّةٍ فَأَلْسُكُوتُ مِنْ ذَهَبٍ* “Сөз сүйлөө күмүш болсо унчукпоо алтын.” деп сөз сүйлөөнүн орду белгиленип келген.

Сөздүн таттуулугу болуш керек. Себеби таттуу сөз таасирини дароо көрсөтөт. Кулакка жагымдуу болгон инсан үнүнүн, жогорку даражадагы ишендирүү күчү болгондугу тажрыйбалар менен тастыкталган. Бакыруу жана кыйкыруу ар дайым угуучуларды таасирленте берген эмес.

Тилдин колдонулушу маанилүү. Тилдин сөөгү болбогондугу үчүн айтылган сөз мааниси жана максаты менен мааниге ээ болот. Ооздон чыккан ар сөз пайда жана зыяны ойлонулуудан жана жети өлчөнүп бир кесилгенден кийин гана айтылуусу зарыл.

Байланыштын ишке ашуусуна чоң өбөлгө түзгөн экинчи жагдай дене тилинин таасирдүү жана ордунда колдонулуусу. Дене тили сөздүн жанында инсандардын кыймыл аракеттери менен түшүндүрүүнү каалаган темага таасирдүүлүк берүүсү болуп эсептелет. Бул менен тилектер, сезимдер, ойлор жана муктаждыктар белгилүү өлчөмдө угуучулар менен бөлүшүлөт. Мааниилүү болгон дене тилинин башкарылып колдонулуусу. Оозеки сүйлөп койуу мүмкүн башкаруу, кыймыл аракеттерде кыйынга турат. Ошондуктан жүзүбүздүн келбети же болбосо кыймылдарыбыз менен ооздон чыккан сөз бири бирине төп келүүсү зарыл.

Дене тили, жест жана мимикалардын кыймылы менен жүзөгө ашат. Жүздүн булчуңдары маанини туюндуруш үчүн мимикаларды; баш, кол, бут жана сан кыймылдары же болбосо дененин бардык органдары жесттерди түзөт.

Жест жана мимикалар, сезим жана ойлорду колдогон жана көзгө көрүнүктүү абалга келүүсүнө көмөкчү кыймылдар. Маселен, жагымсыз нерсе кабак бүркүү, жагымдуу нерсе жылмайуу менен билдирилет.

Дене тили жеткириле турган маалыматтын таасирин күчтөндүрөт. Дин кызматын аткаргандар бул ыкмага көңүл кош мамиле кылбоосу керек.

4. Дин кызматтарында байланыш көйгөйлөрү

Инсандардын, ак ниеттүү жана түшүнүктүү болуусу жетиштүү эмес. Ордуна жараша араларында түшүнбөстүктөр болуусу мүмкүн. Бул инсандын табиятынын талабы. Ар инсандын сабырдуулук чеги ар башка. Бирок бул туруктуу боло турган нерсе эмес. Ачуулук жана кыжырдануулар тизгинделүүсү керек. Сезимдер жана туюлар көзөмөлгө алынуусу кажет.

Табиятына жараша дайыма байланышта болгон инсандар арасында мындай көйгөйлөр болуусу мүмкүн. Бирок бул байланышты токтоткон жана аксаткан себеп болбоосу керек. Тескерисинче байланышты өнүктүргөн жана сапаттуу абалга алып келген жолдордун изделүүсү керек.

Кызматындан улам дайыма калк менен аралашуусу керек болгон имам жана хатиптердин байланыш кемчилдиктери менен жолугушуусу болбой койбойт. Бул көбүн эсе жамааттан чыккан көйгөйлөр болот. Булар жамааттын курамы, билим деңгээли, коомдук орду, материалдык абалы жана жаш курактары сыяктуу таасирдүү факторлор. Жамаат бул жаатта ар кыл көз карашта болот. Балдардын мечитте ызы - чуу чыгаруулары жамааттагы кээ бир кары адамдардын кыжырын келтирсе, кээ бирлери үчүн мындай мамиле таасир бербейт. Намаздардын узун же болбосо кыска кылынуусу да ушундай таасир калтырат. Мунун мисалдарын дагы көбөйтө берсе болот.

Булардын баары дин кызматкеринин жолуктурган байланыш кемчилдиктеринден. Имам жана хатип булар үчүн дайыма даярдыктуу болуусу кажет. Жамаатын көзөмөлдөп байкап туруусу абзел. Кишилерди жана мамилелерин анализдеп алар менен мамиле куруу жолдорун жана жөндөмдүүлүктөрүн өркүндөтүүсү керек.

Имам жана хатип сабырдуу, жылмайыңкы, сый - урматтуу болуусу жана сөздөрүн жумшак тил менен жеткирүүсү керек. Төмөндөгү хадистеги кеңештерге моюн сунуусу керек:

عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ وَمُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنْفِرَا وَتَطَاوَعَا وَلَا تَخْتَلِفَا.

-Абу Мусадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Аз. Пайгамбар (с.а.в.), аны Муаз (р.а.) менен биргеликте Йеменге кызматка жөнөтүп жатып: “Жеңилдеткиле, кыйындатпагыла, сүйүнчүлөгүлө, жек көрдүрбөгүлө. барган жериңерге шайкеш болгула, каршы болбогула.”⁴⁰ деп айткан.

40. Muhammed Fuad Abdülbaki, Müttefekun aleyh Hadisler, (cihad ve siyer) s. 467.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

ЖИБРИЛ ХАДИСИ

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (ض) قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَعَم) ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ (صَلَعَم) فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم) الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتُحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَعَجَبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا قَالَ أَنْ تَلِدَ الْأُمَّةُ رَبَّتَهَا وَأَنْ تَرَى الْخُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوُلُونَ فِي الْبُنْيَانِ ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مِنَ السَّائِلِ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ.

“Умар б. Хаттаб (р.а.) мындай деди:

Бир күн Аллахтын Элчисинин (с.а.в.) жанында болгонубузда кийими аппак, чачтары капкара, сапардан келген бир абалы болбогон жана ичибизден эч ким тааныбаган бир адам чыга келди. Пайгамбарыбыздын жанына барып алдына олтурду, тизелерини тизелерине тийгизди, колдорун өзүнүн санына койду да:

-Эй Мухаммед, мага Ислам жөнүндө айтып бер! деди.

Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

-“Ислам Аллахтан башка кудай болбогондугуна жана Мухаммеддин Аллахтын элчиси болгондугуна күбөлүк келтирүүң, намазды туп - туура кылууң, зекетти толук берүүң, рамазан орозосун тутууң, жолго күчүң жетсе Каабаны зыярат (ажылык) кылууң.” деди. Адам болсо:

-Туура айттың, деди. Анын суроо сурап аркасынан тастыктоосу таңкалаарлык болду. Адам:

-Андай болсо анда азыр мага ыйманды түшүндүрүп бер, деди. Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

-“Аллахка, периштелерине, китептерине, пайгамбарларына, акырет күнүнө ишенүүң. Ошондой эле тагдырга, жамандык жана жакшылыктын Аллахтан келгенине ишенүүң.” деди.

Адам кайрадан:

-Туура айтасың, деп тастыктады жана:

-Мейли анда ихсан деген эмне түшүндүрүп бер, деди. Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

-“Ихсан, Аллахка Аны көрүп тургандай сыяктуу кулчулук кылууң. Сен Аны көрбөсөң да Ал сени сөзсүз көрүп турат.” деди.

Адам:

-Туура айтасың, деди. Андан кийин:

-Кыятам качан болот? деп сурады.

Пайгамбар (с.а.в.):

-“Өзүнө суроо суралган зат, бул темаларда сураган заттан көп биле бербейт” деп жообуну берди.

Адам:

-Андай болсо алааматтарындан айтып берчи, деди.

Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

-“Энелердин, өздөрүнө күңдөй мамиле кыла турган балдарды төрөөсү, жылаңайлак, башы бош, жылаңач койчумандардын, бийик жана бекем имараттарды курууда бири - бирилери менен жарышуулары.”

Адам, (үн чыгарбастан) туруп кетип калды. Мен белгилүү убакыт туруп калдым. Андан кийин Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

-“Эй Умар, суроо сураган адам ким экенин билесиңби?” деди. Мен:

-Аллах жана Элчиси жакшы билет, дедим.

Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

-“Ал Жабраил эле. Силерге диниңерди үйрөтүү үчүн келди.”⁴¹

41. Муслим, Ыйман 1,5; Айрыкча кара: Бухарий, Ыйман 37; Тирмизий, Ыйман 4; Абу Давуд, Сүннөт 16; Несай, Маваакит 6; Ибн Мааже, Мукаддима 9.

ТЕКШЕРҮҮ ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Дин кызматынын аныктамасын айткыла?
2. Дин кызматтарында дин кызматчылыгы деген эмне?
3. Дин кызматтарында бул кызматты аркалагандарды жазып тааныткыла?
4. Ислам тарыхында муаззиндик вазыйпасы менен милдеттендирилген алгачкы сахаба ким?
5. Дин кызматында өзүн жамаатка таанытуунун жолдору эмнелер?
6. Дин кызматында байланыштын маанилүүлүгү айткыла?
7. Диний жааттан байланыштын максатын жазгыла?
8. Байланышта тил жана дене тилинин ордун жазгыла?
9. Жибрил хадисинин байланыш үчүн маанисин белгилегиле?
10. Жибрил хадисинде үйрөтүлгөн негиздер эмнелер жазгыла?

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ:

1. Диний темаларда калктын маалыматтандырылуу иши төмөндөгүлөрдөн кайсынысы:

А. Дин кызматы
Б. Жихад
В. Сот иши
Г. Соода
Д. Жакшылыкка чакыруу

2. Мусулмандарга намаз кылдыруу ишин кылган адамга берилген ысым төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.

А. Мугалим
Б. Муаззин
В. Имам
Г. Казы
Д. Финпол

3. Намаз убактысынын келгендигинин билдирилүүсү төмөндөгүлөрдөн кайсынысы менен ишке ашат.
- А. Азан
 - Б. Жакшылыкка чакыруу
 - В. Кабар берүү
 - Г. От жыгуу
 - Д. Добулбас уруу
4. Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) “Силердин эң жакшыңар...” сөзү менен мактап атаган кызмат төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
- А. Имамчылык кылуу
 - Б. Муазинчилик кылуу
 - В. Соодачылык кылуу
 - Г. Куран үйрөнүү жана үйрөтүү
 - Д. Дыйканчылык кылуу
5. Жетекчилик кылуу жана жол көрсөтүү деген мааниде колдонулган кызматтын аныктамасы төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
- А. Таблиг
 - Б. Иршад
 - В. Жихад
 - Г. Жамандыктан кайтаруу
 - Д. Айтышуу
6. Жеткирүү, угузуу жана ачыктоо маанисинде колдонулган кызмат төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
- А. Таблиг
 - Б. Иршад
 - В. Жихад
 - Г. Жамандыктан тыйуу.
 - Д. Айтышуу
7. “Инсандар арасындагы ой - пикир жана сезим алмашуусу катары каралышы керек” таризинде аныктама берилген термин төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
- А. Кабарлашуу
 - Б. Тартышуу
 - В. Байланыш
 - Г. Согушуу
 - Д. Кат жазышуу
8. Жест жана мимиканын кыймылы менен ишке ашкан байланыш методуну төмөнкүлөрдүн кайсынысы билдирет.
- А. Көңүл тили
 - Б. Дене тили
 - В. Абалдан түшүнүү
 - Г. Көзөмөлдөө
 - Д. Кат жазышуу
9. Сезим жана ойлорду колдогон жана көзгө көрүнүктүү абалга келүүсүнө көмөкчү болгон кыймылдарга төмөндөгүлөрдүн кайсынысы аталат.
- А. Көңүл тили
 - Б. Дене тили
 - В. Көзөмөлдөө
 - Д. Жест жана мимикалар.
 - Г. Каршылык көрсөтүү
10. “Аллахка Аны көрүп тургандай сыяктуу кулчулук кылуун. Сен Аны көрбөсөң да Ал сени сөзсүз көрүп турат.” таризинде аныктама берилген термин төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
- А. Ислам
 - Б. Ыйман
 - В. Ихсан
 - Г. Кыямат
 - Д. Хашр

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ:

Төмөндө берилген сүйлөмдөрдөн туура жана жаңылыш болгондордун башына (X) ишаратын коюп жооп бергиле.

(Т) (Ж)

1. (...) (...): Дин кызматы, диний маселелерде калктын маалыматтандыруу ишини жүзөөгө ашырат.
2. (...) (...): Дин кызматтарында калк менен түзмө түз байланыш ичинде болгон кишилер муаззиндер.
3. (...) (...): Муаззин, азан окуган, чакырык кылган адам.
4. (...) (...): Силердин эң жакшыңар, намаз кылдырган жана муаззиндик кылганыңар.
5. (...) (...): Иршад; сөздүк мааниси жетекчилик кылуу, жол көрсөтүү
6. (...) (...): Таблиг; сахабада болуусу керек болгон важиб сыпаттардан бири болуп билинет.
7. (...) (...): Дин кызматы берген киши алгач өзүнүн кызматка жетээрлигини, андан кийин угуучу топту, кызмат сунула турган элди жакшы таануусу керек.
8. (...) (...): Байланыштын максаты, алган жана берген адамдын арасында маалымат, ой - пикир жана көз караш ортоктугуну жоюу.
9. (...) (...): Байланыш, эки тараптуу маалымат, сезим жана ой - пикир алмашуусу.
10. (...) (...): Дене тили, жест жана мимикалардын кыймылсыз абалы.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ:

**Сүйлөмдөрдөгү бош калган жерлерге берилген сөздөрдөн ылайыктууларын койгула.
(Муаззин, Иршад, Сөздөр, Хатип, Байланыш, Куранды, Жыйырма жети)**

1.болсо, башчылыгын кылган жамаатка көркөм жана таасирдүү сөз сүйлөө менен минбар жана курсийде ар түрдүү себептерден улам сөз сүйлөгөн адам. (Хатип)
2. Мечитте азан айткан, инсандарды жамаат менен намаз окууга чакырган, мечиттин ичинде ырааттуулукту сактаган, коомат айткан жана кээ бирде тасбихат айткан адамга..... деп аталат. (Муаззин)
3. Момундардын диний кызматтарын жүзөөгө ашыруу ишине.....аталат. (Иршад)
4. Эки тараптуу маалымат, сезим жана ой-пикир алмашуусуна.....деп аталат. (Байланыш)
5. Тилдин чыгарган маанилүү тыбыштары..... (Сөздөр)
6. Жамаат менен кылынган намаз жалгыз кылынган намаздан.....даража жогору турат. (Жыйырма жети)
7. Силердин эң жакшыңар.....үйрөнгөн жана үйрөткөнүңөр.

ТЕРМИНДЕР

Бош жерлерге келе турган терминдерди тапкыла.

1.: Диний маселелерде калктын маалыматтандырылуу ишин аткарат.
2.: Минбар жана курсийде сөз сүйлөгөн адам.
3.: Азан окуган, чакырык кылган адам.
4.: Алгачкы азанды айткан сахаба.
5.: Жетекчилик кылуу, жол көрсөтүү.
6.: Пайгамбарларда болуусу керек болгон важиб сыпаттардан бирөөсү.
7.: Инсандардын бири - бири менен ой жана сезимдерин алмашуусу.
8.: Жамы мусулмандардын жумасына бир жолу чогуу кылган намазы.
9.: Мусулмандардын кыбласы
10.: Мечитте вааз - баян кылынган жер.
11.: Хатиптин Кутба айткан жери.
12.: Имамдын намаз кылдырган жери.

III-БӨЛҮМ: РИТОРИКАНЫН ТҮРЛӨРҮ ЖАНА КУТБА

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Ыйык айлардан бир айды тандап ал үчүн төрт кутба темасын белгилегиле жана аларды тандооңордун себептерини ачыктап араңарда талкуулагыла?
2. Кутба темасын тандаганда кандай жагдайларга көңүл бурулуусу керек?
3. “Дин кызматы” темалуу бир кутба текстин даярдагыла?
4. Кутбанын кириш бөлүмүн жатка окуганга аракет кылгыла?
5. Кутба жазууда көңүл буруулусу керек болгон жагдайларды аңгемелешкиле?

А. ТЕМАСЫНА ЖАРАША РИТОРИКАНЫН ТҮРЛӨРҮ

Муктаждыктарга карата ар кыл түрдө сөз сүйлөө бар. Булар темалуу жана максаттары болгон сөз сүйлөөлөр болот. Сөз сүйлөгөндөр болсо ишин билген жана белгилүү өзгөчөлүккө ээ болуусу керек. Тактап айтканда профессионал жана тажрыйбалуу, өз тармактарында дасыккан адамдар болуусу зарыл. Андыктан ар тармакта айтылган сөздүн темасына карата риториканын түрлөрү төмөнкүчө:

1. Саясий риторика: Саясатчылардын саясаты менен тиешелүү сөз сүйлөөсү. Булар көбүн эсе өлкөнүн башкарылуусу жана калктын жашоосундагы көйгөйлөрү же болбосо улуттар арасы мамилелери менен байланыштуу ишке ашат.

2. Аскерий риторика: Аскер башчы болгон киши тарабындан аскерлерге дем берүүчү же болбосо маалыматтандыруу максатында сөз сүйлөөлөр аталат. Аскерий риторика менен негизинен согуштан мурун аскерге дем берүү жана ишенимге ээ кылуу, согушка даярдык максатында сөз сүйлөөлөр түшүнүлөт.

3. Академиялык риторика: Көбүнчө илимий сапатка ээ болгон сөз сүйлөөчүлөрдүн илимий тема алкагында сөз сүйлөөсү аталат. Бул таризде сөз сүйлөөлөр илимий түшүнүк менен өз тармагында адис адам тарабындан айтылгандыктан баардык адамдар тарабындан түшүнүлө бербейт. Андыктан белгилүү билимге гана ээ болгондор үчүн үнүн жеткире алат.

4. Укуктук риторика: Сот учурунда сотто ишке ашкан сөз сүйлөөлөр. Ошондой эле укуктук маселелер күн тартибинде болгон сөз сүйлөөлөр да болушу мүмкүн. Бул түрдөгү сөз сүйлөөлөр чындык жана адилетсиздикти тастыктоо максатына таянат. Бул сөз сүйлөөлөрдө укуктук терминдер колдонулат жана сөз сүйлөө да мыйзамдардын негизинде жүзөөгө ашырылат. Бул жаатта мисал катары эң эски укукчулардан эсептелген Сократтын соттун маңдайындагы коргонуусу белгилүү.

5. Диний риторика: Имам жана хатиптер менен адис теологдор тарабындан ар кыл жайларда ишенген адамарга диний теманы камтыган сөз сүйлөөсү. Бул тариздеги сөз сүйлөөлөр вааз - баян, кутба, конференция, сухбат жана башка формаларда өткөрүлөт. Мечит баш болуп ар түрдүү жайларда диний маселелерди камтыган сөз сүйлөө бул категорияда каралат.

Б. ФОРМАСЫНА ЖАРАША РИТОРИКАНЫН ТҮРЛӨРҮ

1. Конференция: Кандайдыр бир теманын же нукура бир ой-пикирдин чоң жыйын залдарда, жалпы жонунан белгилүү түшүнүгү бар болгон угуучу топко илимий академиялык таризде сөз сүйлөө. Конференцияда өз тармагында адис болгон адам бир теманы тереңдете түшүндүрүп берет. Конференциянын максаты бир нерселерди үйрөтүү, бир темага жаңы жоромолдорду кошуу, бир теманын чечилүүсүндө ой жүгүртүү болушу мүмкүн. Конференция көбүнчө адабият менен байланыштуу болуп инсандарды толкундандыруу жана кабылдандыруу

максатын көздөбөйт. Бул себептен улам конференцияда жазылган текст негиз алынып сөз сүйлөнөт. Жыйынтыгында балким суроолорго керек болсо жооп берилет.

2. Салтанаттарда сөз сүйлөө: Маанилүү бир күн, окуя же болбосо бир кишини эскерүү максаты менен; маанилүү бир иштин башталуусу же болбосо бүтүүсүндөн улам жасалган расмий өзгөчөлүктөгү сөз сүйлөөлөр.

3. Хитабе - кайрылуу: Кандайдыр бир теманын кыска, кенен маанилүү жана көркөм сөздөр менен кандайдыр бир угуучу топко кыска бирок толкундандыттыра турган таризде түшүндүрүлүүсү. Жума кутбалары бул сөз сүйлөөлөрдөн эсептелет.

4. Сухбат - баян: Ар түрдүү темаларда ой - пикирлерди ашыкча расмий жана олуттуу таризге айлантпастан чын жүрөктөн жана жылуу сөздөр менен жеткирүү. Сухбаттар жалпысынан кичине аудитория жана бөлмөлөрдө аз сандагы адам менен ишке ашырылат.

5. Ачык жыйын: Бир теманын өз тармагында адис болгон адамдар тарабынан талкуу кылынуусу, маселени ар тарабынан кароолору жана сынга алуу методдору менен өз ара талкуулоолору.

6. Дискуссия: Карама - каршы эки топтун бир теманы тартышуусу. Топтор теманын бири - бирине терс тараптарын коргошот жана сындарды айтышат. Жарышуу абалында өткөн бул сөз сүйлөө ыкмасы бир жетекчинин башкаруусунда болуу менен бирге айтылган көз караштар далилдүү болуусу талап кылынат.

7. Тегерек стол: Өз тармагында адис болгон бир канча адамдын бир теманы ар тараптуу кезек менен түшүндүрүүсү. Бир жетекчинин башкаруусу аркылуу тема менен тиешелүү түрдүү пикирлер билдирилет. Тартышма эмес баарлашуу маанайында өтөт. Тегерек столдун соңунда суроо жоопторго кезек берилсе болот.

8. Симпозиум: Бир теманын ар кыл тарабы жөнүндө тармагында адис болгон адамдардын тартиби менен сөз сүйлөөлөрү. Чоң залда кенен угуучу топ элге багытталат. Инсандар угуучу болуп катышышат. Сөз сүйлөөчүлөр белгилүү убакытка жараша сөз сүйлөшүшөт жана теманын адиси болгон сын жана кошумча пикирлерин айтышат. Симпозиумда темалар илимий бир таризде жана жазылуу бир текст негиз алынып түшүндүрүлөт.

9. Монолог: Көбүн эсе таасын актуалдуу темаларда, мыскылдуу жана тамашалуу бир таризде сөз сүйлөнүүсү аталат. Монологдордо жест жана мимикалар колдонулуусу мүмкүн болгондой эле пародия да аткарылса болот.

10. Диалог: Бир сахнада эки кишинин бетме - бет сөз сүйлөөлөрү аталат. Кандайдыр бир тема тууралуу белгилүү тартипте өз ара ой - пикирлерини айтышат.

11. Радио жана теле эфир аркылуу сөз сүйлөө: Монолог, диалог, тегерек стол же болбосо дискуссия таризи тандалынып алынса болот. Бул тариздеги сөз сүйлөөлөр жалпысынан активдүү күйөрмандары болбогондуктан реакцияларды дароо алуу мүмкүн эмес. Жест жана мимикадан көбүрөөк үн жана түшүндүрүү ыкмасына байланыштуу болот.

В. ДИНИЙ РИТОРИКА ЖАНА АНЫН ТҮРЛӨРҮ

1. Кутба: Жума күнү жана айт күндөрүндө, мечитте минбарга чыгып туруп ишке ашырылат. Кутба учурунда Аллахка дуба, Пайгамбарга салават жана салам менен бирге

угуучуларга үгүт - насыйкат камтыган маалыматтар белгилүү планга жараша сунулат. Кутбада маалымат берүү менен бирге сезимдерге да таасир берүү максат кылынат. Бир мусулмандын апталык күн тартибине шайкеш келген тамалар элге сунулат.

2. Вааз - баян: Мечиттердин курсийлеринден намаздан мурун же кийин сөз сүйлөө аталат. Ваазлар кутбага караганда узун жана тереңирээк болушу мүмкүн. Вааздар ишенген адамдардын билимин артырууга багытталат.

Ошондой эле мечит тышында жүзөөгө ашкан диний риторика турлөрү да бар. Диний мазмундагы конференция жана тегерек столдор, массалык маалымат каражаттары аркылуу берилген диний берүүлөр жана сухбаттар диний риториканын түрлөрүндөн эсептелет.

Г. ДИНИЙ РИТОРИКАНЫН БУЛАКТАРЫ ЖАНА АЛАРГА ЖЕТҮҮНҮН ЖОЛДОРУ

Диний риторикадагы максат Исламдын буйруктарынын жана тыйууларынын инсандарга түшүндүрүлүүсү жана үйрөтүлүүсү. Бул негизинен имам жана хатиптердин милдети. Имам жана хатип бул милдетти ишке ашыруу учурунда негизги булактарга башбагуусу зарыл. Алгач бул Куран жана Сүннөт болуусу керек. Куран бул кызматты, жакшылыкты буйуруу жана жамандыктан тыйуу, таблиг, иршад, үгүт - насаат, даават, сүйүнчүлөө жана эскертүү терминдери менен ысымдандырган. Андыктан бул кызмат инсандарга эң жеткиликтүү таризде сөз сүйлөөнү талап кылат. Аллах Таала бул кызматты аркалоо жолун да төмөнкү аятта мындайча белгилеген:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ
أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Адамдарды Эгеңдин жолуна даанышмандык жана көркөм үгүт аркылуу чакыр”⁴²

Башка бир аятта болсо мындайча баяндайт:

وَقُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا

-“Пенделериме айт: «Жакшы гана (сөздөрдү) сүйлөсүн». Акыйкатта, шайтан алардын ортолоруна кастык салат. Анткени шайтан - инсандын анык душманы.”⁴³ Аллах, жаңылыш жолдо болгондор менен талашып тартышуунун ордуна бир гана таасирдүү көркөм сөз менен аларга үгүт насыйкат берүүбүздү мындайча буйурат:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

-“Аллах алардын жүрөгүндөгүнүн баарын билет. Сен да алардан жүз үйрү. Насаат кылып, таасирдүү сөз айт.”⁴⁴

42. Нахл 16/125.

43. Исра 17/53.

44. Ниса 4/63.

Диний риторикада колдонула турган материалдар белгилүү. Хатип алгач Куран жана Сүннөткө баш багат. Аркасынан болсо башка Исламий илимдер жана булактар колго алынып каралат. Муну жүзөөгө ашырыштан мурун булардан пайдалана билүү жолун билүү керек. Булак тандоодо жана маалыматты башкага өткөрүп берүүдө кылдат болуусу зарыл.

Хатип өзүнө суралган маселенин же болбосо муктаждык болгон теманын кандай, кайдан, кандай абалда даярдалуусу керектигинин усулун билүүсү керек. Бул үчүн илимий пайдубалынын күчтүү болуусу жана үзгүлтүксүз өзүн жаңылап туруусу керек. Суралган суроого бериле турган жооптордо жана түшүндүрүлүүсү кажет болгон темалар менен тиешелүү булактарга дароо жете алуусу зарыл.

Хатип тема менен тиешелүү материалдарды топтоп жатканда алгач Куран аяттарына жана котормолоруна баш багуусу керек. Аяттарды туура түшүнүп жеткирүү үчүн дагы түрдүү тафсир жана жоромолдорду көңүлдөн чыгарбаш керек. Бул жаатта этибарга алынган тафсир эмгектери менен актуалдуу жана ишеничтүү чечмелөө-ачыктамаларды тандоосу керек. *Муъжамул-муфакхрас ли алфазил-Куран* же болбосо башка Куран фикхисттерине башбагуусу керек. Айрыкча Куран котормолорунун аягындагы индекстерге да көз салуусу керек.

Диний маселелерде экинчи даражадагы булактарыбыз булар хадистер. Хадистерди колдонууда өтө этияттуу болуубуз керек. Хадис тандоодо сөзсүз ал хадистин даражасын билүү керек. Сөз сүйлөө учурунда мүмкүн болушунча сахих жана ишеничтүү хадистер тандалынып алуусу абзел. *Бухарий, Муслим, Тирмизий, Абу Давуд, Несай, Ибн Маже* сыяктуу маанилүү хадис алымдарынын эмгектерине, *Кутуб-и себъа жана Кутуб-и тисъа* аттуу эмгектерге баш багуу бул себептен улам чоң мааниге ээ. Айрыкча *Риязус-саалихин (Момундардын бакчасы)* жана *ат-Таргиб ват-тархиб* темалуу эмгектери, кутба жана вааздарга ылайыктуу хадистерди мазмунунда топтогондугу үчүн каралуусу өтө маанилүү.

Диний риториканын эң маанилүү эки булагы аят жана хадистерге сөз сүйлөп жатканда орун берүүсү, темаларды аят жана хадистердин тегерегинде ачыктоосу керек. Теманын дагы да жакшы түшүнүлүүсү үчүн Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) жана пайгамбарлардын жашоолорундан өрнөктөр, дин улууларынын жашоосундан окуяларды баяндаган икаялар, түрдүү сабак алынчу окуялар түшүндүрүлсө болот. Сийер (Пайгамбарыбыздын өмүр баяны тууралуу эмгектер) жана Ислам тарыхы китептеринде бул икаялар камтылышы мүмкүн. Сахабанын жашоосун түшүндүргөн жана диний икаяларга орун берген китептер да сөз сүйлөөбүздө колдонуу үчүн ар дайым карай турган булактар арасында орун алуусу керек.

Маселенин укуктук - фыкхий жагы бар болсо фыких китептеринден окуп изилдеп даярдалуусу керек. Айрыкча бир маселе жөнүндө кутба берүүдөн мурун ошол тема тууралуу мурдатан даярдалган кутбалар болсо ошолор кутба китептеринден окуунун ордуна өтмөкчү.

Д. ХАТИПТИК ЖАНА КУТБА

Кутба, өзүнө таандык өкүмдөрү, бөлүмдөрү, даярдалышы жана аткарылуу орду жана абалы болгон диний жөрөлгө болуп эсептелет. Арапча сөз болгон кутба “инсандарга сөз сүйлөө, инсандарды ишендирүү кабылдандыруу үчүн сөз сүйлөө” сөздүк маанилерине келет. Термин катары болсо “жума жана айт намаздарында хатип тарабындан минбардан окулган сөз сүйлөө” деп аталат. Кутбанын максаты - жамаатты агартуу жана маалыматка ээ кылуу.

Кутба менен бир тамыр сөздөн чыккан хатип сөзү болсо, коомчулукка таасирдүү жана көркөм сөз сүйлөгөн адам болуп эсептелет. Хатип маалыматтандыруу менен бирге каршыдагыларды кабылдандыруу ролун аткарат.

Аз. Мухаммед (с.а.в.) доорунда окулган кутбалар күнүбүздө окулган кутбалардан айрымаланып бираз жөнөкөй эле. Кийинки доорлордо кутбага кээ бир кошумчалар кошулган. Маселен Абдуллах б. Аббастын Басра акимчилиги учурунда кутбага халифага дуба кылуу бөлүмү кошулган. Кутбанын соңунда окулган Нахл сүрөөсүнүн 90-аяты болсо Умар б. Абдулазиздин халифалыкка өтүүсү менен койулган. Ошол учурдан тартып күнүбүзгө чейин уланып келүүдө.

Хижрат учурунда баштаган кутба иш - аракетин күнүбүзгө чейин уланып келген. Анткени кутбасыз жума намазы сахих (жарактуу) болбойт. Кутба:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ
ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

-“Эй ыймандуулар! Жума күнү жума намазына азан айтылганда, Аллахты эскерүүгө шаашылгыла. Баардык соода - сатык ишинерди токтоткула! Эгер билген болсоңор - бул силер үчүн эң жакшы!” аятында белгиленгендей Алланы эстөөгө кирет. Мунун үчүн жума намазы сыяктуу кутба да парз. Ислам тарыхына караган болсок көбүнчө имамчылыкка ылайык көрүлгөн кишилердин ошол эле учурда хатиптик кызматын кылгандыгы көрүлүп келет. Бул себептен улам кутба, диний риторика түрлөрүнүн эң баштарткы болгон иш - чарасы.

Пайгамбарыбыздан (с.а.в.) күнүбүзгө чейин минбардан момундарга диний сөз сүйлөөлөр болуп келген. Бирок Аз. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) жана халифалар доорунда кутба бир гана диний бир үгүт насаат эле эмес эле. Буга кошумча катары коомдук, экономикалык, башкаруучулук жана аскердик чечимдердин жарыя кылынуусу, өзгөргөн кырдаалдарга байланыштуу расмий билдирүү кылуу сыяктуу өзгөчөлүктөргө ээ эле. Булар кутбанын күнүмдүк окуяларга карата иш жүзүнө ашылыргандыгын да көрсөтүп турат.

Кыскача Исламдын алгачкы замандарында жума кутбасы бир канча жөрөлгөлөргө гана таандык болбогон. Ал бир ибадат же болбосо бир ибадаттын бөлүгү, Аллахты, жеткилен момундарды жетиштирүүнүн жупуну жана таза жолу болуп эсептелген.

Е. КУТБАДА ТЕМА ТАНДОО

Кутба - жума намазы үчүн мечитте топтолгон, түрдүү катмардагы мусулмандарга диний негиздерди жана бир апта ичинде чөйрөдө жашалган, көпчүлүктүн көңүлүн бурган окуялар жөнүндө Исламдын көз карашын түшүндүрүү жана жамаатты агартуу куралы.

Ийгиликтүү бир кутба окуш үчүн төмөнкү үч жагдайда жакшы даярдануу керек:

1. Тема тандоодо
2. Пландоодо жана алдын ала даярдыкта
3. Сунууда

Хатиптин жолугуша турган алгачкы кыйынчылыгы - бул туура тема тандоо. Андан кийин “жетишээрлик даярдык” андан соң “ийгиликтүү сунуу”.

Риториканын ар түрүндө болгондой эле кутбада да тема тандоого таасир берген же болбосо көмөкчү болгон негиздер бар. Булар:

- Кимдерге?
- Эмнелерге?
- Эмне максатта?

Сөз сүйлөнө тургандыгынын билинүүсү. Бул жагдайлар билинсе, анда:

- Эмнени?
- Кандай?
- Кандай тартип менен?

Айтуу керектигин тактоо жана аныктоо, бироз болсо да ишти жеңилдетет.

Андыктан тема тандоодо баарынан мурун сүйлөнгөн сөз багыттала турган жамааттын кимдерден тургандыгынын билинүүсү, алардын өзгөчөлүк жана муктаждыктарынын андалуусу керек.

Экинчиден, коомдун көңүлүн бурган өзгөчө маселелердин болуп болбогонун билинүүсү керек.

Хатип кутба темасын тандап жатканда:

1. Көзөмөлдөрү менен чөйрөнү анализдейт.
2. Угуучулардын талаптарын аныктаганга аракет кылат.

Башкача айтканда хатиптин бир социолог сыяктуу тегерегиндегилерге аяр мамиле жасоосу зарыл.

Күндүн жана чөйрөнүн муктаждыгы жана шарттары эске алынуунун негизинде тема тандалынып алуусу керек. Кутба темасынын тандалуусунда алгач көңүл бурула турган жагдай жамааттын кызыктар болгон темасынын иштелүүсү. Кээ бирде жамаат аңдап билбесе да эң көп муктаж болгон тема имам жана хатип тарабынан аныкталса болот. Бул да хатиптин, жамаатын жетиштирүү жана багыттоо милдет жана кызматынын табигый натыйжасы.

Хатип аптанын кутбасын ошол аптанын ичинде тандап даярдоосу керек. Бул жагдайда да актуалдуу темаларды тандоосу керек. Кутба темаларынын тандалуусунда убакыттарга карата диний белгилүү күндөр сөзсүз көңүлгө алынуусу зарыл. Диний негиздерди түшүндүрүүгө мүмкүнчүлүк берген маанилүү күн же болбосо окуялардын эске алынуусу ылайыктуу болот. Бирок кайталанган апталар же күндөр менен тиешелүү темалар, кийин кайрадан өзгөрүүсүз окулбоосу керек. Темалар жаңыланып туруусу зарыл. Хатип жалкоо болбошу керек.

Кутпалар ар убакыт чын жүрөктөн, сезимталдуу, тең салмактуу, эскертүүчү, тарбия берүүчү, сүйүнчүлөөчү, тыйылган нерселерден узакташтыруучу, жаңылыш ишеничтерди оңдоочу, коомдо диний сезимди ойготуучу жана ойлондуруучу болуусу керек.

Ё. КУТБА ПЛАНДОО

Кутба белгилүү бир планга жараша даярдалат жана сунулат.

Жалпысынан кутбалар төмөндөгүдөй негиздерден куралат:

1. Кайрылуу сүйлөмү: Кутба бир сөз сүйлөө болгондугуна жана каршыдагы угуучулар болгондугуна байланыштуу сөзгө кыска жана ачык кайрылуу сүйлөмү менен баштоо ордунда болот. “Урматтуу мусулмандар”, “Кымбаттуу дин бир туугандарым”, “Урматтуу жамаат” сыяктуу кайрылуу менен баштоо жана ойлорду топтоо үчүн учуру келгенде бул кайрылуу сүйлөмдөрүн кайталап туруу абзел.

2. Теманын таанытылып сунулуусу: Бул шарт эмес, пайдалуу боло тургандыгы үмүт кылынса сунулса болот. Бирок кутбанын темасынын белгиленип айтылуусу жамаатты угууга даярдоо үчүн маанилүү. Керек болсо теманын атын айтып эле тим болбостон максаты кандай боло тургандыгын жана кандай тараптары теренирээк түшүндүрүлө тургандыгын айтууда чоң пайда бар.

3. Көңүлдөрдү тарта турган кириш: Көркөм бир кириш, угуучуларды даярдап хатиптин таасирин арттырат. Кириште чөйрөдө көрүлгөн же болбосо угулган бир окуя тууралуу кеп козголсо болот. Же болбосо арапча кутбанын алгачкы бөлүмүндө окулган аят же болбосо хадистен айтып темага кириш кылса болот.

4. Аят жана хадистер менен теманын иштелиш бөлүмү: Бул бөлүмдө теманын диний жактан маанилүүлүгү мусулмандар менен пайда - зыян алакасы түшүнүктүү бир таризде түшүндүрүлөт. Аят жана хадистердин негизинде диний ахлактык маалыматтар берилип керектүү чечмелөө жана ачыктамалар жасалат.

5. Теманын көңүл бурулбай калган маанилүү жактарын белгилөө, акыркы эскертүү жана кеңештерди берүү: Теманын кыска корутундусу сунулат. Бул бөлүмдө жамаатка вазыйпа бере тургандай бир канча сүйлөм айтылат.

6. Бир аят же болбосо хадистин котормосу менен бүтүрүү: Жыйынтык бир каалоо жана дуба менен бүтүрүлө турган болсо жамаатты “аамин” деп айтууга мажбур калтырбай турган сүйлөм тандалынып алуусу керек.

Плансыздык дайыма чаржайыттык демек. Бул күтүлгөн же болбосо арзулангандан көбүн эсе күтүлбөгөн жана жагымсыз натыйжаларга себеп болот. Бул себептен улам бир канча сүйлөмдүк кыска кайрылууда да сөзсүз бир тартип тактап айтканда план керектүү.

Кутбанын үгүт-насаат болгондугун эске алуу менен аны өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө карата даярдап сунууга аракет кылуубуз керек. Андыктан *لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ “Ант болсун силер үчүн Аллахтын Элчисинде теңдешсиз өрнөк бар”*⁴⁵ аятында баяндалгандай теңдешсиз өрнөк болгон сүйүктүү Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) кутбаларыны жана сөз сүйлөө ыкмаларыны мүмкүн болушунча жакшылап үйрөнүү жана ээрчүү бизге кыйла жардамчы болмокчу.

Ж. КУТБАНЫН СУНУЛУШУН ДАЯР АБАЛГА АЛЫП КЕЛҮҮ

Тема тандоо жана пландоо баскычтарындан кийин кутба текстинин даярдалуусу, башкача айтканда сунууга даяр абалга алып келүүнүсү керек болот. Иштин эң кыйыны болбосо да эң көп дыккат жана аракетти талап кылган жагы мына ушул жагы.

Хатип өзүнү руханий жактан бул темага даярдоосу керек. Кылган ишин Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) орун басарлыгы катары аткарылгандыгын аңдап билүүсү керек. Мунун бир диний

45. Ахзаб 33/21.

милдет болгондугун сезе билиши керек. Андыктан окуянын руханий жактан даамынын канчалык даражада мааниге ээ экендигин аң - сезими менен баамдай билүүсү керек.

Хатип кутба даярдоого бул акыл-эстин негизинде баштоосу керек. Бир апта боюнча жүргүзүлгөн байкоо жана анализдердин натыйжасында аныкталган тема менен тиешелүү аяттарды жана хадистерди таап окуу, буларды жаңылыш окубоо үчүн кутбадан мурун кайталоо башта орундала турган иштерден. Бул алдын ала даярдыктан кийин теманын кайсыл жагына басым жасалуусу керектиги баамдалат. Аныкталган негизги пикир тегерегинде алгач акыл калчап, андан кийин аны кагазга түшүрүп план түзүлөт жана ошол планга карата тема жазылат.

Жазуу учурунда бир сөз сүйлөөнүн тексти жазылып жаткандыгын көз жаздымдан чыгарылбоосу абзел. Стил ошого жараша тандалуусу керек. Жөнөкөй, ачык, кыска, түшүнүктүү сөздөрдүн колдонулуусу, маңыздуу жана кынтыксыз сүйлөмдөрдү курууга көңүл буруусу керек. Керексиз, түшүнүксүз, катуу сөздөр жана аймактардын өздөрүнө таандык сөздөрү колдонулбоосу керек. Жазуу сүйлөп жаткандай дос жылуулугунда, сүйкүмдүү жана дооматсыз, айтылганга шарттала турган, күмөн жана арсар абалга кириптер кылбай турган бир мазмунда берилүүсү керек.

Кутбаны мечитке келгендер уга тургандыгына байланыштуу, мечиттин сыртында калгандарга багытталган сүйлөмдөргө орун берилбейт.

Кутбада талаш тартыш стилинден качыныш керек. Анткени кутба бир натыйжанын жеткирилүүсү. Теманын эң ачык абалда жана маңыздуу таризде айтылуусу негиз катары каралат. Минбарда Исламдан сырткары тема жана пикирлерге орун берилбейт.

Аят жана хадистерди же болбосо Исламий түшүнүктү колдоо максаты менен кутбада чет жактын илим жана пикир адамдарындан көчүрүүлөр кылынбайт жана алардын аттары да аталбайт. Кутбада ырларга да орун берилбеши керек. Бул материалдардын колдонулуу жайы вааз жана конференциялар. Андыктан кутбада өзгөчө Ислам тууралуу айтылуусу керек.

Аят жана хадистерге орун бербеген бир кутбанын ойлонулуусу мүмкүн эмес. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) кутба катары кээ бир сүрөөлөрдү окугандыгы маалым. Ал кутбаларында көбүнчө “Кааф” сүрөөсүнү окуйт эле. Бул себептен Кааф сүрөөсүнү Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) кутбаларындан угуп үйрөнгөн сахабалар да болгон.⁴⁶

Мазмун жагынан Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) кутбасы, ыйман негиздерине, бейиш жана тозокко, Аллахтын олуя достору үчүн даярдаган сыйлыктарына; душмандарыны күткөн азапка тиешелүү болот эле. Аны (с.а.в.) уккандардын көңүлү ыйман, тавхид жана Аллахты сүйүп билүү сезимдери менен толот эле.⁴⁷

Бул пикир жана негиздерге жараша жазылган кутбанын тексти алгач хатип тарабынан окулат жана андан кийин угуучулар тарабынан угулат. Окуу учурунда алсыз, түшүнүксүз же болбосо тилди кыйнаган сөздөр жана сүйлөмдөр болсо, булар такталат. Бул сыяктуу сөз жана сүйлөмдөр түшүнүктүү жана жеңил айтылган абалга алынып келинет. Хатип, кутбасыны мүмкүн болушунча бир башка дин кызматчысына же болбосо досуна окуп берүүдө көңүл кош мамиле жасабоосу керек. Эгер окуп берип текшертип турса кыска заман ичинде сөзү уккулуктуу хатиптерден болуусу мүмкүн.

46. Муслим, Жумъа 5, 51.

47. Сеййид Саабик, Фыхус-сунна, II; 275.

Оңдоп түзөтүүлөрдөн кийин кутба тексти дагы бир жолу жазылат. Таза көчүрүлгөн текстти соңку жолу окупкандан кийин кутба сааты күтүлөт.

Он мүнөттүк убакытта жамаатка бир апта бою жетээрлик диний үгүт берип калуу үчүн тер төгүү керек. Анткени хатип жамааты менен аптада бир күн бул себептен улам жолугуу жана аларга Исламды түшүндүрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болууда.

Канчалык тажрыйбалуу болсо да хатиптин даярдыксыз оозеки кутба берүүсү туура эмес. Мындай абалдарда эң азындан кутбанын планы болуусу керек. Уста хатиптер кутба тексттерини оозеки даярдыксыз айткандай сунуулары мүмкүн.

3. КУТБАНЫН СУНУЛУШУ

Кутбанын негизи Аллахты эстөө болуп эсептелет. *Алхамду лиллах, Субханаллах* же болбосо *Лаа илааха иллаллаах* деп айтуу. Аяттагы “зикруллаах”-“Аллахты эстөө” негизинин орундатылуусу үчүн, эң азы үч аят узундугунчалык бир сөз сүйлөө жана Аллахты улуктоо зарыл.

Кутба биринчиси экинчисинден кыска отуруу менен бөлүнгөн эки бөлүктөн турат.

Биринчи кутба: Хамделе (Алхамдулиллаах деп айтуу), шахадат (күбөлүк келимесин айтуу) жана салваледен (Алланын Элчиси Мухаммедке (с.а.в.) салават айтуу) турган Арапча бир кириш жана үгүт-насаат бөлүмүндөрүнү камтыйт.

Экинчи кутба: Хамделе жана салвале менен баштап момундарга дуба менен аяктайт. Хатип кутбаны минбарда туруп алып окуйт. Эгер туруп алып окуусуна тоскоолдук бар болсо отуруп да окуса болот.

Кутба жума намазында намаздан мурун, айт намаздарында болсо намаздан кийин окулат.

Жума намазынын сахих болуу шарттарындан бири болгондугу үчүн кутбанын белгилүү шарттарга ылайык аткарылуусу керек. Бул шарттар төрт фыких мазхаптары тарабындан ар кыл санда белгиленген.⁴⁸

Ылайык көрүлбөө менен бирге хатиптин кутба берип жаткан учурунда кутба арасына башка сөз кошуусу, жамааттан кимдир бирөөгө жекече сөз сүйлөөсү мүмкүн. Арийне Аз. Пайгамбар (с.а.в.) мечитке жаңы келген сахабага минбардан сөз сүйлөп кайрылган. Ошондой эле бир жолкусунда Аз. Умар (р.а.) мечитке кеч келген Аз. Усманга (р.а.) мечитке эмне үчүн кеч келгендигин сураган. Бирок хатип сөз сүйлөп жаткан учурунда жамааттын сөз сүйлөөсү, керек болсо “сүйлөбөй отур” деп айтуусу да, унчукпоо буйругунун тебеленүүсү болгондугу үчүн жума намазынын сообундан адамды кур калтырат. Буга төмөндөгү хадис ачык далил:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ.

48. Kapa. Abdurrahman Ceziri, Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993.

- “...Мага Саид ибнүл-Мусеййеб кабар берди, ага болсо Абу Хурайра (р.а.) мындайча кабар берди: Аллахтын Элчиси (с.а.в.) “Жума күнү хатип кутба окуп жатканда, досуңа “тынч отур” жана “ук” десең да жуманын сообундан кур калган болосуң.”⁴⁹ деди.

1. Кутбанын сүннөттөрү

Кутбанын сүннөттөрүнө кутбанын адептери десе да болот. Китептерибизде кутбанын сүннөттөрү деп айтылган жагдайлар негизинде кутба окуп жаткан учурда моюн сунуусу жана аткаруу дурус болгон усул жана ыкмалардан турат. Буларга кутбанын сунулуш усулдары деп айтуу мүмкүн.

2. Кутбанын мазмуну жана дубалары

Кутбанын ичине камтыган бөлүмдөрүн алгач жазып белгилеп алабыз. Андан кийин ишке ашыруу тартибине жараша орду ордуна жайгаштырабыз.

Бир кутбада төмөндөгү бөлүмдөр болуусу керек:

- Минбарга чыгуу жана чыгуу дубалары
- Кутба (Киришүү жана үгүт - насаат бөлүмдөрүндөн турат).

1. Кутба

А. Киришүү

1. Хамделе
2. Шахадет
3. Салвале
4. Такыбаачылыкка үндөө
5. Тема менен тиешелүү эң аз бир аят
6. Тема менен тиешелүү бир же бир канча хадис

Б. Мавиза (Үгүт-насаат бөлүмү. Бул бөлүм жергиликтүү тил менен түшүндүрүлөт)

1. Теманын сунулушу
2. Кайрылуу
3. Үгүт
4. Арапча бүтүрүү (хусн-и хатиме) сүйлөмдөрү.
5. Бир аят
6. Отуруу.

2. Кутба. (Момундар үчүн дубадан турат)

А. Хамделе-Салвале

Б. Момундарга дуба

49. Бухарий, Жума 36; Муслим, Жума 12; Абу Давуд, Салат 1, 29; Тирмизий, Жума 16; Несан, Жума 22; Ибн Мааже, Икааме 86; Муватта, Жума 6.

В. Нахл сүрөөсүнүн 90. Аятын окуу (Айт намаздарында Ибра сүрөөсүнүн акыркы аяты окулат).

Г. Минбардан түшүү

Эми тартиби менен жогоруда айтылган бөлүмдөрдө стандарт катары аткарылган жана белгилүү дубалардын окулган бөлүмдөрүн кандайча толтурула тургандыгын көрөлү:

1. Минбарга чыгуу жана чыгуу дубалары: Кутба окуган хатиб сүннөт намазын кылгандан кийин жамааттын даярдануусу максаты менен муаззиндин:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

- “Чындыгында, Аллах Пайгамбарга ырайым кылат. Ошондой эле периштелерда салават айтып турушат. Эй, момундар! Ага салават жана салам айткыла.”⁵⁰ жана башка бир аятты окууусу учурунда оор басырыктуулук менен минбарга чыгат, жамаатка карап отуруп азанды угат. Хатип кааласа минбарга чыгышта төмөндөгү дубаларды окуса болот:

Биринчи тепкичте:

اللَّهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَيَسِّرْ عَلَيْنَا خَرَائِنَ فَضْلِكَ وَكَرِّمَكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ
وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

Үчүнчү тепкичте:

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي. رَبِّ
قَدْ أَتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ. رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا وَفَهْمًا وَالْحَقْنِي
بِالصَّالِحِينَ.

Акыркы (5 же 7) тепкичте:

اللَّهُمَّ هَذَا الشَّأْنُ لَيْسَ بِشَأْنِي وَهَذَا الْمَكَانُ لَيْسَ بِمَكَانِي. اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي أَمْرِي وَتَقَبَّلْهُ
مِنِّْي. وَسَلَامٌ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

Хатип айтылган азанды отурган жерден угат. Азан бүткөндөн кийин туруп кутбасын сунат.

2. Кутба сунуу

1-Кутба:

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا.
مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ. نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا

50. Ахзаб 33/56.

شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. أَمَّا بَعْدُ فَيَا عِبَادَ اللَّهِ. اتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوهُ. إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ:.....

Бул жерде бир аят окулат.

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:.....

Бул жерде бир хадис окулат.

3. Мавиза (Үгүт-насаат): Үгүт-насаат катары кайсыл тема айтылса айтылсын, бир А4 барагындан ашпаган бир текст даярдап алынуусу зарыл.

Үгүт-насаат бөлүмүнү Аз. Абу Бакир сыяктуу:

أَقُولُ قَوْلِي هَذَا: وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ

деп бүтүрүү туура болот.

4. Хусн-и хатиме (көркөм аяктоо: Андан кийин хатиб,

أَلَا إِنَّ أَحْسَنَ الْكَلَامِ وَأَبْلَغَ النَّظَامِ كَلَامُ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَامِ. كَمَا قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي الْكَلَامِ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ.

Мындан кийин төмөндөгү аят окулат.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ.

5. Отуруу: Бул отуруу учурунда хатип кааласа төмөндөгү дубаны окуса болот:

بَارَكَ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ وَلِسَائِرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ مُجِيبُ الدَّعَوَاتِ.

6. 2-кутба: Хатип кыска отуруудан кийин өйдө турат жана экинчи кутбаны биринчи кутбага караганда бир аз жайыраак үн менен окуйт:

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدَ الْكَامِلِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ الْأَمِينِ. وَعَلَى آلِهِ
وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. تَعْظِيمًا لِنَبِيِّهِ وَتَكْرِيمًا لِمَنْ لَصِقَ بِهِ. فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ قَائِلٍ مُخْبِرًا وَآمِرًا.
إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.

7. Момундарга дуба: жогорудагы 2-кутбанын текстинден кийин кааласа ичинен салаваттарды жана кааласа төмөндөгү дубаларды окуйт:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ
حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى
آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

اللَّهُمَّ وَارِضَ عَنِ الْأَرْبَعَةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ. سَيِّدِنَا أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ وَعَلِيٌّ ذَوِي
الصِّدْقِ وَالْوَفَاءِ وَبَقِيَّةِ الْعَشْرَةِ الْمُبَشَّرَةِ وَالْبَيْتِ الْمُصْطَفَى وَعَنِ الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِينَ
وَالتَّابِعِينَ إِلَى يَوْمِ الْجَزَاءِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ
الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ.

Экинчи кутбанын акыркы бөлүмүндөгү дубаны окуп жатканда бир тепкич төмөн түшүү же болбосо кыблага бурулуу сүннөт эмес. Хатип бул дубага сүйлөмдөрүнүн жөнөкөй окуу менен окуусу керек.

8. Акыркы окуу: Дуба бүткөндөн кийин купуя аузу бисмилла айткан соң жарыя Нахл сүрөөсүнүн 90. аятынын арапчасы жана кыргызча котормосу менен биргеликте айтылат:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ
يَعْظُمُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Чындыгында Аллах – адилеттүүлүктү, жакшылыкт, уятсыздыктан, каапырлыктан жана чектен ашуудан тыят. Аллах силерге (ушундайча) насыят берет. Балким түшүнөөрсүңөр.

Айт намаздарынын кутбаларында бул аяттын ордуна Исра сүрөөсүнүн акыркы аяты окулат:

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ
وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا.

9. Минбардан түшүү: Хатип оор басырыктуулук жана акырындык менен минбардын түшөт жана михрабка өтүп жума намазын кылдырат.

И. КУТБАНЫН ҮЛГҮЛӨРҮ

1. Курман айт кутбасы

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ * لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ * الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ * وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا * اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ * مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مَضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلِّهِ فَلَا هَادِيَ لَهُ * اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ * نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ * أَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ * أَمَّا بَعْدُ

فَيَا عِبَادَ اللَّهِ * اتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوهُ * إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.....

(Бул жерде Кавсар сүрөөсү жана бир хадистин тексти болот.)

Урматтуу Момундар!

Динибиз, мусулмандардын арасында курман айт аркылуу эң жылуу жана бекем бир туугандыктын болуусун жана анын үзгүлтүксүз уланып туруусун талап кылат. Мунун үчүн байларга, мүмкүнчүлүктөрүн бир гана өзүнүн ырахаты үчүн каржабоо милдет жана жоопкерчилигин жүктөгөн. Башкаларды кубандыруунун чыныгы кубаныч болгондугун билдирген. Андыктан курманчылык бул билдирүүнүн иш жүзүндө аткарылганы. Анткени курманчылык, Аллах үчүн коомдун пайдасы көздөлүп агызылгын кан, берилген жан жана жумшалган мүмкүнчүлүк. Бул себептен ыйык.

Курманчылык этинин үчкө бөлүнүүсү, мусулманга өзүнүн баласынчалык кедей - букаралардын да мусулмандын жашоосунда орду болгондугун эскертүүдө, чоң шаарлардын бир өң жашоосуна өтүмдүү адамгерчилик жана Исламий келбетти сиңириүүдө.

Момундар!

Бул майрамдын өзгөчөлүгү болгон курманчылыктарыңызды сойуп жатканыңыздарда, аны кыйнабоо, аны эрежесине жараша сойуу, же болбосо сойдуртуу, пайдалануусу мүмкүн жана дурус болгон ар нерсесинден пайдаланууга жана пайдаландырууга, ысрапка жана эл көрсүндөн узак болууга аракет кылыңыздар.

Эгер курманчылыктарыңыздарды өзүңүздөр сойо албасаңыздар, билген адамдарга сойдурунуздар. Өзүңүз сөз жок башында турунуз. Баардык нерсени баралына жеткирип жасоого мажбур болгонубузду акылыңыздардан чыгарбаңыздар. Арийне Аллахтын Элчиси (с.а.в.): “Аллах, кишинин кылган ишини кынтыксыз жасоосуну жакшы көрөт.”⁵¹, “Аллах, диний жана дүйнөлүк баардык иштерде жумушак болууну сүйөт.”⁵² деп буйурган. Башка бир кереметтүү хадисте болсо “Аллах, ар нерсеге көркөм мамиле кылынуусуну, жакшы мамиле кылынуусуну буйурган. Андыктан жандуулукту белгилүү бир себеп менен өлтүрө турган болсоңор жакшылап өлтүргүлө. Бир жаныбарды муздай турган болсоңор жаныбарды кыйнабай муздагыла. Кимиңер ушундай ишке кирише турган болсо бычагын жакшылап курчутсун жана сойо турган жаныбарын кыйнабасын.”⁵³ деген.

Курманчылыктарыңыздарды айттын алгачкы үч күнүнүн күндүздөрүндө сойууга аракет кылыңыздыр. Түнкүсүн сойуу макрух. Курманчылыктын каныны жана артыктарыны ачык жерлерде калтырбаңыздар. Аларды топуракка көмүңүздөр. Мүмкүн болушунча көбүрөөк эт таркатканга аракет кылыңыздар.

Чамасы жетпегендиги үчүн курманчылык чала албаган мусулмандар эч капа болбосун. Адал жол менен тапкан байлыктарынын артуусу үчүн эмгек кылышсын жана Аллахка дуба кылышсын. Шарттарына ээ болгон күн келгенде иншаллах алар да курманчылык чалышат. Азырынча алардын жоопкерчиликти жок.

Момундар!

Бүгүн гусул алуу, мисвак колдонуу, атыр жыттарды сүрүү, таза мүмкүн болсо жаңы кийимдер кийүү жана сүйүүбүздү көрсөтүү сүннөт болуп эсептелет. Сүннөттөн чекке чыгуу дурус эмес. Ибадат өкүмүндө болгон зыяраттарды бир канча арам нерселер менен бузбайлы. Зыяраттарда динибиздин буйруктарына жараша кыймылдайлы. Унутпайлык! Динге сый - урмат диндин уруксат берген эрежелерине моюн сунуу менен гана орундалат. Арийне Улуу Аллах Таала муну төмөндөгүчө баса белгилөөдө:

ذَلِكَ مَنْ يَعْظِمُ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ...

“...Мына ушул, ким Аллахтын ардактагандарын жогоруу бааласа, (ошолор үчүн парз). Аларга Эгесинин алдында жакшылыктар бар.”⁵⁴

Момундар!

Кубанычтар бөлүшкөндө артат, кайгы - капалар болсо бөлүшкөн сайын азайат. Бул майрамдын кубанычыны тегерегибиздекилердин баары менен, бүтүндөй дин бир туугандарыбыз менен карым - катнашта чын жүрөктөн өткөрүүгө, таарынычтарды бул майрамдын маанайында ынтымакка, сүйүүгө айлантууга, ыйманга таянган ырышкерлик, тынчтык жана бейпилдик маанайын курууга аракет кылалы. Аллахка дагы да жакындайлы.

Баардык мусулмандарды айт маареги менен куттуктайм жана Аллахтын ыраазычылыгына жетүүлөрүн тилейм.

51. Аль-Мунавий, Файзуль-кадир, II: 286-287.

52. Бухарий, Истиъзан 22, Адеб 35; Муслим, Бирр 47; Абу Давуд, Адеб 10.

53. Муслим, Сайд 57; Абу Давуд, Адахи 11; Тирмизий, Дият 14; Ибн Маже, Адахи 10.

54. Хаж 22/30.

2. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) Рамазан Кутбасы

(Пайгамбарыбыз Шабан айынын акыркы күнүндө сахабаларына төмөндөгүдөй сөз сүйлөгөн.)

Оо, Инсандар!

Улуу жана ыйык бир айдын көлөкөсү башыңарга түштү. Бул ай ушундай бир ай, ичинде миң айдан да жакшыраак болгон Кадыр түн бар.

Аллах, бул ыйык айдын күндүздөрүндө ороzonу парз кылып, түндөрүндө да нафил намазын кылууга уруксат берди. Бул айда бир жакшылык кылган, башка айларда миң парз ибадатты аткаргандай сооп табат. Бул айда кылынган бир парз, башка айларда орундатылган жетимиш парз ордуна өтөт. Бул ай Аллах үчүн ач калуу жана чаңкагандыктын, моюн сунуу жана ибадаттын кыйынчылыктарына сабыр жана чыдамкайлык айы. Сабырдын сыйлыгы болсо бейиш. Бул ай, жакшылык жана жардамдашуу айы. Бул айда момундун ырыскысы артат. Бул айда бир орозо кармаган адамга ооз ачырган күнөөлөрү кечирилет жана ал адам тозок азабындан кутулат. Айрыкча ооз ачууга келген адамдын тапкан сообунчалык да сооп табат. Ооз ачууга келген адамдын сообундан да бир нерсе кемибейт.

Сахабалардан кээ бирлери:

-Оо Аллахтын Элчиси, биз кандайдыр бир орозо кармаган адамга ооз ачыра турган абалда эмеспиз, дешти.

Пайгамбар (с.а.в.):

“Аллах, бул соопту бир даана курма же бир жутум суу менен, бир жутум сүт менен да болсо орозо кармаганга ооз ачырганга берет” деди жана кутбасына мындайча улады:

“Бул айдын башы мээрим, ортосу кечирим, акыры тозоктон кутулуу. Андыктан, бул айда ушул төрт нерсени аткаргыла. Булардын экөөсү менен Эгеңерди ыраазы кыласыңар, калган экөөбүнө дайыма муктажсыңар:

Эгеңерди ыраазы кыла турган эки нерседен бирөөсү күбөлүк калимасын (шахадат калимасы) көп-көп айтуу, экинчиси кечирим сурооңор (истигфар айтууңар).

Силер дайым муктаж болгон эки нерседен бири болсо, Аллахтан бейишти суроо, экинчиси тозоктон корунуу үчүн Аллахка сыйынуу.

Кимде - ким орозо кармаган адамга бир иче турганчалык суу берсе, Аллах, менин суумдан ага ушундай суу ичирет дейсиңер, андан ичкен адам бейишке киргенге чейин суусуздук тартпайт.”⁵⁵

3. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) Меккени каратып алышындагы кутбасы

Аз. Пайгамбар (с.а.в.) Меккени каратып алганда Каабага кирди. Ал жерде намаз кылды жана бир канча мөөнөт туруп анан чыкты. Колдорун Кааба эшигинин каалгасына таяды жана маңдайында топтолгон, өздөрүнө бериле турган өкүмдөрдү күткөн Мекке калкына төмөндөгү сөздөрдү айтты:

“Аллахтан башка эч бир кудай жок. Жалгыз гана Ал бар. Анын теңдеши жана шериги жок. Ал убадасына бекем болуп сөзүн аткарды, кулуна жардам берип жеңишке жеткирди, душман кошуундарын тек өзү гана туш тарапка таратып жеңди.

55. Ибн Хузейме, Сахих, III: 191, 192. (Бейрут, 1975).

Жакшылап билип алгыла бүтүндөй караңгылык доорунун адаттары, баардык мал жана кан дооматтары ушул эки бутумдун алдында калды. Жалгыз Каабанын кызматы жана ажыларга суу таратуу вазыйпасы булардан тышкары.

Эй Курайш калкы! Аллах сизлерден жахилия (караңгылык доору) менен сыймыктанууну, ата - баба тегинер менен менменсинип кыйынсынууларды жокко чыгарды. Баардык инсандар Адамдан, Адам болсо топурактан жаратылган.”

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

- “Эй адамдар! Биз силерди эркек - ургаачыдан жараттык. Ошондой эле бири-биринерди таанып - билишиңер үчүн урууларга жана элдерге бөлүп койдук. Аллахтын алдында силердин эң сыйлууңар - такыбарагыңар. Чындыгында Аллах - (баарын) билүүчү, (баарынан) кабардар!”⁵⁶

4. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) коштошуу кутбасы

(Бул кутба 632-жылында Пайгамбарыбыз (с.а.в.) тарабындан жүз кырк миңден ашуун кишиге айтылган.)

Оо Инсандар!

Сөзүмө жакшылап кулак салгыла! Билбейм, балким бул жылдан кийин силер менен бул жерде жолугуша албай калаттырмын.

Инсандар!

Бул күндөрүңөр кандай ыйык күн болгон болсо, бул айыңар кандай ыйык ай болгон болсо, бул шаарыңар (Мекке) кандай ыйык болгон болсо, жаныңар, мал-мүлкүңөр, намыстарыңар да ошондой ыйык, ар түрдүү адилетсиздиктен сакталган.

Сахабаларым!

Эч күмөнсүз Эгеңер менен жолугасыңар. Ал да силерди кылган иш-аракеттериңерден улам суракка тартат. Сак болгула, менден кийин эски адашууңарга кайтпагыла жана бири - биринердин мойнун кыйбагыла! Бул керезимди бул жерде болгондор болбогондорго жеткирсин. Балким бул жерде болгон адам буларды дагы да жакшы түшүнгөн бир адамга жеткирээр.

Сахабаларым кимдин жанында бир аманат бар болгон болсо, аны дароо ээсине тапшырсын. Акылыңарга түйгүлө, сүткорлуктун баардык түрү жокко чыгарылды. Аллах ушундайча өкүм кылган, биринчи мен жок кылган сүткорлук да Абдулмутталибдин уулу Аббастын сүткорлугу. Бирок түпкү карызга берилген нукура наркы силерге таандык. Зулумдук кылбагыла, силерге да зулумдук кылынбасын.

Сахабаларым!

Дагы көңүл бургула, наадандык доорундан калган адаттар жокко чыгарылды, бутумдун алдында калды. Наадандык доорунда кандардын кундары да толук түрдө кечирилди. Алгач Абдулмутталибтин небереси Ияс бин Рабианын кан кунун кечиремин.

56. Хужурат 49/13.

Оо инсандар!

Чындыгында шайтан ушул жеринерде өзүнө ибадат кылынуусундан толук үмүтүн үздү. Бирок силер булардан башка майда барат иштерде аны ээрчисеңер бул да аны кубантат. Диниңерди сактоо үчүн мындан сактангыла.

Оо Инсандар!

Аялдарыңарга жакшы мамиле кылуу жана бул маселеде Аллахтан коркууңарды силерге кеңеш кылам. Силер аялдарды, Аллахтын аманаты катары алдыңар жана алардын ар - намысын өзүңөргө Аллахтын буйругу менен адал кылдыңар. Силердин аялдардын үстүндө болгон акыңар, аялдардын да силердин үстүндө болгон акылары бар. Силердин аялдардын үстүндө болгон акыңар (силердин аялдардын аткарууга жоопкерчилиги болгон акыңар) төшөгүңөрдү башка эч кимге бастырбоосу жана силер каалабаган адамдарды уруксатсыз үйүңөргө киргизбөөлөрү. Аялдардын силердин үстүндө болгон (силер аткарууга жоопкер болгон) акылары аларды шарият уруксат берген үрп - адатка жараша тамак - аш жана кийим кечек менен камсыз кылууңар.

Оо момундар!

Сөзүмдү жакшылап уккула! Мусулман мусулмандын бир тууганы. Андыктан баардык мусулмандар бир тууган. Бир мусулман бир тууганынын каны да, малы адал эмес. Бир гана мал-мүлкүнү өз көңүлү менен берген болсо анда ал башка кеп.

Оо инсандар!

Аллах Таала ар акынын ээсине акысын берген. Ар адамдын өлгөн адамдын мурасындан үлүшүн бөлүштүргөн. Мураскорго керез калтырууга зарылчылык жок. Бала кимдин төшөгүндө төрөлгөн болсо ошого таандык. Зынаа кылган адам үчүн куржалактык бар.

Оо инсандар!

Эгеңер бир. Атаңар бир. Баардыгыңар Адамдын балдарысыңар. Адам болсо топурактан жаратылган. Араптын Арап болбогонго, Арап болбогондун Арапка артыкчылыгы жок. Кызыл терилүүнүн кара терилүүгө, кара терлүүнүн кызыл терилүүгө артыкчылыгы жок. “Артыкчылык бир гана такыбаачылыкта, Аллахтан коркууда. Аллахтын алдында эң урматтууңар Андан эң көп коркконуңар.”

Дене мүчөсү кесик кара терилүү кул башыңарга башчы болуп дайындалса, силерди Аллахтын китеби менен башкарса, аны уккула жана ага моюн сунгула. Күнөөкөр күнөөсүндөн улам башкасы менен күнөөлөнбөйт. Ата баланын күнөөсүндөн улам, бала атасынын күнөөсүндөн улам күнөөкөр көрүлбөйт.

Инсандар!

Эртең, силерге мен тууралуу суралат, эмне деп жооп бересиңер?

Сахабалар баары бир ооздон мындай деп жооп беришти:

-Аллахтын элчилигини аткардың, вазыйпанды толук орундаттың, бизге үгүт - насаат кылдың, деп күбөлүк келтиребиз.

Пайгамбарыбыз (с.а.в.) болсо шахадат бармагын жамаатка каратып кайра түшүрдү да анан мындай деди:

-Күбө бол, оо Эгем! Күбө бол, оо Эгем! Күбө бол, оо Эгем!

ОКУУ БӨЛҮМҮ

АЗИРЕТИ АБУ БАКИРДЕН

Азирети Абу Бакир (р.а.) халифа болгон учурунда Аллахка мактоо айткандан кийин инсандарда кутпада мындайча сөз сүйлөп кайрылды:

“Оо Инсандар! Эң татыктуунар болбосом да силерге башчы катары шайландым. Ырас түшкөн Куран жана Аллахтын Элчисинин (с.а.в.) сүннөтү да бар. Мен аларды гана эрчүүчүмүн. Болбосо, мен жаңы чыйыр жол да салуучу эмесмин. Эгер бул ишти мыкты аткарсам мага жардамчы болгула. Эгер жолдон адашсам мени оңдогула. Туура болуу аманат, жалганчылык болсо кыянатчылык. Араңарда алсыз болгон акысын алганга дейре менин жанымда күчтүү болот. Араңарда күчтүү болгон башка бирөө андан акысын алганга чейин алсыз болот. Бул эл качан Аллах жолунда согушуудан баш тарта турган болсо кордукка жана жаман акыбалга түшөт. Бир элде жамандык жайылып жана кеңири орун алган болсо Аллах ал коомду балээге дуушар кылат. Аллах жана Элчисине моюн сунганчалыгымдай мага моюн сунгула. Бул моюн сунуудан баш тартсам мага моюн сунууга мажбур эмессинер. Сөздөрүмдү, өзүм жана силер үчүн Аллахтан кечирим сурап аяктайм.”

Азирети Абу Бакир (р.а.) башка бир кутбасында мындай деген:

Оо Аллахтын кулдары! Силерден мурун өтүп кеткендерди ойлогула жана алардын сабак алгыла. Алар кече кай жакта эле? Бүгүн кай жакта? Кана согуш майдандарындагы эр жүрөктүүлүгү менен таанылгандар? Заман аларды жок кылды жана чириген сөөк абалына айлантты. Мына эми алар жаман сөздөр менен эстеле турган болушту. Анткени ар ким ылайык болгону менен жолугат. Кана жер жүзүн эгип кооздогон өкүмдарлар? Бизден узакташтылар жана кудум эле эч жашап өтпөгөндөй унутулуп жок болушту. Дүнүйө башкаларына калды. Алар да кылган иштери менен көчүп кетишти. Аркада биз калдык. Сабак алууну билсек кутулдук, бей капар мамиле кылсак алардай болуп калабыз.

Аллах Тааланын ыраазычылыгы көздөлбөстөн айтылган сөздө жакшылык жок. Аллах жолунда каржалбаган байлыкта да жакшылык жок. Наадандыгы жумшак кулк мүнөзүнө оор басканда да жыкшылык жок. Кандайдыр бир айыптагандын айыптоосундан коркуп чындыкты айтуудан тартынган адамда да жакшылык жок.

Жакшылыкты буйуруу жана жамандыктан тыйуу милдетин аркалагандарга моюн сунгандар мойнундагы карызындан кутулган болот. Сак болгула, жаман арзууларыңарга алданбагыла! Жаман арзуулардан, чеги жок каалоо жана ачуулануудан сактангандар да кутулат. Менменсинүүдөн сактангыла! Топурактан жаратылган кайра топуракка кайта турган, анан курт-кумурскалардын азыгына айлана турган адам эмнесине текеберленет да?

Оо инсандар! Силерге кеңешим мындай: Ар иште жана ар убакытта Аллахтан корккула. Жакпаса да жакса да чындыкка бекем болгула. Туура болбогон сөздөрдүн эч кадыры жок. Жалган айткан адам туура жолдон чыккан болот. Жолдон чыгарган адам болсо жок болгон болот.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

АЗИРЕТИ УМАРДАН

Азирети Умар (р.а.) бир кутбасында мындай деп сөз сүйлөгөн:

Ушуну жакшылап билип койгула, бир залымга каршы чындыкты айтуу, адамга өлүмдү жакындатпай тургандай эле ырыскысына да тоскоол болбойт. Кул менен ырыскы арасында бир парда болот. Кул сабыр кыла турган болсо аны ырыскысы издеп таап алат. Шашып ал парданы жырткан болсо анда көбүнө ээ боло албайт.

Бирөө чыгып “Мен хижрат кылдым” деп жатат. Болбосо ал хижрат кылган эмес эле. Анткени хижрат кылгандар күнөөлөрдү таштагандар. Кээ бирлери да “Биз жихад кылдык” дешет. Болбосо жихад Аллах жолунда душман менен чабышуу жана арамдардан баш тартуу болуп эсептелет. Кээ бирлер ушундай сонун согушушат, бирок сыйлык катары олжо жана атак - даңк каалашпайт. Согушта өлтүрүлүү жөнөкөй өлүм. Бирок адам эмне үчүн өлтүрүлгөн болсо ошого жараша сыйлык көрөт.

Мен силердин залымдарга, акыларды жегендерге таянып ишенүүнөрдөн коркомун. Мал - мүлк ээси байларга да байланбагыла. Куранды кармангыла. Жарыктык жана шифа анда. Андан башкасы адашкандык.

Оо инсандар! Жүрөктөрүңөрдү түздөгүлө келбетиңер да түз болсун. Акырейтиңер үчүн мээнет кылгыла дүнүйөлүк иштериңер өз нугуна кирсин.

Бейиштин жолун издеген, Ислам жамаатындан калбасын. Себеби шайтан жалгыз адам менен бирге болот.

Жакшылыктарына сүйүнгөн, жамандыктарына кейиген адам момун адам.

“Аллахтын ниматтарына сүйүнүп, силерден кайтарылынып алынуусу ыктымалындан улам коркуу ичинде болууңарды кеңеш кылам. Анткени ниматка маани бербей кадырын билбегенчелик, ниматтын тез арада колдон чыгуусуна себеп болгон нерсе жок. Ниматтан улам шүгүр кылуу ниматтын үзгүлтүккө учурабоосуна, керек болсо көбөйүүсүнө да себеп болот.

КУТБАНЫ ТЕКШЕРҮҮ ЖАНА БААЛОО БАРАКЧАСЫ

Хатибтин аты-жөнү:		
Кутба окулган жер:		
Кутбанын темасы		
Кутба сунуу мөөнөтү:		
Кутба окула турган күн:		
БААЛОО		
	Ооба	Жок
Кутбанын сүйлөмдөрү туурабы?		
Көңүл бурдура турган киришүү кылындыбы?		
Тема түшүнүктүү баяндалдыбы?		
Аят жана хадистерге жетишерлик орун берилдиби?		
Тема жамааттын деңгээлине ылайыкбы?		
Бул аптанын же болбосо күндүн маанилүүлүгү менен шайкешпи?		
Натыйжа так баса белгилендиби?		
Колдонулган тил жана ыкма туурабы?		
Дене тили таасирдүү жана туура колдонулдубу?		
Кутбанын адебине моюн сунулдубу?		
Хатибтин кийим кечеси ылайыктуубу?		
Үн даражасы аркылуу теманын мааниси жана маанилүүлүгү чагылдырылдыбы?		
Тема үчүн берилген убакыт талап кылынган өлчөмдө колдонулдубу?		
Угуучулардын реакциясы оңбу?		
Балдык баасы		
Баалаган жетекчи мугалим: _____ Аты-жөнү _____ Күнү _____/...../..... Колу _____		

ТЕКШЕРҮҮ ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Темасына карата риториканын түрлөрүн жазгыла?
2. Абалына жараша риториканын түрлөрүн жазгыла?
3. Кутбада тема тандоо кайсыл негиздерге карата орундалат?
4. Кутбаны ким даярдаш керек?
5. Бир кутба планында кайсыл негиздер болуусу керек?
6. Кутбанын сахих болуусу үчүн керектүү шарттар эмнелер?
7. Оозеки кутба окуу эмне үчүн кооптуу?
8. Кутба текстинин жазылуусунда эмнелерге көңүл буруу керек?
9. Кутба даярдоодо кайсыл китептерге жана эмне үчүн баш багуу керек?
10. Нахл сүрөөсү 90-аятта берилген маалыматтарды жазгыла?

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы темасына карата риториканын түрлөрүндөн бири эмес?
А) Академиялык риторика
Б) Укуктук риторика
В) Диний риторика
Г) Саясий риторика
Д) Салтанаттарда сөз сүйлөө
2. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы формасына карата риториканын түрлөрүндөн бири эмес?
А) Саясий риторика Б) Сухбат
В) Дискуссия Г) Симпозиум
Д. Конференция
3. Жума жана айт күндөрүндө, мечитте минбарга чыккандан кийин сөз сүйлөө төмөндөгүлөрдөн кайсынысы?
А) Вааз Б) Конференция
В) Кутба Г) Дискуссия
Д) Сухбат
4. Мечиттердин курсийлеринден намаздан мурун же болбосо кийин аткарылган сөз сүйлөөлөр төмөнкүлөрдөн кайсынысы?
А) Вааз Б) Конференция
В) Кутба Г) Дискуссия
Д) Сухбат

5. Төмөндөгү булактардын кайсынысы Кутуб-и ситте ичинде орун албайт?

- А) Муслим
- Б) Тирмизий
- В) Абу Давуд
- Г) Д) Риязус-саалихиин
- Е) Несаи

6. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы кутба планы ичинде орун албайт?

- А) Кайрылуу сүйлөмү
- Б) Көңүл тарткан бир киришүү
- В) Теманын сунулуусу
- Г) Бир аят же болбосо бир хадис мааниси менен аяктоо
- Д) Көркөм Куран окуу менен аяктоо

7. Кутбанын сахих болуусу үчүн керектүү шарттар ичинде төмөндөгүлөрдүн кайсынысы орун албайт?

- А) Кутбалар, намаздан мурун окулуусу керек.
- Б) Намаз, кутбаларга жалганып окулуш керек.
- В) Кутбалардын биринчиси, экинчисине жалганыш керек.
- Г) Кутбалар талап кылынган тилде окулуш керек.
- Д) Кутбалар бийик үн менен окулуш керек.

8. Төмөнкүлөрдөн кайсынысы кутбанын бөлүмдөрүнүн ичинде орун албайт?

- А) Хамделе
- Б) Шахадет-күбөлүк келтирүү
- В) Салвале
- Г) Такыбаачылыкты кеңеш кылуу
- Д) Теманын үгүт-насаат бөлүмүнө өтүү

9. Көбүнчө Курман айт кутбаларында төмөндөгүлөрдөн кайсынысы окулат?

- А) Ихлас
- Б) Аср
- В) Кавсар
- Г) Хумезе
- Д) Курайш

10. Нахл сүрөөсүнүн 90 - аятын кутбаларда окулуусун төмөндөгү халифалардан кайсынысы баштаткан?

- А) Аз. Али
- Б) Аз. Муавия
- В) Умар бин Абдулазиз
- Г) Язид
- Д) Харун аль - Рашид

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ:

Төмөндө берилген сүйлөмдөрдөн туура жана жаңылыш болгондордун башына (X) ишаратын койуп жооп бергиле?

(Т) (Ж)

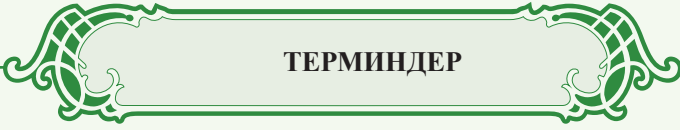
1. (...) (...): Саясий риторика саясатчылардын саясат менен тиешелүү орундаткан сөз сүйлөөлөрү.
2. (...) (...): Жума күнү жана айт күндөүндө мечитте минбарга чыгуу аркылуу ишке ашкан сөз сүйлөө вааз деп аталат.
3. (...) (...): Вааз, мечиттердин курсийлеринден намаздан мурун жана кийин ишке ашкан сөз сүйлөө.
4. (...) (...): Диний риторикада колдонула турган булактар белгилүү. Хатип алгач келам жана фыких китептерине баш багуусу керек.
5. (...) (...): Кутба өзүнө таандык өкүмдөрү, бөлүмдөрү, даярдалышы жана аткарылыш жайы жана абалы болгон диний риториканын формасы болуп эсептелет.
6. (...) (...): Кутба белгилүү планга жараша даярдалуусу керек эмес.
7. (...) (...): Кутбанын негизи Аллахты эстөө. Алхамдулиллах, Субханналлах же болбосо Лаа илааха иллаллах деп айтуу.
8. (...) (...): Кутба жума намазынын сахих болуу шарттарындан болгондугу сыяктуу ошол эле учурда намаз болуп эсептелет.
9. (...) (...): Кутбанын сүннөттөрүнө кутбанын адеби деп да аталат.
10. (...) (...): Кутба окулуп жатканда жамаат өз ара сүйлөшсө болот.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

Төмөндөгү бош калтырылган жерлерге берилген сөздөрдөн ылайыктуу болгондорун жайгаштыргыла.

(Кутба, Намаз, Академиялык риторика, Коштошуу кутбасы.)

1. Көбүнчө илимий өзгөчөлүккө ээ адамдардын илимий темалардын тегерегинде сөз сүйлөөлөрүнө аталат.
2. Жума күнү жана айт күндөрүндө мечитте минбарга чыгуу аркылуу ишке ашкан сөз сүйлөө деп аталат.
3. Кутба жума намазынын сахих болуу шарттарындан бирок өзүнчө болуп эсептелбейт.
4. Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) акыркы ажылыгындагы сөз сүйлөөсүнө деп аталат.

ТЕРМИНДЕР

Бош жерлерге келе турган терминдерди тапкыла.

1.: Дин кызматчылары менен адис теологдор тарабындан ар кыл жайларда ишенген адамарга карата диний теманы камтыган сөз сүйлөөсү.
2.: Ар түрдүү темаларда ой - пикирлерди ашыкча расмий жана олуттуу таризге айлантпастан чын жүрөктөн жана жылуу сөздөр менен жеткирүү.
3.: Жума күнү жана айт күндөрүндө мечитте минбарга чыгуу менен аткарылган сөз сүйлөө .
4.: Вааз, мечиттердин курсийлеринден намаздан мурун жана кийин ишке ашкан сөз сүйлөө.
5.: Кутуб-и ситтенин эң маанилүү жана алгачкы сабында келген булак.
6.: Момундардын бакчасы аттуу маанилүү хадис китептеринден бири.
7.: Белгилүү тогуз хадис булактарына берилген жалпы ат.
8.: Кутбанын соңуна Нахл сүрөөсүнүн 90-аятынын окулуусун койдурткан адам.
9.: Кутбанын башында “Урматтуу Мусулмандар” деп башталган киришүү.
10.: Курандын Аз. Пайгамбарды (с.а.в.) “эң көркөм өрнөк” катары аныктаган термин.
11.: Кутбада үгүт-насаат бөлүмүнө берилген ысым.
12.: Кутбаны бүтүрүүдө окулган дубага берилген ысым.
13.: Аллахты улуктоо үчүн айтылган сөз.
14.: Ичинде курманчылык чалуу айтылган сүрөө.
15.: Аллахтын бир болуусу тууралуу сөз кылган кыска сүрөө.
16.: Алгачкы жума намазы кылынган жер.
17.: Жума намазында мечиттин ичинде айтылган азан.
18.: Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) кийин халифа болгон сахаба.
19.: Адилеттүүлүгү менен таанылган сахаба.

IV-БӨЛҮМ: ВАЗ ЖАНА ВАИЗДИК КЫЗМАТ

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Сиз жашаган жерде ваазга кантип башталат? Маалымат топтогула.
2. Бир эле мечитте аптада үч жолу вааз кыла турган болсонуз, бул үч күндү кантип колдонот элеңиз?
3. Бир жерде узун убакыт бою ваиздик кылуунун оң жана терс жактарын өз ара талкуулагыла. Бул тууралуу ваиздерден пикир алгыла.
4. Бир айт намазынын ваазы кандай болуусу керек? Кичине бир изилдөө жүргүзүп тактаганга аракет кылгыла.
5. Даярдалган бир вааздын текстин анализдегиле.

А. ВААЗ ЖАНА ВАИЗДИК

Ваиздиктин алгачкы иш жүзүнө ашырылышы Аз. Пайгамбар Мухаммеддин (с.а.в.) мечитте өткөн сабактарында көрүнөт. Кийинки доорлордо сахабалар жана мусулман аалымдар тарабындан диний маалыматты жеткирүү жана калкты тарбиялоо кызматы катары улантылган. Айрыкча аптада бир же бир канча жолу ишке ашырылып келген. Күнүбүздө да үзүлбөй уланып келүүдө. Ар бейшемби күнү элге вааз кылган Абдуллах бин Масудка (р.а.) “Бизге күнүгө вааз - насыйкат кылыңыз” деп суралганда ал: “- Силерди тажатып жиберүүдөн коркомун. Мен вааз - насыйкат кылуу жаатында силерге эң ылайыктуу убакытты көздөп жатам. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) да бизге кудум ушундайча кылат эле, бизди тажатпоо үчүн ыңгайлуу учурларды күтөт эле.”⁵⁷ деген жообун берген экен. Андыктан бизге муну менен Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) вааз кылууда карманган ыкма жана жүрүм - турумун эстеткен.

Айрыкча Аз. Пайгамбар (с.а.в.) талаптан улам аялдарга бир күндү белгилеп аларга вааз - насыйкат берген.⁵⁸

Аз. Пайгамбар (с.а.в.) бир күн кутба окуп жатканда мечитке кирген бир бедуйн билбеген маселеси тууралуу маалымат жана насыйкат сураганын айткан. Бул себептен улам кутбасын жарымында токтоткон Аз. Пайгамбар (с.а.в.) минбардан түшүп алынып келинген бир курсийге (олтургучка) отуруп ал кишиге маалымат берген жана кийинирээк кутбасын калган жерден уланып бүтүргөн.⁵⁹

Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) бул окуяда отурган отургуч “курсий” мечиттерибизде вааз курсийлеринин алгачкы үлгүсү катары кабыл алынган. Бул себептан баардык мечиттерде михраб жана минбар сыяктуу кошумча курсий да жайгашкан.

Курсий, мечит жана намазканаларда ваиз жана мударристердин отуруусу үчүн атайын курулган, бир канча тепкич менен чыгуу аркылуу олтурула турган жайдын аты.

Вааз жана иршад, негизинен үгүт жана насаат жолу менен элге таалим тарбия берүү жолу. Бул себептен улам мында көбүнчө сүйүнчүлөп үндөө жана коркутуп эскертүү маанилерине келген “таргиб” жана “тархиб” методдору колдонулат.

Ваиз - мечиттерде же болбосо жапырт ибадат кылынган жерлерде жамаатты диний маселелер тууралуу агартуу үчүн, ибадаттан мурун же болбосо кийин жана көбүнчө курсийден үгүт - насаат берген хатипке аталат.

Вааз - үгүт - насаат айтуу жана жаман акыбеттерди эстетип мусулмандарды ойготуу жана эскертүү деп аталат. Ваиз болсо “насаатчы, үгүтчү” мааниисине келет. Бул милдетти аларга маалымат берүү, эскертүү берүү жана аткарылуусу керек болгон вазыйпаларды эске салуу

57. Бухарий, Илим 60.

58. Бухарий, Илим 61.

59. Кеттаний, ет-Таратиъул-идария, I, 97-98.

менен орундата алат. Вааздын максатына ылайык инсандарга үгүт берүүгө аяттарда төмөнкүчө ишарат кылынат:

يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

- “Эгер момун болсоңор, анда Аллах мындайды эч качан кайталабашыңарды эскертет (вааз кылат).”⁶⁰

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

- “Бул (Куран)-адамдарга эскертүү жана Такыбаларга жол көрсөтүүчү насаат.”⁶¹

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Адамдарды Эгеңдин жолуна даанышмандык жана көркөм үгүт аркылуу чакыр. Алар менен көркөм ыкмада талаш. Чындыгында, Эгең Өзүнүн жолунан адашкандарды да, туура жолдогуларды да жакшы билет.”⁶²

Ваазды аят жана хадис жуурулушкан сухбат - баян десек да болот. Ваазды катуу жүрөктөрдү жумшарткан, мерез кулк мүнөздөгүлөрдү жакшылыктарга багыттап жибиткен бир сөз сүйлөө катары мүнөздөмө бергендер да бар.

Б. ВААЗ ЖАНА ИРШАДДЫН ДИНДЕГИ ОРДУ

Инсан коомдук жагы басымдык кылган бир макулук. Мамилелери менен коомдун ичинде салмактуу жашоо сүрүүгө мажбур. Бөтөн инсандар менен эриш - аркак жашоо жана алардын укуктарына сый - урмат көрсөтүү милдети бар. Эгер кандайдар бир оңтойсуздук көрүнгөн болсо аны оңдоо анын да вазыйпасы болуп эсептелет. Куран-и Карим муну мындайча белгилейт:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Силердин араңардан жакшылыкка чакырып, сооптуу амалдарга үндөгөн жана жамандыктан тыйган бир коом болсун! Ошолор - (азаптан) кутулуучулар.”⁶³

Бул аят коомдун ичинде инсандар арасында жакшылыкты буйурган бир топтун болуусуну бир милдет катары баяндоодо. Мындан мунун диний бир милдет болгондугу да түшүнүлүүдө.

60. Нур 24/17.

61. Аалу Имран 3/138.

62. Нахл 16/125.

63. Аалу Имран 3/104.

Арийне ваазда диндин ыйман, ибадат, ахлак негиздеринин үйрөтүлүүсү керек. Айрыкча күндүзгү билим берүү сыяктуу эле ибадатканалардын билим берүүдө орду чоң. Анткени калктын дин үйрөнүү ишинин жүзөөгө ашкан жайларынын башында мечиттер келүүдө. Бул жерде кызматты ваиздер жана хатиптер алып барууда. Андыктан аларданын негизги иши калкты агартуу, инсандардын материалдык жана руханий муктаждыктарын орундатуу, инсандардын руханий жана психологиялык жактан эргүүлөрүн камсыздоо болуп эсептелет. Аз. Пайгамбар (с.а.в.) буга диний жактан терапия тактап айтканда насаат жолу менен инсандардын эргүүсү катары болгондугуна төмөнкүчө ишарат кылган:

عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ (صَلَّمَ) قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ
قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَيِّمَةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ

Абу Рукаййе Тамим ибни Авс ад - Даариден (р.а.) риваят кылынганына караганда Аз. Пайгамбар (с.а.в.) “Дин бул - насыйкат” деп айтты. Биз болсо: Ким үчүн насыйкат? дедик. Пайгамбар (с.а.в.): “Аллах, Элчиси, момундардын башчылары жана бүтүндөй мусулмандар үчүн насыйкат.”⁶⁴ деди.

Вааз жана иршаддын динге чакыруу иши катары диний бир милдет болгондугу маалым болгондой бул милдетти орундаткандар бекем диний билим пайдубалына жана жашоонун муктаждыктарына багытталган маалыматтарга ээ болуусу зарыл. Өзгөчө актуалдуу маселелер менен бирге, аларды ордуна жараша колдонулуусу керек болгон техникалык каражаттарды да колдоно билүүсү керек. Диндин бир гана маалымат катары калуусу эмес жашоодо жандуу жашалган жана баалуу экендигин көрсөтүүсү кажет.

Б. ВААЗДАРДА ТЕМА ТАНДОО

Ваиздин алгачкы иши - тема тандоо. Тема жамааттын муктаждыгына карата белгиленүүсү керек. Ал жамааттын муктаждыгы эмне болгондугун дайыма байкап туруусу керек. Бул себептен улам ваиз тегерегин дайыма карап сезип туруусу керек. “Мусулмандардын дарты менен дарттануу” ваиздин тема тандоосунда өзгөрбөгөн өзгөчөлүгү болуусу керек.

Инсандар күнүмдүк көйгөйлөрүн тез арада чечиш үчүн чаралар издешет. Күнүмдүк жашоого тиешеси болбогон жогорку деңгээлдеги билимди талап кылган оор маселелерди тема катары тандабоосу керек. Себеби бул сыяктуу темалар жамааттын кызыгуусун тартпайт жана кулак салуудан узакташтырат. Бул себептен жамааттын кызыгуусун тарткан, күнүмдүк жашоодо муктаждыгы болгон темаларды тандоосу жана түшүндүрүүсү керек. Арийне Пайгамбар (с.а.в.) да угучулардын муктаждыгы жана пайдасына карата тема тандайт жана сөз сүйлөйт эле.

Темалардын күнүмдүк жашоо менен байланышын белгилөө вааздын жандуулугун жана күчтүүлүгүн камсыздайт. Дин да күчтүү жашоонун негиздеринен куралат. Кудум эле бир доктур оорунун белгилери көрүнгөн адам менен ал аңдап түшүнбөсө деле алек болуу жоопкерчилигинде болгондой бир ваиз дагы жамааттын ынандырып аныктаган кемчиликтерин жоюу жоопкерчилигинде. Бул жаатта өзү бир “көңүл доктuru” болуусу керек. Тактап айтканда

64. Бухарий, Ыйман 42; Муслим, Ыйман 95; Абу Давуд, Адеп 59; Тирмизий, Бирр 17; Несай, Бейъат 31, 41.

жакшылап түшүндүргөндү билсе ар тема актуалдуу, жакшылап түшүндүрүлө албаса эң актуалдуу тема да көңүл бурулбаган тема абалына түшүп калышы ыктымал.

Темаларды ыйык күндөр жана апталарга карата белгилөөсү керек. Айт намаздарынын вааздарында Исламдын итикад ишеним, ибадат, ахлак, мауамелаат, тарбиясы сыяктуу негизги бөлүмдөрүндүн бирөөсүн же болбосо бир туугандык, бөлүшүү, курманчылык сыяктуу темаларды тандап алуусу керек. Негизги принциптер, ынандыруучу, сүйүндүрүүчү бир ыкма менен берилет. Айттан айтка мечитке келгендердин Исламий маселелерге кызыгууларын ойготууга аракет кылуусу жана аларга эч качан капа кыла турган мамиле жасабоосу керек.

Быйык күн жана түндөрдө ишке ашырыла турган вааздарда сөздү узатып ал түндүн аңгемесин эмес, ошондой түндөрдүн жамаатка тийгизүүсү керек болгон диний сергектик жана адамгерчилик сапаттары үстүндө көбүрөөк токтолуусу керек.

Г. ВААЗДЫН ПЛАНЫ

Эң аз сөз сүйлөөнүн да бир планынын болуусу керек болгондугу жогоруда сөз кылынган эле. Вааз болсо маалым болгондой эле үзгүлтүксүз дин тууралуу үгүт кылуу болуу менен бирге 30-45 мүнөт уланган бир сөз сүйлөөгө аталат. Ушундай бир узундукта сөз сүйлөөнүн албетте пикир кылынган бир планынын болуусу зарыл. Пландоодо вааздын негизги өзгөчөлүгүнүн “үндөө жана эскертүү” болгондугу унутулбашы керек.

Жалпы жонунан вааздын планын төмөндөгүдөй кылса болот:

1. Теманын керектүүлүгү: (Тандоо себеби, жамаат менен байланышы. Бул киришүүнү түзөт.)
2. Теманын диний таянычтары: (Аят, хадис жана буларга байланыштуу укуктук өкүмдөр жана көз караштар.)
3. Теманын басым жасала турган жагы: (Негизги тема жана пикири)
4. Теманын тегерегинде айтылган түрдүү көз караштар жана түшүнүктөрдүн каралышы: (Албетте айрымачылыктар бар болсо.)
5. Ыктымалдуу суроолор жана жооптору: (Вааз тек тараптуу бир сөз сүйлөө болгондугу үчүн вааздин ыктымалдуу суроолорго да жооп берүүсү ылайыктуурак болот.)
6. Жамааттын тема тууралуу ээ болгусу келген пикир, түшүнүк жана иш аракети: (Бул тема өтө ачык жана так баса белгиленүүсү керек жана жамаатка вазыйпа берилүүсү керек.)
7. Теманын маанилүү жерлеринден куралган кыска корутунду жана эки сүйлөмдүк дуба: (Кийинчирээк мечитке келгендерде вааздан пайдалана алуулары үчүн “корутунду” чон мааниге ээ. Дуба сүйлөмдөрү менен болсо вааз аяктайт. Бирок бул дуба сөзсүз кыска болуусу зарыл.)

Темалардын өзгөчөлүктөрүнө карата пландын өзгөрүүсү кадимки көрүнүш. Теманын жамаатка бере турган пайдалары, кайдыгер мамиле жасалганда боло турган зыяндарын апачык айтылуусу вааздын таасирдүүлүгү жагынан маанилүү. Ар теманын айрымаланган өзүнө таандык бир планы жана түшүндүрүлүү таризи болот. Бул вааздин жөндөм жана кесиптик билимине байланыштуу.

Д. ВААЗ ДАЯРДОО

Вааздын даярдалуусунда негиз катары темага таандык аят жана хадистердин кылдат изилденүүсү үчүн тафсир жана хадистердин ачыктамаларын кароо чоң мааниге ээ.

Темага ачык - айкындык алып келе турган Исламдын улуу аалымдарынын көз караш, ой - пикир жана сөздөрү, ыр саптары, аңгеме, окуялар жана уламыштардын топтолуусу ваазды ийгиликтүү сунуу жана түшүндүрүү үчүн ваизге жардамчы болот.

Тема сунулуп жатканда аяттардын сүрөө номерлери жана хадистердин кайсыл булактан алынгандыгы айтылуусу зарыл. Бул жамаатка ишеним арттыруу сезимин бергендей эле диний адабияттар тууралуу да кулактарда маалыматтардын калуусуна себеп болот. Вааз даярдалып жана сунулуп жатканда диний мазмунду эске салган сөз, фразеологизм жана терминдерди тез - тез жана билип атайын колдонуу керек. Өзгөчө фыххий (Ислам укугуна таандык) бир өкүмдү билдирген терминдер ката абалда которулбоосу керек. Муктаждыкка жараша бир же эки сөз менен ачыктоо абзел.

Аят жана хадис тексттеринин катасыз окулуусу калетсиз шарт. Бул үчүн мурдатан кылдаттуулук менен жана окула турганчалык тексттердин жазылуусу жана үн чыгарылып оозеки окулуп даярдалуусу керек.

Ваазда ыкма иршадий (жакшылыкка үндөгөн) ыкма болууга тийиш. Илимий жана академиялык болбоосу керек. Иршадий ыкмада күнөөкөрдү тактоо деген нерсе болбойт. Күнөө жана катаны тактап билдирүү болот. Арийне Аз. Пайгамбар (с.а.в.) “Бир канча затка эмне болуп жатат...” таризинде үстү жабык кыйыр түрдө кайрылуусу буга мисал. Ийгиликтүү бир сөз сүйлөө ваиздин кандай милдети болсо, муну туура ыкма менен сүйлөгөн сөздөрүнө чагылдыруусу да башка бир милдети. Негизинде ваиз ынандыруу үчүн сөз сүйлөгөн киши болгондугунан анын катуу, каккан жана көңүл иренжиткен болбоосу табигый көрүнүш. Мусулмандарды капа кылбастан өстүрүү жана жетиштирүү ваиздин позитивдүү жана кубандыруучу ыкмасы менен ишке ашат.

Ваазда колдонула турган тилде ачыктык, жөнөкөйлүк, актуалдуулук, жупунулук жана жеңилдик негиз. Жалпы жаматтын түшүнө турган тили тандалынып алынышы керек. Аймактык тил эгер адабий тил колдонгондугу үчүн ваизге жат көзү менен каралуусуна себеп боло турган болсо колдонулса болот. Болбосо эч качан белгилүү аймакка таандык сөздөрдү колдонууну каалабашы керек. Бир гана түшүнүүнү жакшыртуу максатында орду келгенде аймакка таандык фразеологизм жана макал-лакаптарды колдонуу пайдалуу болуусу мүмкүн.

Канчалык тажрыйбалуу болсо болсун эч бир ваиз мурдатан ойлонбостон пландабаган бир темада сөз сүйлөбөшү керек. Вааздын текстини баштан аягына чейин жазуу дайыма керек эмес, бул дайыма эле боло бербейт. Бирок план катары негизги маселелердин ачыктамалары жана булардын булактары кичине кагаздарда жазылган абалда колдо болуусу шарт.

Айрыкча курсийдин ваизге берген сүрүн орто даражада кармап туруу үчүн ваиздин мурдатан белгиленген бир планга ээ болуусу пайдалуу болот. Эмнени, кайсыл тондо айтылуусу керек болгондугун мурдатан ойлонгон жана пландаган ваиз күтүүсүз толкундоо жана чаржайыт сүйлөнө турган сөздөргө көңүл бурбайт.

Ваиздик кызыктуу жана жетиштирүүчү бир кесип. Кылдаттуу жана кызматын сүйгөн бир ваиз теманы так абалда үйрөнөт. Анткени жамаатка түшүнө турган таризде түшүндүрүүгө

мажбур. Бул мажбурият баарынан мурун өзүнүн маселени жакшы түшүнүп үйрөнүүсүн талап кылат.

Ваиз тема тандоодо болгондой эле вааз даярдоодо да бир изилдөөчү абалында. Диплом менен баардык нерсенин чечилип кала тургандай жыңылышына эч качан түшпөйт. Тегерегиндеги аалым жана кесиптештеринден пайдаланууну эч качан көз жаздымдан чыгарбайт.

Вааздын даярдалышында:

1. Бир нерселерди билгендердин дагы да көбүрөөк билүү муктаждыгы ичинде болгондуктарын түшүнө турган,

2. Кээ бир нерселерди билбегендиктерин кабыл кылгандардын муктаж болгон маалыматтарын таба ала турган бир сунум кылуу негиз алынат.

Бул максатка эч күмөнсүз динде терең билим алуу тактап айтканда үйрөнүүнүн түрдүү кыйынчылыктарын жеңип Ислам илимдеринин ар биринде жакшы деңгээлге ээ болуу менен жетилсе болот. Бул да болсо окуу, үйрөнүү жана эсте калуу үчүн жазып калууга көнүгүү менен мүмкүн.

Е. ВААЗ ДУБАЛАРЫ

Ваазга төмөндөгүдөй дуба менен баштоого мүмкүн:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا
مَحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ .

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ . بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

..... صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ أَوْ قَرِيبًا مِنْهُ*

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي*

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ*

سُبْحَانَكَ لَا فَهْمَ لَنَا إِلَّا مَا فَهَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْجَوَادُ الْكَرِيمُ.

Бул башталгыч дубанын ордуна үч жолу салам салават айтуу менен баштаса да болот. Вааздын сунулуу учурунда жана аягында айтыла турган кыска дубалар ар темага жараша ваиз тарабындан белгиленет.

Вааз азан айтылганда бүтүрүлүшү керек. Жамааттын азанды угуусуна уруксат берилиши керек. Вааз бүтүрүлүп жатканда кыска дуба менен бүтүрүлүшү ордунда иш болот.

Ё. ВААЗ ҮЛГҮСҮ

Тема: ИСЛАМДА ДҮЙНӨ ЖАНА АКЫРЕТ ТЕҢ САЛМАКТЫГЫ.

План:

1. Эмне үчүн бул тема?
2. Иудаизм жана Христиандыкта дүйнө акырет түшүнүгү?
3. Исламдын бул темада алып келгендери?
4. Дүйнө момундар үчүн зынданбы?
5. Ниматтардан пайдалануу акысы кимдики?
6. Теманын корутундусу.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ
اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (سُورَةُ الْقَصَصِ ٧٧)
وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةٌ وَ سَاعَةٌ.

Урматтуу момундар!

Күнүбүздүн Ислам дүйнөсүндө, өзгөчө өлкөбүздө акырындык менен көбөйүп бара жараткан дүнүйөгө ээ болуу арзуусу, дүнүйөнү ар ишеним жана принциптен жогору койуу жана дүнүйөнү акыреттин ордуна тандап алуу арзуу жана иш - аракети коркунучтуу даражада өнүгүүгө ээ болууда.

Башка тараптан бир канча түшүнүктөрдөн улам дүйнө жана дүйнөлүк ниматтарды өздөрүнө арам билип жана алардан баш тартып толук түрдө акыретке басым жасаган бир топ мусулмандардын чыгуусу да чындык.

Дүйнө жана акырет биз инсандарга тиешелүү журттар болуп саналат. Булардын бири - бири менен болгон карым - катнашы эмне? Бул суроого динибиз кандай жооп берген? Бизге бул жаатта кандай жол көрсөтүүдө? Бүгүнкү ваазыбызда бул маселелерди аят жана хадистердин негизинде жооптогонго аракет кылабыз. Анткени баамдаганыңыздардай эле динибиздин бул жааттагы буйрук жана кеңештери билинбесе, же дүйнөнү, же акыретти таштоо сыяктуу Ислам чегинин тышына чыгып кетүү коркунучу бар.

Урматтуу момундар!

Дүйнө жана акыреттин каралуусунда Исламдан мурунку диндер да бир канча негиздерди алып келишкен. Бүгүн бул алкакта үч көз караш бар:

1. Ифрат (аша чапкан) көз караш: Иудаизмдин жана бузулган Иудаизм көз карашы
2. Тефрит (аркада калган) көз караш: Буддизм жана Христиандык көз карашы.
3. Иътидал (орто) көз караш: Бул жалгыз Исламдын көз карашы.

Ифрат көз караш категориясында каралган биринчи топтогулар: “Менин журтум жалгыз бул дүйнө менен чектелген” дешет. Алар Аз. Мусага:

أَرَنَا اللَّهُ جَهْرَةً

-“Бизге Аллахты даана көргөз.”⁶⁵ деп суранышкан Жөөттөр; булар кийинчирээк Самирийдин жасаган алтын музоосуна сыйынышат. Ушундайча тарыхый материялизмдин түптөөчүлөрү болушат.

Бүгүн колубузда бар болгон Тоорат нускаларында да көбүн эсе дүйнөлүк өкүм жана жазалар кезиктирилет.

Бул биринчи топтун эки өзгөчөлүгү бар:

1. Махсуусатка тактап айтканда сезүү органдары менен сезилген нерселерге гана ишенүү жана булардан тышкары калган нерселерге маани бербөө, күмөн менен кароо...
2. Дүйнөлүк жашоого жана лаззаттарына керегинден ашыкча маани берүү.

Улуу китебибиз Кураны Карим бул көз караш ээлеринин өкүлдөрү болгон Жөөттөрдү мындайча ачыктайт:

وَلَتَجِدَنَّ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعْمَرُ
أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحِّزٍ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعْمَرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ.

-“Чындыгында сен алардын жана (Аллахка) ширк келтиргендердин да жашоого өтө ач көз экенин байкайсың. Алардан (ар) бири ага миң жыл жашоо берилишин үмүттөнөт. Бирок анчалык узун жашоо да аларды азаптан оолактата (куткара) албайт. Акыйкатта Аллах алардын эмне кылгандарын Көрүүчү.”⁶⁶

Аларга берилген өкүмүн болсо төмөндөгүдөй баяндайт:

فَأَمَّا مَنْ طَغَى وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى.

-“Ошондо каапыр инсан...*(Ал жалган) дүйнө жашоосун тандаган эле; *(Анын) бара турган жери - албетте тозок оту.”⁶⁷

65. Ниса 4/153.

66. Бакара 2/96.

67. Наазиат 79/37-39.

Экинчи топтун көз караштары болсо “Бул дүйнө менин журтум эмес” сүйлөмү менен кыскача айтылса болот. Бул көз карашка карата иш аракет орто кылымда Христиан дүйнөсүнө монахтардын өкүм кылган жылдарында көп көрүлгөн. Бул жаатта төмөндөгүдөй өрнөктөрдү кезиктирсек болот: “Монахтардын көбү үңкүрлөрдө, суусу тартылган кудуктарда жана кабристанда жашап чөп жешет эле. Дене - бойдун тазалыгын жан дүйнөнүн тазалыгына карама - каршы билишип дене мүчөлөрүнү жууганга колдору барышпайт эле. Алардын назарында инсандардын эң такыбаалары; тазалыктан эң узак болгон нажастарга көп булгангандар эле.”⁶⁸ “Монахтар аялдардын жадакалса көлөкөсүндөн да качат эле, аларга жакындоо жана алар менен карым - катнашта болууну күнөө деп эсептешет эле.”⁶⁹

Дүйнөнү таштоо маанисине келген бул түшүнүк жана иш - аракет убакыттын өтүшү менен жок болгон. Бул топтогулар да дүйнөнү акыреттин ордуна тандаган мурдакы топко кошулушкан. Бул жаатта Европа калкынын акыбалын кийинчирээк туура жолду тандаган Профессор Мухаммед Эсед мындайча баяндаган:

“Эвропадагы инсандардын жалпы акыбалы, демократы болсун, фашисти болсун, капиталист же болбосо социалисти болсун, пикир же болбосо ишкер адамы болсун, баары бир динди билишет. Билишкен дини материалдык өнүгүүгө кулчулук кылып, жашоонун биринчи максатынын инсандын жашоосун жеңилдетүү болгонуна, тактап айтканда “толук эркиндикке” ишенүү. Бул диндин чиркөө ибадатканалары фабрика заводдору, кино залдар, дискотекалар жана электрик чыңалгычтары. Көзү ачык дин адамдары да банкирлери, инженерлери, кино жылдыздары, соодагер жана өнөрпоздору, учкуч жана баатырлары.”⁷⁰

Кадырлуу момундар, көргөнүңөрдөй эле башталгычта жана негиз жагынан бири биринен таптакыр башка караманча каршы болгон бул эки көз караш, бүгүн материяга жана дүйнөгө көз карандылык жагынан биригүүдө. Андыктан натыйжа бир болгондуктан аларга бериле турган өкүм да бир болмокчу. Булар да “жүйнө жашоосун тандап алган” болгондордун жазаларына дуушар болушат.

Бирок маселенин биздин оюубузча маанилүү болгон жагы – бул, терс көрүнүштөрдүн мусулмандардын арасында да жайылуу күчүнө ээ болуп бара жатканы. Бизди түбөлүктүү зыянга кириптер кыла турган мындай жаман абалга түшпөө үчүн динибиздин бул жааттагы негиздерин билүүбүз керек.

Улуу Аллах Таала мындайча буйурат:

فَاغْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا.

- “Ким бизди эстөөдөн баш тартса жана дүйнө жашоосунан башка жашоо каалабаса, сен алардан да баш тарт.”⁷¹

Биз булардан жүз үйүрүп динибиздин бул жаатта биз мусулмандарга алып келген нерселерине кайталык.

Урматтуу момундар!

68. Ebu'l-Hasen en-Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neyi Kaybetti, II, s. 135.

69. en-Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neyi Kaybetti, II, s. 136.

70. Muhammed Esed, Yolların Ayrılış Noktasında İslam (trc: H. Karaman), s. 38.

71. Нажм 53/29.

Ушул нерсени жакшы билип койолу, динибиздин негизги максаты - биз мусулмандардын дүйнө жана акырет бактылуулуктарына жетүүбүз үчүн өбөлгө түзүү. Максат бул болгондон кийин ар эки жашоого, биринин түбөлүктүү экинчисинин убактылуу болгондугун унутпастан керектүү маани берүү жана көңүл буруу талап кылынган кадимкидей көрүнүш. Арийне Аллах Таала мындайча буйурат:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا
أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

«Аллахтын сага берген дөөлөтү аркылуу акырет конушуна жетүүгө умтул да, бул дүйнөдөгү ырыскысыны да унутпа. Аллах сага жакшылык кылгандай, сен да жакшылык кыл. Жер бетинде бузукулук кылууну көздөбө. Аллах бузукуларды сүйбөйт.»⁷²

Бул аят; наадан жана наадан Карунга элдин айткан кенештери сымал. Дүйнө жана акырет маселесиндеги эң туура көз карашты айтууда. Бул жерде ушул нерселерге көңүл буруубуз кажет:

1. Колубуздагы мүмкүнчүлүктөр менен акыреттин изделүүсү жана ага кылдат мамиле кылуу,
2. Дүйнөнү жана андан пайдаланууну толук четке какпоо,
3. Жакшылык кылуу, бузукулук жана фитна чыгарбоо, чындыкка каршы күрөшпөө жана инсандарга зыян бербөө.

Урматтуу момундар, көрүлгөндөй эле бул аятта “акыретти издөө, дүйнөнү да унутпоо” буйрулган, дүйнөдө да тынчтык жана бейпилчиликтин бузулбоосун эскерткен. Мунун мааниси - “Соңу болгон жана чектелген дүйнөнүн берген тынчтыгын кичине көрүп маанисиз деп эсептебегиле. Анткени аягы жок жана түбөлүктүү болгон акырет бактылуулугу ага байланыштуу.” Ансыз деле дүйнөнүн кооздолуусу негизинен максат эмес. Бирок акыреттин жакшы болуусу үчүн дүйнөлүк жашоонун да жакшы, тынчтык жана бейпилдикте өтүүсү камсыздалышы керек. Арийне “Дүйнөлүк жашоосу жакшы болгондун акырети да жакшы болот.” деп айтылган.

Аллах баарыбыздын эки дүйнөсүн жарык жана бакытка толтурсун.

Дүйнө жана акыреттин биргеликте каралуусу тууралуу Пайгамбарыбыз Мухаммеддин (с.а.в.) да кеңештери бар. Маселен;

لَيْسَ بِخَيْرِكُمْ مَنْ تَرَكَ دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ وَلَا آخِرَتَهُ لِدُنْيَاهُ حَتَّى يُصِيبَ مِنْهَا
جَمِيعًا فَإِنَّ الدُّنْيَا بَلَاغٌ إِلَى الْآخِرَةِ وَلَا تَكُونُوا كَلَاءَ عَلَى النَّاسِ.

-“Эң жакшыңар акырети үчүн дүйнөсүн, дүйнөсү үчүн акыретини таштабастан ар экөөбүнү тең алып жүргөнүңөр. Анткени дүйнө акыретке жетүүгө себеп болот. Инсандарга жүк болудан сак болгула.”⁷³

72. Касас 28/77.

73. Ramuzu'l-ehadis, s. 363.

Ал эми узун бир хадистин аягында болсо мындайча буйурган:

يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةٌ وَ سَاعَةٌ.

-“Эй Ханзала, бир саат ибадат менен, бир саат дүйнөлүк иштер менен алек бол. Бул сага жетиштүү болот....”⁷⁴

Айтылганына караганда бул хадистеги кеңешин Пайгамбар (с.а.в.) үч жолу кайталаган. Андыктан бул кеңештери менен иштин маанилүүлүгүн баса белгилеген.

Урматтуу момундар, динибизде акырет да, дүйнө да Аллахка таандык. Куранда дүйнө жана акырет сөздөрү 115 жолу кайталанган. Куранда ары дүйнөлүк, ары акыреттик жазалар да орун алган. Ыйык китебибизде көбүн эсе дүйнөлүк ниматтардан баяндаган аяттардан кийин акырет ниматтары тууралуу кеп козгогон аяттар эрчип келет.

Исламда дүйнө ыйман жана амал; акырет, сурак жана адилеттүүлүк жайы. Акыреттеги суракта дүйнөнүн мал - мүлк, бала - чака жана мансап сыяктуу баалуулуктары эмес, булардын кандай абалда колдонулгандыгы таасирин көрсөтөт.

Динибиздин дүйнө - акырет шайкештигинде биздин каалообуз толук түрдө бир тарапка оодурулган эмес. Пенде ар эки жашоосундан бирөөсүн тандоо мүмкүнчүлүгүнө да ээ. Бирок ар эки дүйнөнүн бактылуулугун бирдей талап кылуу, Аллах Тааланын каалоосуна дагы да дал келгендиги үчүн Куранда төмөндөгү дуба үлгүсү берилген:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

-“Оо Эгебиз, бизге дүйнөдө да жакшылык бер, акыретте да жакшылык бер. Жана бизи тозок отунан сакта.”⁷⁵

Кээ бир мусулмандар жалкоолукту шылтоолоп өздөрүн ушундайча актаганга өтүшөт: “Дүйнө капырга таандык, акырет болсо момунга таандык” деп айтышат.

Бул сөздү жаңылыш жоромолдоп дүйнөдөн узак болуу жана кол үзүү каалоо жана мүдөөсүн күткөн мусулмандар жүрүм - турумдарынын Ислам негиздерине туура келбегендигин билүүлөрү керек. Анткени дүйнө да мусулмандар үчүн, акырет да. Арийне Аллах Таала мындай буйурууда:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ * قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

-“ «Аллах өз пенделерине чыгарган Аллахтын кооз нерселерин (кийимдерин) жана Ал берген жакшы насиптерди (ырыскыларды) сирелге ким арам кылды?» - деп айткын. «Бул жакшы нерселер, чындыгында, бул дүйнөдө ыйман келтиргендер үчүн (гана жаратылган, бирок башкалар да андан пайдаланышат). Акыретте болсо бул момундарга гана таандык» - деп айт. Билген коомго Биз аяттарыбызды ушинтип баяндайбыз.”⁷⁶

74. Riyazu's-salihin, I, 1/188.

75. Бакара 2/20.

76. Аараф 7/32.

Көрүлгөндөй эле дүйнөдөн пайдалануу акысы негизинен мусулмандарга таандык. Капырлар мусулмандардын көлөкөсүндө дүйнөдөн пайдалануу акысына ээ.

Мусулмандар бир канча түшүнүктөрү менен бул акыларын колдоно албай турган болушса, албетте дүйнөдө өкүм жүргүзүү капырлардын колуна өтөт. “Бир чапан бир сындырым нан” абалында түшүнүлгөн топук кылуу, Ислам негиздери ичинде орун алган топук кылуу болуудан узак. Топуктук менен жан багуу, жетинүү эмес...

Диний кызматтарга тоскоол болбоо шарты менен өндүрүш канчалык көп болсо ошончолук жакшы. Анткени муктаждарга жардам берүү мүмкүнчүлүгү жаралат. Алгачкы мусулмандар да муну ушундайча түшүнүшкөн жана иш - жүзүнө ашырышкан. Сахабалар жөнүндө айтылган төмөндөгү сөздөр кандай гана көңүл бурууга ылайык:

“Аз. Мухаммедке (с.а.в.) ишенген алгачкы мусулмандардын тобу, инсаниятты көлөкөсүндө жана башкаруусунун алдында бактылуу өнүктүрүүгө, туптуура жолду ээрчип, дүйнөнү курууга жана жер жүзүнүн берекетин арттырууга кудуреттери жетет эле. Бул коом инсанияттын жакшылыгы үчүн эң кайырдуу жана көп аракет кылган адамдардан турат эле. Алар бул жашоого моюндарына өткөрүлгөн чынжыр сыяктуу көз карашта болуп ага душман сымал аны сындырганга белсенишпейт эле. Ошол эле учурда алар жашоого колго чанда түшкөн ырахат жана жыргалчылык назары менен да карашпайт эле. Эч бир убакыттарын текке кетиришпейт жана жашоонун ниматтарындан да эч чегинишпейт эле. Айрыкча дүйнөнү инсандын кутулуусу үчүн керектүү болгон кыйноо жана азап жери деп да эсептешпегендей эле жер жүзүндөгү нимат, казына жана пайдалуу нерселерге кароосуз калган мал - мүлк көзү менен карап, мунун үчүн бири - бирин өлтүрүшпөйт эле жана алсыз өлкөлөрдү олжо катары билип аларга каршы аң уулагандай жарышка киришпейт эле. Тескерисинче бул асыл коом, бул дүйнө жашоосун Аллахтын бир ниматы, ар түрдүү жакшылыктардын башаты жана себеби катары кабыл кылышат эле. Алар бул жашоодо Аллахка жакындашып, өздөрүнө тагдыр кылынган инсанияттын эң жогорку даражаларына амалдары жана аракеттери менен жетишкен эле.

Ооба, Урматтуу момундар, сахабалар ушундайча түшүнүшкөн жана ушундайча жашашкан эле. Биздин түшүнүк жана жашоо таризибиз жа ушундай эле. Бул жерде дагы тактап кетелик: Мусулмандар Христиандар сыяктуу жашоого жаман көз карашта болушпайт, материялисттер сыяктуу да жашоого ач көз кишинин тамакка кылган мамилесиндей мамиле кылышпайт.

Динибиз адал жана таза ырыскыларга бир канча көз караштардан улам арам мамилеси кылынуусун дурус көрбөйт. Аллах Таала мындайча буйурат:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ* وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ.

-“Эй, момундар! Аллахтын силерге адал кылган жакшы нерселерин арамга чыгарып, чектен ашпагыла! Акыйкатта, Аллах чектен ашуучуларды сүйбөйт. *Аллахтан силерге берген адал, таза ырыскысынан жегиле. Өзүңөр ыйман келтирген Аллахтан корккула.”⁷⁷

Бул аяттын түшүү себеби катары мындайча окуя риваят кылынат:

77. Мааида 5/87-88.

Сахабалардан бир топ адам Аз. Пайгамбар Мухаммеддин (с.а.в.) аялдарына келип Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) кандай ибадат кылганын сурашат. Алган жооптордон улам өздөрүн төмөн көрүшөт:

“Өтмүштөгү жана келечектеги күнөөлөрү кечирилген Пайгамбар (с.а.в.) ушундай ибадат кылган болсо биз кандай абалдабыз?” дешет. Араларындан бирөө:

-“Мындан кийин мен уктабастан дайыма намаз кылам.”

Башка бирөөбү да:

-“Мен тынбай орозо кармайм.”

Дагы бирөөсү:

“Мен аялдарымдан бөлүнөм жана алар менен эч жакын мамиледе болбойм” дейт. Ушундайча макулдашышат.

Кабар Пайгамбарыбызга (с.а.в.) жеткенде ал аларды чыкырттып:

“Паланча паланча сүйлөшкөн силер белеңер? Аллахка ант ичемин, мен Аллахтан силерден көп коркомун жана сактанамын. Бирок мен орозо да кармайм, ооз да ачам. Намаз кылам, уйкуну да уктаймын. Аялдар менен да үйлөнөм. Андыктан кимде ким менин сүннөтүмдөн баш тартса анда ал менден эмес (менин жолумда жүргөндөрдөн эмес).” деп эскертүү берген.

Урматтуу момундар!

Бир топ мусулмандар, жакшы, адал жана таза болгон ниматтарды, шүкүрүнү келтире албайм деп тамак жештен - ичиштен, колдонуудан тартынып алардан узак калууну артыкчылык катары билишет.

Албетте баардыгына маалым болгондой эле ниматка шүкүр келтирилүүсү керек. Муну кыла албайм деп ниматтан пайдаланбоо кабыл кылынаарлык иш эмес. Негизи маанилүү болгон ниматтан пайдаланып анын шүкүрүн келтирүү. Ансыз деле шүкүр ниматтын жынысындан болот. “аль-Хамду лиллах” деп айтыш бир тасбих болуп тилдин шүкүрү болуп эсептелет. Негизи ниматтын шүкүрү ал ниматтан башкаларды пайдаландыруу аркылуу орундатылса болот. Бул аткарылганда ар бир адам да бүтүндөй коом да пайда көрөт.

Бир күнү Аз. Хасан Басрийге бир адам келет:

-Палан адам Палуза (таттуунун түрү) жебей жатат. Шүкүрүн келтире албайм деп жатат, дейт. Хасан Басрий болсо мындайчы сурайт:

-Муздак суу ичеби? Адам;

-Ооба...дегенде Имам;

-Андай болсо ал адам сабатсыз наадан экен. Улуу Аллах Тааланын муздак суудагы ниматынын палузадан көп болгондугун билбейт, деп айтат. Ушундайча кем жана тайкы пикир ээлеринин түшүнүктөрүнүн аксак болгондугун айгинелейт.

Негизинен ниматтардын шүкүрүн пикир кылуу, напсинин азоолошпоосу үчүн алдын ала чараларды камдоо жакшы нерсе. Бирок негизги принциптерди да терс жоромолдобоо керек. Тескери түшүнүктөргө жана иштерге кириптер кылынса жана көңүл бурулса; сыноо дүйнөсүндө жоготууга учурайбыз. Бул акырет сапарында жарым жолдо калабыз.

Аллах баарыбызды бул коркунучтан сактасын.

Урматтуу момундар, темабызды корутундулай турган болсок,

Бир мусулман, жашоо күрөшүнө улантса, жашоого болгон каалоосундан кайтпайт, дүйнөлүк аракетин колдон таштабайт. Жашоонун жыргалчылыктарынан шарият уруксат берген жолдор менен пайдалана алат. Муну жүзөөгө ашырып жатканда акыретке ээ болуудан да артта калбайт. Анткени мусулман Аллах коркуусу менен бирге чексиз үмүт менен жашоосун улантат.

Ислам дини, инсан табиятына ылайык жүрүм - турум жана жашоо булагы. Бүтүндөй негиздери жашоо менен байланыштуу жана жандуулук берүүчү. Бул себептен улам динибизде дүйнө иши жана акырет иши деп бөлүү жок. Биздин көз карашыбызда дүйнө убактылуу, ага байланып калуу эч кандай мааниге ээ эмес. Акырет кайдыгерлик, бейкапарлыкка калтырыла турган да иш эмес.

Аллах Таала баарыбызды Өз жамалы жана бейиши менен шарапаттандырсын. Оомийн.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

ХАСАН АЛЬ-БАСРИЙДЕН НАСЫЯТТАР

Эй адамбаласы! Чыныга момун, жакшылыктын ээси болсо да коркуу менен таңатырат. Ансыз деле бул ага жарашат. Момун, кечке да ошол корку менен кирет. Ооба, ал ар дайым мына бул эки коркуунун арасында болот:

1. Өткөн күнөөлөр. Бул күнөөлөр себебинден улам Улуу Аллах Таала ага кандай мамиле кыла турганын биле албайт, ошол себептен коркот.

2. Келечектеги жашоосу. Кандай жашоо сүрөт, акыркы демди кантип берет? Бул суроолордун жообун улам ойлонот жана коркуусу артат.

Эй инсандар! Бул чындыкты түшүнүп жакшы салих амалдарды кылып калгыла. Аллах жана Элчиси силер кылган иштерди билет. Силер, бир күн купуя жана жарыяны да билген Аллахка кайтарыласыңар. Мына ал күнү кылган амалдарыңардын баары силерге билдирилет.

Силер жүрөктөрүңөргө өтө сак болгула. Аларды дайыма Аллахты эстөө менен жаңылап тургула. Анткени жүрөк тез дат басат. Напсиңерди да тизгиндегиле. Анткени ал аябай азоо. Эгер силер напсиңердин жаман арзууларына тоскоол болбосоңор ал бир күнү силерди жардан учуруп жиберет.

Өзүңөрдүн айыбыңар менен алек болбостон башкалардын айыптарын аңтаруудан баш тартмайынча толук жеткилең ыйман ээлери боло албайсыңар. Андай болсо башкаларынын кемчилик айыптарын кароодон мурун өз айыптарыңарга көз чаптыргыла, аларды оңдоп түздөп ишке баштагыла!

Эй инсандар! Кураны Карим момундар үчүн шыпаа, такыбаалар үчүн жол көрсөткүч. Ким Ага моюн сунса хидаят туура жолго чыгат. Андан жүз үйүргөн болсо бактысыз болуп балээге дуушар болот.

Эй Адамбаласы! Жалгыз өлүп, жалгыз тирилип жана жалгыз өзүн суракка тартыласың!

ВАЗДЫ ТЕКШЕРҮҮ ЖАНА БААЛОО БАРАКЧАСЫ

Ваиздин аты-жөнү:		
Вааз окулган жер:		
Вааздын темасы		
Сунуу мөөнөтү:		
Вааз берилчү убакыт:		
БААЛОО		
	Ооба	Жок
Кайрылуу сүйлөмдөрү туурабы?		
Көнүл бурдура турган киришүү кылындыбы?		
Тема түшүнүктүү баяндалдыбы?		
Аят жана хадистерге жетишерлик орун берилдиби?		
Тема жамааттын деңгээлине ылайыкбы?		
Бул аптанын же болбосо күндүн маанилүүлүгү менен шайкешпи?		
Натыйжа так баса белгилендиби?		
Колдонулган тил жана ыкма туурабы?		
Дене тили таасирдүү жана туура колдонулдубу?		
Вааздын адебине моюн сунулдубу?		
Ваиздин кийим кечеси ылайыктуубу?		
Үндаражасы аркылуу теманын мааниси жана маанилүүлүгү чагылдырылдыбы?		
Тема үчүн берилген убакыт талап кылынган өлчөмдө колдонулдубу?		
Угуучулардын реакциясы оңбу?		
Балдык баасы		
Баалаган жетекчи мугалим: _____ Аты-жөнү _____ Күнү _____ Колу _____		

ТЕКШЕРҮҮҮҮЧҮН СУРООЛОР

1. Алгачкы ваиздик иш - аракети тууралуу маалымат бергиле?
2. Вааз жана иршаддын диндеги ордун аят жана хадистер менен ачыктагыла?
3. Ваизде керектүү болгон өзгөчөлүктөр эмнелер?
4. Вааздарга тема тандоодо көңүл бурула турган эң маанилүү жагдайлар эмнелер болуусу керектигин жазгыла?
5. Вааз планы кайсыл негиздерди камтыш керек?
6. Ваазда ыкма жана тил эмне сыяктуу өзгөчөлүктөрдү ташуусу керек?
7. Вааз даярдалып жатканда көңүл бурулуусу керек болгон жагдайлар эмнелер болуусу керек?
8. Өрнөк болгон бир вааз планын даярдагыла?
9. Бериле турган бир аят жана хадис тегерегинде бир вааздын киришүүсүн даярдагыла?
10. Вааздын калктын тарбиялануусу жагынан мааниси эмне?

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1. **Ваиздик иш - аракети төмөндөгү дорлордон кайсынысында башталган.**
 А) Аз. Пайгамбар (с.а.в.)
 Б) Аз. Абу Бакир
 В) Аз. Умар
 Г) Аз. Осмон
 Д) Аз. Али
2. **Вааз кылынган жай төмөндөгү ысымдардан кайсынысы менен билинет.**
 А) Минбар Б) Михраб
 В) Курсий Г) Махфил
 Д) Мунара
3. **Бир ваиз төмөндөгү өзгөчөлүктөрдөн кайсынысын өзүндө ташуусу керек.**
 А) Психолог Б) Социолог
 В) Хирург Г) Көңүл доктуру
 Д) Адабиятчы
4. **Бир ваиз төмөндөгү кайсыл жөн-дөмдүүлүккө ээ болуусу керек.**
 А) Ынандыруучу
 Б) Көп сүйлөгөн
 В) Толкундаган
 Г) Тынч
 Д. Катуу

5. Ваазда баарынан мурун төмөндөгү кайсыл максат күтүлүш керек.

- А) Элдин турак жай көйгөйлөрүн сөз кылуу
- Б) Калктын материалдык жана моралдык көйгөйлөрүн жойуу
- В) Чөйрө жана экологиялык абал тууралуу сөз кылуу
- Г) Жаныбарлардын акыларын жөнгө салуу
- Д) Согуштарды болтурбоо

6. Аз. Пайгамбар (с.а.в.) бир хадисинде динди төмөндөгүлөрдөн кайсынысы менен аныктаган.

- А) Маданият Б) Илим
- В) Киреше Г) Бактылуулук
- Д) Насыйкат

7. Болжол менен бир вааздын убактысы төмөндөгүлөрдөн кайсынысынчалык болуусу керек.

- А) 25-30 Б) 30-35
- В) 30-45 Г) 40-45
- Д) 50-60

8. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы вааз планынын ичинде орун албайт.

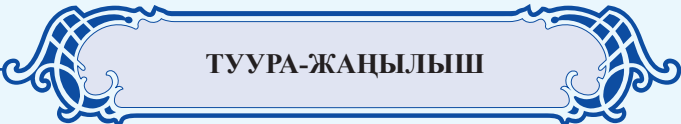
- А) Теманын талабы,
- Б) Ыктымал суроолор жана жооптору,
- В) Теманын басым жасала турган жагы,
- Г) Теманын диний булактары,
- Д) Теманын илимий жагы.

9. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы ваазда колдонула турган тил жана ыкма ичинде орун албайт.

- А) Ачыктык
- Б) Табигыйлык
- В) Актуалдуулук
- Г) Жөнөкөйлүк
- Д) Илимий

10. Бир ваазда төмөндөгүлөрдөн кайсынысы болбойт.

- А) Такыбаа
- Б) Жупуну
- В) Риякор
(Эл көрсүн үчүн амал кылган)
- Г) Муршид
- Д. Көңүл иренжиткен

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

Төмөндө берилген сүйлөмдөрдөн туура жана жаңылыш болгондурунун башына (X) ишаратын койуп жооптогула.

(Т) (Ж)

1. (...) (...): Ваиздиктин алгачкы ишке ашырылышы Аз. Пайгамбар Мухаммеддин (с.а.в.) мечитте берген сабактарында көрүлөт.
2. (...) (...): Курсий, мечит жана медреселерде ваиз жана устаздардын олтуруусуна тиешелүү, үстүнө бир канча тепкич менен чыгылган жана кутба окулган жердин аты.
3. (...) (...): Ваиз, мечиттерде же болбосо жапырт ибадат кылынган жерлерде жамаатты диний темаларда агартуу үчүн, ибадаттан мурун же болбосо кийин жана көбүн эсе курсийден үгүт-насаат берген хатип.
4. (...) (...): Ваиздер жана имам хатиптердин негизги иши калкты агартуу, инсандардын материалдык жана моралдык көйгөйлөрүнү жойуу менен бирге иш табуулары үчүн өлкөнүн белгилүү орундарында окутуучу болуулары.
5. (...) (...): Вааз жана иршад иши диний бир милдет.
6. (...) (...): Ваиздер диндин бир гана маалымат катары калуусу жаатында маалымат берген кызматчылар.
7. (...) (...): “Мусулмандардын дартыны дарттануу” ваиздин тема тандоосу жагынан өзгөрбөгөн маанилүү өзгөчөлүгү болуусу керек.
8. (...) (...): Темалардын күнүмдүк жашоо менен байланышынын баса белгиленүүсү, вааздын маанисиздигин арттырат.
9. (...) (...): Ыйык күн жана түндөрдө ишке ашырыла турган вааздарда сөздү узатып ал түндүн аңгемесин эмес, ошондой түндөрдүн жамаатка тийгизүүсү керек болгон диний сергектик жана адамгерчилик сапаттары үстүндө көбүрөөк токтолуусу керек.
10. (...) (...): Вааздарга план даярдалбастан чыгып сөз сүйлөсө боло берет.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

Сүйлөмдөрдөгү бош калтырылган жерлерге берилген сөздөрдөн ылайыктуу болгондорун жайгаштыргыла.

(Ваиз, Иршадий, Курсий, Мечит, Үндөө жана Эскертүү)

1. Мечиттерде вааздардын ишке ашырыла турган жайына.....деп аталат.
2. Исламда кеңири болгон жана дин тарбиясынын ишке ашырылган эң маанилүү жайлар.....
3. Жамааттын муктаждыктарына карата алардын апталык талим - тарбиясын аркалаган кызматчыга.....деп аталат.
4. Пландоодо вааздын негизги өзгөчөлүгүнүн болгондугу унутулбоосу керек.
5. Ваазда ыкма.....болуш керек.

ТЕРМИНДЕР

Бош жерлерге келе турган терминдерди тапкыла.

1.: Курсий: Мечит жана медреселерде ваиз жана устаздардын отуруусуна тиешелүү, үстүнө бир канча тепкич менен чыгылган жердин аты.
2.: Вааз: Калкты үгүт жана насаат менен тарбиялоо жолу болгон диний кызмат.
3.: Ваиз: Ваиз, мечиттерде же болбосо жапырт ибадат кылынган жерлерде жамаатты диний темаларда агартуу үчүн, ибадаттан мурун же болбосо кийин жана көбүн эсе курсийден үгүт - насаат берген хатип.
4.: Дин: Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) насыйкат деп аныктама берген баалуулук.
5.: Сухбат: Ар түрдүү темаларда ой – пикирлердин ашыкча олуттуу жана расмий атмосферага айлантпастан чын көңүлдөн чыккан сөздөр менен түшүндүрүлүүсү.
6.: Хитап сүйлөмү: Кутба жана вааз башталыштарында “Урматтуу Мусулмандар!” деп кылынган киришүүгө берилген ысым.
7.: Байланыш: Инсандар сезим жана ой – пикирлердин бөлүшүлүүсү.

8.: Мавиза: Кутбада насийкат жана үгүт бөлүмүнө берилген ысым.
9.: Лисан: тил, сүйлөө куралы.
10.: Калима: Тилден чыккан мааниге ээ болгон сөздөр.
11.: Кааба: Мусулмандардын кыбласы.
12.: Минбар: Хатибтин кутба окуган жери.
13.: Михраб: Имамдын намаз кылдырган жери.
14.: Махфил: мечиттин ичинде атайын ибадат кылуу үчүн бөлүнгөн жер.
15.: Терапия: Сөз айтуу жана кеңеш берүү аркылуу инсандарды рахаттандыруу.

V-БӨЛҮМ: ЖАНАЗА

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Ооруган адамды зыярат кылууда эмнелерге көңүл бурулуусу керек?
2. Өлүм төшөгүндөгү оорулуунун жанында кайсыл сүрөөлөр окулат?
Изилдегиле.
3. Талкин жана тазийе (тажия) терминдери сизге эмнени эстетет?
4. Жаназа тажхиз жана такфин иш - аракетин ордунда изилдегиле?
5. Жаназадан кийин жаназа чыккан үйдү зыярат кылып жөрөлгөлөрдү жеринде көргүлө?

А. ӨЛҮМ УЧУРУНДА АТКАРЫЛА ТУРГАН ИШ - АРАКЕТТЕР

Өлүм - калетсиз чындык. Негизи жарык дүйнөгө келүүнүн өзү өлүмдүн сүйүнчүсү. Анткени ар төрөлгөн өлөт. Жандуулар ичер суусуну өлүм менен аягына чыгарышат. Бул чындыкты Кураны Карим:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ “Ар жандуу өлүмдүн даамын татат”⁷⁸ деп бизге эң көркөм түрдө ачыктоодо. Бул аяттан улам инсандардын бул чындыкка даярдануулары керек. Жашоонун ар көз ирмеминде өлүмдү акылындан чыгарбоосу зарыл. Бирок муну шылтоо абалына келтирип милдеттерден качпоосу да керек. Бул жерде негиз болгон тагдырда жазылган жана “ажал” деп аталган убакыттын бир күн толо тургандыгына ишенүүсү. Адамбаласы көзү тирүү кезинде дени сак саламатта болгонундай эле ооруга да чалдыккан учурлары болот. Кээ бирде аттары ар башка болсо да ооруу өлүмдүн себеби да болот. Ооруу жана саламаттык инсандар үчүн. Бул мааниде чогуу жашаган адамдардын бири - бирлерине карата милдеттери бар. Булар саламаттыкта уланып турган достуктардын ооруп сыркоолоп калган учурда да уланып туруусу керек болгон милдеттер. Мунун атына зыяратташуу деп аталат. Өзгөчө оорулууну зыярат ары диний, ары коомдук тарабы болгон мааниге ээ болгон иш - чара. Зыяратташуунун же болбосо оорулууну зыярат кылуунун бир адеби бар. Буга моюн сунуу инсандык милдет болгондой эле абийирди да талап кылат.

1. Оорулууну зыярат кылуу

Өлүмдөн мурун ишке ашырыла турган диний милдеттердин башында оорулууну зыярат кылуу келет. Оорулууну зыярат кылуу - мусулмандын мусулманга болгон акыларындан. Бул жагдай Пайгамбарыбыз Мухаммед (с.а.в.) тарабындан көптөгөн хадистер менен белгиленген:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (ض) قَالَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَعَم) قَالَ: حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ

-Абу Хурайрадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Аллахтын Элчиси (с.а.в.) мындайча буйурган:

-“Мусулмандын мусулмандын үстүндө болгон акысы бешөө: Берилген саламга алик алуу, оорулууну зыярат кылуу, жаназасынын аркасындан басуу, чакырыкка жооп кайтаруу жана чүчкүргөнгө “يَرْحَمُكَ اللَّهُ” деп айтуу.”⁷⁹

Өзгөчө оор абалдагы оорулуулар зыярат кылынуусу керек. Аларга “Аллах шыпаа берсин” деп айтылуусу керек. Көңүлдөрү алынып жана сабыр кылуулары тууралуу кеңеш берилүүсү керек. Тема тууралуу башка бир хадисте болсо:

78. Аалу Импан 3/185.

79. Бухарий, Жанаиз 2; Муслим, Салам 4; Айрыкча кара: Ибн Мааже, Жанаиз 1.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (ض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم): مَنْ عَادَ مَرِيضًا أَوْ زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللَّهِ نَادَاهُ مُنَادٍ: بَانَ طِبْتَ وَطَابَ مَمَشَاكَ، وَتَبَوَّأَتْ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا.

-Абу Хурайрадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Аллахтын Элчиси мындай деген:

-“Бир инсан, бир оорулуунун ал - акыбалын сураганга барса же болбосо Аллах үчүн жакшы көргөн бир адамды зыярат кылса ага периштелер мындай деп үн катышат: Сен кандай гана бактылуусун! Жакшы сапар кылдың. Өзүңө бейиште конуш даярдадың.”⁸⁰

Оорулууну зыярат кылуунун узатылбоосу зарыл. Керексиз сөздөрдү сүйлөп оорулуунун тынчы алынбаш керек. Узун убакытка созулган оорууларда белгилүү аралыктар менен зыярат кылынып, оорулуунун көңүлү көтөрүлүш керек. Оорулуунун жеши жана ичиши тыйуу салынган азыктар алынып барылбашы керек. Пайгамбар (с.а.в.) тема менен байланыштуу хадистеринин биринде мындай дейт:

وعن ثَوْبَانَ (ض) ، عن النبي (صَلَعَم) ، قال: إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ لَمْ يَزَلْ فِي خُرْفَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجَعَ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا خُرْفَةُ الْجَنَّةِ ؟ قال: جَنَاهَا .

-“Бир мусулман, оорулуу болгон бир мусулман бир тууганыны эртең менен зыярат кылса, жетимиши миң периште кечки күүгүмө чейин ага рахмат айтышат. Эгер кечке маалы зыярат кылса, жетимиши миң периште ал үчүн таң атканча истигфар кылышат. Жана ал киши үчүн бейиште топтолгон мөмө жемиштер бар болот.”⁸¹

2. Талкин

Талкин – бул, кыйналып жаткан адамдын жанында тавхид жана шахадат калималарын айтуу. Жаны үзүлөйүн деп жаткан оорулуунун жанында айрыкча жакшы көргөн адамдарындан бирөөсү тавхид калимасын акырын үнүн чыгарып айтып турат. Бирок ооруп жаткан адамга “сен да айт” деп сунуш кылбайт.

Бул талкиндин жанында тообонун да болуусу үчүн,

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الْكَرِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

абалында айтылуусу дагы жакшыраак. Пайгамбарыбыздан (с.а.в.) риваят кылынган бир хадисте мындай айтылган:

عن معاذٍ (ض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم) : مَنْ كَانَ آخِرَ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ .

-Муаздан (р.а.) риваят кылынганына караганда Аллахтын Элчиси (с.а.в.) мындай деди: “Кимдин акыркы сөзү, “Аллахтан башка кудай жок” сүйлөмү болсо, ал киши бейишке кирет.”⁸²

80. Тирмизий, Бирр 64. Ибн Мааже, Жанааиз 2.

81. Тирмизий, Жанааиз 2; Абу Давуд, Жанааиз 3; Ибн Мааже, Жанааиз 2.

82. Абу Давуд, Жанааиз 20; Хаким, аль-Мустадрак, I, 351.

وعن أبي سعيد الخُدْرِي (رض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم) :
لَقَنُوا مَوْتَكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ .

-Абу Саид аль-Худрийден (р.а) риваят кылынганына караганда Аллахтын Элчиси (с.а.в.) мындай деди:

“Өлүм алдында тургандарыңарга “лаа илааха иллаах” сөзүн талкин кылып айткыла.”⁸³

Пайгамбарыбыз (с.а.в.) “Маркумдарыңардын жакшы жактарын айткыла, жаман жактарын айтпагыла”⁸⁴ деп буйуруп өлгөндөрүбүздү жакшылык менен эскерүүбүздү, алардын жакшы жактарын алдыга чыгаруубузду кеңеш кылган. Өлгөндөрдүн жаңылыштарын, өлүм учурунда жана кийин болгондордун айтылуусу дурус эмес. Бирок өлгөн адам арамды жарыя кылып жүргөн бидат жана адашкындыгы менен таанылган жана бул абалда өлгөн бирөө болсо башкаларды мындай абалга түшүүдөн эскертүү максатындан улам керектүү учурда айтса болот.

Жанын тапшырайын деп турган адамды, эгер кыйынчылык болбосо кыблага карай жана оң жагы менен жаткыруу мустахаб. Аркасына жана желкесине жастык сыяктуу нерселерди койуп, башты көтөрүп, жүзү кыблага карай турган абалда жана буттары кыблага карай узатылган абалда да жаткырса болот.

3. Куран окуу

Ооруп жаткан адамдын жанында Куран окуу мустахаб. Өзгөчө “Ясин” же болбосо “Раад” сүрөөлөрүнүн окулуусуну Аз. Пайгамбар (с.а.в.) “Маркумдарыңарга Ясинди окугула”⁸⁵ деген хадиси менен айтып кеткен.

Ооруп жаткан адам өлгөндөн кийин, маййит жубулганга чейин жанында Куран окулбайт. Жубуу иши бүтпөстөн өлгөн адамдын жанында Куран окуу макрух. Бирок башка бөлмөдө катуу үндү чыгарып Куран окуу макрух болбогондой эле маййит жаткан бөлмөдө купуя ичтен Куран окууда да макрухтук жок.

Киши өлгөндөн кийинки иш - аракеттер өтө маанилүү. Аллахка акаратка жата турган кагынуу, силкинүү, чачтарды жулуу жана орунсуз сөздөрдү айтуу сымал дин уруксат бербеген иштерге барбастан өлгөн адам үчүн капа болуу жана көз жаш төгүп ыйлоо күнөө эмес. Бирок өкүрүп ыйлоо арам. Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم) :
لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ، وَشَقَّ الْجُيُوبَ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ .

-Ибн Масуддан (р.а) риваят кылынганына караганда Аллахтын Элчиси (с.а.в.) мындай буйурган: “Өлгөндүн аркасындан бети башын тыткан, жакасы жеңдерини жырткан, жахилия (наадандык доорунун) инсаны сыяктуу бакырып өкүрүп кошок айтып өзүнө каргыш айткан, бизден, биздин жолубузда жүргөндөрдөн эмес.”⁸⁶

83. Муслим, Жанааиз 1,2; Абу Давуд, Жанааиз 16; Тирмизий, Жанааиз 7; Насан, Жанааиз 4; Ибн Мааже, Жанааиз 3.

84. Тирмизий, Жанааиз 34.

85. Ибн Мааже, Жанааиз 4; Абу Давуд, Жанааиз 24; Ибн Ханбел, Муснад: 5/26, 27. Ибн Хиббанын көз карашы боюнча “Маркумдарыңарга Ясин окугула” хадиси өлгөндөргө эмес, өлүм алдында турган адамга Ясин окугула маанисинде.

86. Бухарий, Жанааиз 36, 38, 39, Манаакыб 8; Муслим, Ыйман 165; Тирмизий, Жанааиз, 22, 25; Насан, Жанааиз 17; Ибн Мааже, Жанааиз 52.

Өлүм жараяны болгондон кийин өлгөн адамдын кийимдери чечилет. Эгер кийимдерин чечип алып салуу мүмкүн болбосо кайчы менен кыркып алып салса да болот. Ээги башынын үстүнөн бир мата менен байланат. Көздөрү жабылат. Буттары баш бармактарындан бири - бирине байланат. Колдору узатылат. Кыблага карай жаткырылат. Үстү бир мата менен жабылат. Шишпөөсү үчүн ичине бир темир же бычак сыяктуу метал бир нерсе койулат.

Буларды кылган киши же болбосо кишилердин:

بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ. اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْهِ اَمْرَهُ وَسَهِّلْ عَلَيْهِ مَا بَعْدَهُ
وَأَسْعِدْهُ بِلِقَائِكَ وَاجْعَلْ مَا خَرَجَ إِلَيْهِ خَرْجًا مِمَّا خَرَجَ مِنْهُ

деп дуба кылуусу дурус болот.

Маркумдун жанында жыттуу атырлар болуусу керек. Анын жанында гусулсуз болгондор, этек кири көргөн жана төрөгөндөн кийин нифас канын көргөн аялдар болбоосу керек.

Ошол эле учурда өлүм кабарын коңшу колот, туугандарга жана жаназага катышууну каалагандарга жергиликтүү мүмкүнчүлүктөргө жараша угузулуусу керек.

Б. МАЙЙИТТИН ЖУБУЛУУСУ ЖАНА КЕПЕНДЕЛИШИ

Жаназанын тез арада жубулуусу, тажхиз жана такфин иш - аракеттери аткарылып жерге берилүүсү мустахаб.

1. Өлгөн адамдын жубулуусу (Гасл)

Жаназаны жуба турган адамдын мусулман жана жубуу шарттарына ээ болуусу зарыл. Өлгөн адам жубула турган жердин жабык болуусу жана аны жууй турган адам менен жардамчысындан башка бирөөнүн көрбөөсү керек.

Маййит, танашир деген бир такта, же болбосо керебет же жууй турган атайын бетон жерге, буттары кыбылага карай турган абалда чалкасынан жаткырылат. Танаширдин тегереги атыр жыттуу бир нерсе (бухур же болбосо миск) менен үч, беш же болбосо жети жолу бир учурда жыттандырылып алынат. Өлгөндүн ичи менен тизесинин арасын жаба турган мата даярдалат.

Өлгөндү жуучу адам жубарда ниет кылып, бисмилланы айтат. Жубуу учурунда болсо “غُفْرَانُكَ يَا رَحْمَانُ” “Оо Эгем, кечирүүңдү суранам” деп ичинен кайталап турат.

Жууган адам колуна бир матаны ороп алдынан, эгер колго мата жок боуп калса үстүнө жабылган матанын үстүнөн өлгөн адамды жубат. Мындан соң жүзүндөн баштап даарат алдырат. Оозуна жана мурдуна суу бербейт. Эриндерини, мурун тешиктерини, киндиктерини бармактары менен же болбосо кичине мата менен мүмкүн болушунча масх кылат. Анан колдорун чыканактары менен бирге жубат. Башын масх жана буттарын жубат. Ушундайча даарат алдырып бүткөн болот.

Намаздын эмне болгонун түшүнө албай турганчалык кичине балдар көз жумса аларга мындай даарат алдырууга керек жок.

Өлгөн адамды сол тарабына акырындан буруп оң тарабыны жубат. Анан оң тарабына буруп сол тарабыны жубат. Бул жубуу иши үч жолу кайталанат. Мындан көбүрөөк мүмкүн болсо да ысырапка жол бербеш керек.

Мындан кийин жууган адам өлгөндү дал жагына колун салып баш тарабын бир аз көтөрүп көкүрөгүнө, колуна же тизесине жаздап, бир колу менен карынын акырындап сылайт. Эгер аврат жерлеринден бир нерселер чыга турган болсо суу төгүп тазалап салат. Бирок кайра баштан даарат алдырбайт.

Өлгөндүн чачы сакалы таралбайт, чачтары жана тырнактары алынбайт, сүннөт болбогон болсо сүннөт кылынбайт жана жубулуусунда пахта колдонулбайт.

Өлгөн адам жубулуп бүткөндөн кийин сүлгү сыяктуу нерсе менен кургакталат.

Шишип тарала турган абалдагы маркумдун жубуулусу үстүнө суу төгүү менен ишке ашат, даарат алдырууга жана үч жолуу жубууга керек жок.

Кепенге оролгондон кийин өлгөн адамдан чыга турган суюктук же ушундай сыяктуу нерселер жубулбастан көмүлөт.

Жаназанын жубулуусу үчүн суу табылбай калса таяммум кылдырылат.

Өлгөн эркекти эркек, өлгөн аялды аял киши жубуусу керек. Жууган адамдар даараттуу болуулары керек.

Балакатка жете элек кыз наристелерди керектүү болсо эркектин жубуусуна уруксат берилгендей эле балакатка жете элек эркек наристени да аял киши жууса болот.

Өлгөн адамдын эркек же аял болгондугу таанылбаган жана мындан улам ага хунса-и мушkil деп аталган адам өлгөн болсо бир гана таяммум кылдырылат. Кепенделүүсүндө болсо аял деп эсептелип аялдай кепенделет.

Сууга чөгүп өлгөн адам мүмкүнчүлүк болбогон учурда жубуу ниети менен сууда кыймылдаттырылап жубулат. Суу ичинде калган болуусу, мусулмандарды жаназаны жубуу парзын аткаруудан куткарбайт.

Мусулмандар жашаган бир аймакта кайыр дин өлгөн болсо өз диндештерине берилет. Эгер диндештерине жеткириле албай турган болсо жубулуп жана кепенделип көмүлөт. Бирок өлгөн мусулмандын кайыр динден башка тууганы болбосо деле жаназасы кайыр диндерге берилбейт. Анткени жубулушу жана кепенделиши мусулмандардын акысы.

1. Өлгөн адамдын жубулуусундан көмүлгөнүнө чейин кылынуусу керек болгон иштерге жана бул иштер үчүн керектүү каражаттардын даярдалуусуна “тажхиз” деп аталат.

Өлгөн бир мусулманды жубуу, кепендөө, намазын кылып, кабырга көмүү мусулмандар үчүн фарзы кифая. Булар аткарылбаса бүтүндөй мусулмандар жооптуу болот.

Өлүм алдында турган адамдын өлгөндүгү толугу менен белгилүү болгон болсо ага карата болгон үч милдет дароо орундатылышы керек. Булар тажхиз жана такфин, карыздарынын төлөнүүсү жана керез кылган болсо мал - байлыгындан бөлүнүп чыгарылуусу.

2. Такфин (өлгөндү кепендөө)

Көз жумган эркек же болбосо аял кишини, денелери жабыла турган абалда кепендөө парз. Кепен, жаназанын жубулуп кургакталганындан кийин оролгон матага айтылат. Бул мата бир жагынан маркумдун денесин бекитүү милдетин аткаrsa бир тараптан да инсандын бул дүйнөдөн эч нерсе алып кете албагандыгын, төрөлгөндөгүдөй жылаңач кайта тургандыгын билдирет. Кепен жакасыз жана жеңсиз, тигишсиз жана оймосуз болот. Бул анын бул дүйнөдөн алып кете турган жападан жалгыз жана акыркы буюму болуп эсептелет.

Кепен үч түрдүү болот:

1. Сүннөт болгон кепен

Эркектин кепени – бул, камиис (көйнөк), изар жана лифафе (оромол) болуп үч бөлүктөн (тигишсиз) турат. Аялдын кепени болсо бул үч кабатка кошумча бир жоолук жана бир көкүрөк оромолу болуп беш кабат болот. Булар сүннөткө жараша кепендөө үчүн керектүү болгон каражаттар болуп эсептелет.

2. Кифаят кепени

Бул эркектер үчүн изар жана лифафадан болуп эки кабат, аялдар үчүн буларга жоолук кошулуп үч кабат болот.

3. Зарурат кепени

Бул эркек жана аялдар үчүн бир гана кабаттан турган кепен. Зарылчылыктан улам кыйынчылык менен табылган бир матага ороодон турат. Эгер бул абалда колдо бар болгон кепен бүтүндөй денени жабууга жетпесе баш жагы жабылат. Ачык калган жагы чөптөр менен жабылат.

Кепендөөдө колдонулган кепендин бөлүктөрү:

Камиис: Жакасы болбогон, бир гана өлгөн адамдын мойнуна өткөрүлгөн жана мойнундан бутту карай узанган бир көйнөк.

Изар: Шым жана белдемчи ордунда болгон кепендин бөлүмү болуп баштан бутка чейин болот.

Лифафа: Толук баштан бутка чейин жапкан оромол. Баш жана бут тараптары байлана тургандыгы үчүн изардан узунураак болот.

Кепендөө иши төмөнкүдөй ишке ашат:

Өлгөн адам эркек болсо; жубулган жана кургакталгандан кийин алгач камис, башындан өткөрүлүү аркылуу кийгизилет. Лифафа табыт же болбосо килем жана башка нерсенин үстүнө жазылат. Анын үстүнө изар жайылат. Камис кийгизилген маркум көтөрүлүп изардын үстүнө жаткырылат.

Изар алгач солуна, анан оңуна оролот. Лифафа да ушундайча тартиби менен ошондой эле абалды оролот, баш жана буттардын учунан байланат. Кепендин ачылып кетүү ыктымалы болсо кепенден даярдалган байланчу мата менен байланат.

Кепендөөдө мумаййиз тактап айтканда балагатка жетпеген бирок акылы менен баарын билип калган наристе эркек жана кыз балакатка жеткен эркек жана кыз сыяктуу каралат. Бирок мумаййиз жашына жете элек наристелердин кепендери изар же лифафа же болбосо булардын бирөөсү менен боло берет. Бирок үч кабат болуусу дурус болот.

Бойдон түшүрүү натыйжасында өлүк төрөлгөн бала бир матага оролуп көмүлөт, жубулуусу керек эмес.

Бир өлгөн адамдын денесинин жарымындан көбү же болбосо башы менен биргеликте жарымы бар болсо жубулуп кепенделет, бирок жаназа намазы кылынбайт. Ошондой эле денесинин көбү жок болсо же башсыз денесинин жарымы бар болсо жубулбайт, кепенделбейт жана жаназа намазы кылынбайт. Болгону бир матага оролуп көмүлөт.

Кепендин ак пахта матасындан болуусу дагы жакшыраак. Мүмкүн болушунча жакшы жана ар өлгөн адамдын абалына ылайык болуусу керек.

Кепендер өлгөн адамдарга оролуудан мурун атыр жыттуу түтөтүлө жана сыйпала турган нерселер менен бир, үч же беш жолу түтөтүлүп же болбосо аларга сыйпалуусу керек.

В. ЖАНАЗА НАМАЗЫ ЖАНА ДУБАЛАРЫ

Жубулган жана кепенделген мусулмандын жаназа намазынын кылынуусу мусулмандарга кифая парз болуп эсептелет. Эгер жаназа намазы эч ким тарабындан кылынбаса анда баардык мусулмандар мындан жооптуу болушат. Негизи бул намаз, өлгөн адам үчүн бир дуба маанисин ташыйт. Бул намазда жамаат шарт эмес.

Жаназа намазынын башка намаздагыларга караганда кошумча шарттары бар. Бул шарттар төмөнкүчө:

1. Өлгөндүн мусулман болуусу
2. Жубулуусу
3. Өлгөн адамдын денеси толук же денесинин көбү же болбосо башы менен биргеликте денесинин жартысынын болуусу.
4. Өлгөн адамдын жамааттын алдында болуусу.
5. Жаназа намазын кылгандардын туруп туруулары. Үзүрлүү болгондордун тышында жамаат унаа үстүндө туруп жана отуруп намаз кылбайт, намазды туруп кылат.
6. Жаназа табуту мусалла (атайын жаназа үчүн койулган) таштын үстүнө же жерге койулган болуусу. Колдордун үстүндө же болбосо желкеге көтөрүлгөн абалда жаназанын намазы кылынбайт.

Жаназа намазынын кылынышы:

Жаназа намазын кылдыра турган киши, жаназанын көкүрөгү тушунда, кыбылага карап турган абалда болуусу керек. Жамаат болсо анын аркасында сапта туруусу керек.

Жаназа намазынын рукундары (негиздери), кыям жана такбир. Шарты болсо ниет кылуу. Бул себептен улам эркек, аял, чоң киши же наристе болгондугу билинүүсү керек. Муну көбүнчө сопу “эркек киши ниетине” же “аял киши ниетине” же болбосо “эркек наристе ниетине, кыз наристе ниетине” деп бирдирет.

Имам, Аллах ыраазычылыгы үчүн жаназа намазыны кылууга жана жаназа үчүн дуба кылууга деп нийет кылат.

Жамаат болсо, Аллах ыраазычылыгы үчүн жаназа намазын кылууга жана маййит же болбосо маййита үчүн дуба кылууга жана имамга уйууга деп ниет кылат. Ниеттен кийин имам, ифтитах (баштоо) такбирин колдорун көтөрүп жарыя кылып алат. Жамаат имамды ээрчийт. Имам жана жамаат купуя Субханеке дубасын “وَجَلَّ شَأْنُكَ” “*ва жалла санаауке*” кошумчасы менен окушат. Мындан кийин имам жарыя жана колдорун көтөрбөстөн “اللَّهُ أَكْبَرُ” деп такбир алат. Жамаат да ошондой эле такбирди купуя алат. Анан имам жана жамаат “Аллахумма салли барик” дубаларыны купуя окушат. Андан кийин үчүнчү такбир алынат. Эгер жаназа эркек болсо төмөндөгү дуба окулат:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا*
 اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَخِيهِ عَلَى الْإِسْلَامِ* وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ*
 وَخُصَّ هَذِهِ الْمَيِّتَةَ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ* اَللّٰهُمَّ إِنْ كَانَتْ
 مُحْسِنَةً فَرِّدْ فِي إِحْسَانِهَا* وَإِنْ كَانَتْ مُسِيئَةً فَتَجَاوَزْ عَنْهَا* وَلَقَّهَا الْأَمْنَ وَالْبُشْرَى
 وَالْكَرَامَةَ وَالزُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

Жаназа эгер аял киши болсо анда төмөндөгү дуба окулат:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا*
 اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَخِيهِ عَلَاسِلَامِ* وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ*
 وَخُصَّ هَذِهِ الْمَيِّتَةَ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ* اَللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ
 مُحْسِنًا فَرِّدْ فِي إِحْسَانِهِ* وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ* وَلَقَّهِ الْأَمْنَ وَالْبُشْرَى
 وَالْكَرَامَةَ وَالزُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

Жаназа эркек бала боло турган болсо:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا* اَللّٰهُمَّ مَنْ
 أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَخِيهِ عَلَى الْإِسْلَامِ* وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا
 فَرَطًا* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَزُخْرًا* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمَشْفَعًا.

Жаназа кыз бала боло турган болсо:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا* اَللّٰهُمَّ مَنْ
 أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَخِيهِ عَلَى الْإِسْلَامِ* وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا
 فَرَطًا* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا أَجْرًا وَزُخْرًا* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا شَافِعَةً وَمَشْفَعَةً.

Бул дубаларды билбегендер:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

аятын окушса болот. Же болбосо:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِلْمَيِّتِ وَلِلْسَائِرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ.

деп дуба кылышса болот.

Бул дубалырдын окулуусундан соң имам, ачыктан такбир алат, жамаат купуя такбирди кайталагандан кийин оң жана сол жакка салам берип намазды бүтүрүшөт.

Жаназа намазына кийин келип кошулган адамдар, имам салам бергенден кийин жаназа окулган маййит мусалладан көтөрүлүп кете электен мурун кем калган такбирлерди (дуба окубастан) арка аркага алып жана салам берип намаздарын бүтүрүшөт.

Жаназа намазынын күн чыгып жатканда, батып жатканда жана зевал (күндүн чокуга келүү) убактысы жакындаганда кылынуусу макрух болуп эсептелет.

Г. ЖАНАЗА НАМАЗЫНДАН СОҢ КЫЛЫНА ТУРГАН ИШ - ЧАРАЛАР

Жаназа намазынын бүткөндөн кийин дароо көмүү үчүн кабырга кетүү башталышы керек. Бирок жаназа намазындан кийин намазга катышкандарга имам тазкия кылуулары үчүн чакырык кылат.

1. Тазкия

Тазкия төмөндөгүчө аткарылат:

Имам:

-Оо Мусулман жамааты, арабыздан тубөлүк сапарга аттанган маркумду (же болбосо маркума) көзү тирүү кезинде кандай билет элеңер? деп айтат.

Жаматтан тааныгандар:

-Жакшы билет элек, деп жооп беришет.

Имам:

-Момун, мусулман жана салих бир кул болгондугуна күбөлүк келтиресиңерби? дейт.

Жамаат:

-Күбөлүк келтиребиз, деп жообун беришет.

Имам:

-Андай болсо акыретке тиешелүү акыңарды адал (ак) кылгыла? дейт.

Жамаат:

-Адал болсун, жообун беришет.

Имам:

Аллах сиздерден ыраазы болсун. Бул күбөлүгүңүздөрдү кабыл кылсын. Маркумдун (же болбосо маркуманын) жана бүтүн көзү өтүп кеткендердин кечирилүүсү үчүн Фатиха деп айтат. Жамаат да Фатиха сүрөөсүн окуп сообун багышташат. Жаназаны ийиндерге алып көтөрүп ташыган жамаат кабырды көздөй жолго чыгат.

Тазкияда “жакшы билебиз” деп айтуу маркум тууралуу жакшы күбөлүккө өтүү болуп эсептелет. Жаназаны тааныгандар такыбаа бир адам болгон болсо өзгөчө жакшы күбөлүккө өтүүлөрү керек. Өлгөн адамга пайда бере турган күбөлүк ушундай адамдардын күбөлүгү. Ислам өлгөн адамдарды жакшылык менен эстөөнү, алардын жакшы акыбалдарын айтууну

жана жамандыктарыны жашырууну мусулмандар үчүн бир милдет кылган. Себеби бир хадисте “Өлгөндөрүңөрдү жакшылык менен эстегиле”⁸⁷ деп буйурулган. (Эскертүү: тазкия иши жаназа намазы окулуусундан мурун да аткарылса болот. Кыргызстанда буга кошумча маййиттин карызы бар болсо анын ордуна ал карызды төлөй турган өкүлдүн күбөлүгүн алышат. Ошондой маййиттин аласасы бар болсо аны да өкүл адамдын ала тургандыгы жарыяланат.)

2. Ташийъ

Жаназанын намаз кылынган жерден кабырга алынып баруусуна ташийъ деп аталат. Буга катышуу мусулмандын мусулманга болгон акыларына кирет.

Жаназаны ташийъ кылуу, тактап айтканда аркасындан мазарга чейин баруу сүннөт жана чоң сооп. Керек болсо тууган же болбосо коңшулардан болуп жакшы акыбалдары менен таанылган адамдардын жаназаны ташийъ кылуусу нафил намаздан да жогору тургандыгы айтылган. Ырасында Пайгамбарыбыз (с.а.в.) да жаназаны ташыганга катышкан.

Даяр болгон жаназаны эртерээк кабырга алып барып көмүү дурус. Пайгамбарыбыз (с.а.в.):

عن أَبِي هُرَيْرَةَ (ض)، عَنِ النَّبِيِّ (صَلَعَم) قَالَ: أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ، فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً، فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا إِلَيْهِ، وَإِنْ تَكُ سَوَى ذَلِكَ، فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ. وفي روايةٍ لِمُسْلِمٍ: فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا عَلَيْهِ.

Абу Хурайрадан (р.а.) риваят кылынганына караганда Пайгамбар (с.а.в.) мындай деди: “Жаназаны тезирээк ташыгыла. Эгер ал жакшы адам болсо, бул ал үчүн бир жакшылык болот; аны тезирээк кабырдагы жакшылык жана сообуна жеткирген болосуңар. Жок, эгер жакшы адам болбогон болсо, бул да бир жамандык; аны тезирээк мойнуңардан түшүргөн болосуңар.”⁸⁸

Жаназаны ташууда сүннөт болгон усул төрт тарабындан төрт кишинин ийиндерине салып көтөрүүсү. Дурус болгону бир кишинин төрт тарабындан он кадам сайын алмашып жалпы кырк кадам ташуусу. Алгач оң ийинине табуттун сол алдыңкы тарабын, анан сол арка тарабын, андан кийин оң алдыңкы тарабын сол ийинине, анан оң арка тарабын сол ийинине алып он кадамдан басуу дурус болот. Табутту ар алган сайын “بِسْمِ اللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِهِ” “Бисмиллахи ва алаа миллети расулиллахи” деп айтуу дурус.

Жаназанын аркасында басуу керек. Дүйнөлүк иштер сүйлөшүлбөйт. Жаназага алкышталып кол чабылбайт, музыкалык аспаптар менен коштолбойт, Ызы - чуу чыгарылбастан тынчтык өкүм сүрүүсү керек. Үндү катуу чыгарып такбир айтуу жана зикир кылуудан да оолак болуу керек.

Жаназанын тез кадамдар менен ташылуусу дурус. Ийиндерге алынган жаназа ийиндерден түшүрүлгөндөн кийин күттүрүлбөйт жана отурулбайт.

Аялдардын жаназа ташийъине катышуулары тахримен (арамга жакын) макрух.

87. Тирмизий, Жанааиз 34.

88. Бухарий, Жанааиз 51; Муслим, Жанааиз 50, 51; Абу Давуд, Жанааиз 46; Тирмизий, Жанааиз 30; Ибн Мааже, Жанааиз 15.

3. Дафин (Көмүү)

Дафин, жаназанын топуракка берилүүсү. Өлгөн адамдын көмүлө турган жерине кабыр деп аталат. Кабырдын тереңдиги бир адам бойу, бул мүмкүн болбосо, эң аз бир инсандын көкүрөгү тушуна чейин терең болуусу керек. Узундугу өлгөн адамдын бойундан бираз узунураак, кенендиги болсо бойунун жарымынчалык болот.

Кабыр табууда кыйынчылыктар болсо мурда башка жаназа көмүлгөн кабырга тактап айтканда мурдаңкы маййиттин чирип бир гана сөөктөрүнүн кала турганчалык убаткыттын өтүүсүндөн кийин экинчи жаназа көмүлсө болот. Бул убакыт климат, аймак жана топурак өзгөчөлүктөрүнө жараша айрымаланып турат. Бир кабырга экинчи жолу көмүү мурдаңкы өлгөн адамдын сөөктөрү кылдаттык менен бир жакка топтолунуп алынгандан кийин гана уруксат берилет.

Көмгөн адамдардын кабырдын үстүнө үч ууч топурак салуулары жана ар топурак салганда белгилүү аяттарды айтуусу мустахаб.

Мурдатан даярдалган кабырга керек болгонуна жараша бир канча киши түшөт. Булар да жаназаны ташыгандар сыяктуу “بِسْمِ اللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِهِ” “Бисмиллахи ва алаа миллети расулиллахи” деп кайталап кабырдын кыбыла тарабына койулган жаназаны оң жагы менен кыблага каратып жайгаштырышат.

Түнү аткарылуусу мүмкүн болуу менен бирге көмүү ишинин күндүз кылынуусу дагы жакшыраак.

Жаназа киши аял болсо жана махрамы болгон туугандары бар болсо алар, болбосо жамааттан өзгөчө такыбаа, диндар адамдар аны кабырга түшүрүшөт. Бирок аял жаназаларында кабырдын үстү жабылганга чейин мата менен жашырылыш керек. Жаназанын кыбылыга каратылуусу үчүн сол далысынын алдына топурактан салып бираз бийиктеп оң жакка эңкейиш кылынат. Мындан кийин чийки кыш же такта менен кабырдын оозу жабылып топурак менен көмүлөт.

Кабырдын үстү жерден бир карышка чейин дөң кылынса болот. Кабырдын үстүнө суу төгүлүүсүндө, белги болуусу үчүн башына таш койулуусу жана ага жазуу жазылуусунда эч кандай тоскоолдук жок. Кабырдын үстүнө көчөт же болбосо гүл тигүүгө болот.

4. Куран окуу жана дуба кылуу

Көмүү иши бүтүрүлгөн соң кабырдын башында бир канча убакыт күтүп Ясин, Мүлк, Ихлас, Фалак, Наас, Фатиха жана Бакара сүрөөсүн алгачкы беш аятын окуу жана өлгөн адамдын кечирилүүсүн тилөө жакшы иштерден.

Жаназанын жубулуусундан кийин окутулган хатым дубасы кабырдын башында кылынса болот. Бул абалда кылына турган дуба хатым дубасы менен аралашкан абалда болот. Маселен ушундайча дуба кылынса болот:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * اللَّهُمَّ سَلِّمْ وَسَلِّمْ دِينَنَا
وَلَا تَسْلُبْ وَقْتَ النَّزْعِ إِيْمَانَنَا * وَلَا تَسْلُطْ عَلَيْنَا بِذُنُوبِنَا مَنْ لَا يَخَافُكَ وَلَا يَرْحَمُنَا *
وَأَرْزُقْنَا خَيْرَى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ * اللَّهُمَّ اسْتَجِبْ دُعَائَنَا بِحُرْمَةِ
قُرْآنِكَ الْعَظِيمِ وَبِفَخَامَةِ حَبِيبِكَ الْكَرِيمِ * وَبِعِظَمَةِ بَيْتِكَ الشَّرِيفِ * اللَّهُمَّ أَوْصِلْ ثَوَابَ

مَا قَرَأْنَاهُ إِلَى رُوحِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِلَى أَرْوَاحِ أَزْوَاجِهِ وَاتَّبَاعِهِ وَإِلَى
رُوحِ مَنْ دُفِنَ فِي هَذَا الْقَبْرِ خَاصَّةً وَإِلَى أَرْوَاحِ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ
وَالْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ * بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

اَللّهُمَّ ارْحَمْ مَوْتَانَا وَاشْفِ مَرْضَانَا وَاسْتُرْ غُيُوبَنَا وَاغْفِرْ ذُنُوبَنَا وَاعْفُ
قُصُورَنَا وَارْفَعْ بَلِيَّاتِنَا وَاقْضِ حَاجَاتِنَا بِحُرْمَةِ سِرِّ سُورَةِ الْفَاتِحَةِ.

5. Талкин жана дубалары

Талкин - кайталануусу үчүн сөз сүйлөө деп аталат. Көз жумуу учурунда эки жерде ишке ашат. Биринчи талкин жан берейин деп жаткан адамга “лаа илааха иллаллах” деп жанында кыйнабастан айтылган эскертүү. Өлүм менен беттешкен адамга анын уга турганчалыгындай бир үн аркылуу убактысы убактысы менен үч жолудан кайталанып айтылат.

Экинчи талкин кабырга койулган жаназага, көмүлгөнүндөн кийин имам же диндар бир адам тарабынан ишке ашат. Көмүлгөндөн кийин имам ал жерде калып, кабырдын башында жүзүнө карай туруп талкин кылат. Өлгөн адамга энесинин жана өз аты менен кайрылып, мисалы “Эй Зейнеп Уулу Али” деп үч жолу үн каткандан кийин төмөндөгү талкин дубасыны окуйт:

أَذْكُرُ مَا كُنْتُ عَلَيْهِ مِنْ شَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ * وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ
حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ * وَأَنَّكَ
رَضِيتَ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ
قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْوَانًا * رَبِّي اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ.

Мааниси: “(Эй Зейнептин Уулу Али), дүйнөдө жүргөнүңдө Аллахтан башка кудай жок, Мухаммед (с.а.в.) Анын Элчиси деп кылган күбөлүгүңдү эстегин. Эстегиниң сен, бейиш чындык, тозок чындык өлгөндөн кийин тирилүү чындык, кыямат эч күмөнсүз келет жана Аллах кабырларда болгондорду тирилтип чыгарат деп ишенген жана күбөлүк келтирген элең.

Сен Эгең деп Аллахка, дин катары Исламга, пайгамбар катары Мухаммедке (с.а.в.), жол көрсөткүч катары Куранга, кыбла катары Каабага ыраазы болуп жана бир тууган катары момундарды тандаган элең. Эгем Аллах. Андан башка эч бир кудай жок. Жалгыз ага гана таянам тобокел кылам. Ал улуу арштын Ээси, деген элең.”

Мындан кийин үч жолу:

يَا عَبْدَ اللَّهِ * قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

Үч жолу да:

قُلْ رَبِّيَ اللَّهُ * وَدِينِيَ الْإِسْلَامُ * وَنَبِيِّ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

Бир жолу:

رَبِّ لَا تَذَرْ فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

деп айтылат. Мындан кийин кабристандан чыгуу мүмкүн болот.

6. Тазия (Тажия)

Сөздүк жагынан “сабыр тилөө” маанисине келген тазия, өлгөн адамдын жакындарын сооротуу жана сабырга үндөө деп аталат. Бул да жалпысынан жаназа жакындарынын үйлөрү зыярат кылынуу аркылуу ишке ашат.

Тазия “арты кайырлуу болсун, Аллах силерге аманчылык берсин, сабыр кылыңыз, кайрат кылыңыз” жана башка сөздөр менен орундалат.

Өлүм сыяктуу сыноого дуушар болгондор болсо “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” “Биз Аллахка таандыкбыз жана биз албетте Ага кайтуучубуз.”⁸⁹ деп жооп кайтарышат.

Тазия мөөнөтү, жакын жердегилер үчүн үч күн жана бир жолу кылынат. Үч күндөн кийин тазия кылуу узактагылардын акылары жана милдети.

Ошону менен бирге Аллахтын каалоосуна каршы келүүнүн туура эмес болгондугу, сабыр жана ыраазычылык көрсөтүлсө чоң сооп жана сыйлык ала тургандыгы эскертилиши керек.

Пайгамбарыбыз Мухаммед (с.а.в.) мусулмандардын бири - бирлерин тазия кылууда көптөгөн сооптордун бар болгондугун билдирген.

Тазиянын жаназанын көмүлүүсүндөн кийин аткарылуусу дагы жакшыраак. Кабырдын жанында кылынуусу дурус эмес.

Жаназа ээсинин, көмгөндөн кийин алгачкы түнү бир канча өлчөмдө садака берүүсү же болбосо буга күчү жетпесе эки рекат намаз кылып сообун маркумдун арбагына багыштоосу ордунда болгон амалдардан.

Жаназа ээсинин жаназа тазиясына келгендерге зыяпат берүүсү же болбосо таттуу халва жасап таратуусу туура эмес. Коңшулардын жана туугандардын ал күн ал түнү тамак даярдап жаназанын үйүнө алып баруулары жакшы иштерден. Дин кызматчысы үчүн, өлгөн адамдын жакындарын сөзсүз зыярат кылып, аларга кыйынчылык күндөрүндө тазия кылып жана кээ бир диний чындыктарды түшүндүрүп калуу кайдыгерлик жасалбоосу керек болгон мүмкүнчүлүк.

Өлгөн адамдын жакындарын, тазияга келген адамдарды агартуу үчүн эгер ыңгайлуу болсо аларга карата диний сөз сүйлөсө болот.

89. Бакара 2/156.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

АКЫРЕТ АКЫБАЛДАРЫ

Аз. Али (р.а.) насыйкат түрүндөгү сүйлөгөн сөзүндө мындай деген:

“Оо Аллахтын кулдары! Сиздерге көркөм мисалдар берген, ажалыңызларды белгилеген Аллахка каршы келүүдөн сак болууңарды кеңеш кылам. Аллах, сиздерге каалаганын уккан кулак, көргөн көз жана келе турган балеени сезген жүрөк берсин. Аллах сиздерди жөн эле максатсыз жаратпады. Сиздерди максатсыз калтырчу да эмес. Ал сиздерди жакшы ниматтар менен сыйлады, көп - көп жардам берди. Сиздердин ар кылган иштериңиздерди дайым каттап турат. Жаман - жакшы күндөрүңөрдө сиздерге жардам берди.

Оо Аллахтын кулдары! Аллахка каршы келүүдөн сак болгула! Кыла турган ишиңерде так болгула. Муктаждыктардын жана каалоолордун соңуна чыга турган өлүмгө жакшы амалдарды кылып даярдангыла. Анткени дүйнө ниматтары убактылуу. Анын апааттарындан сактануу кыйын. Ал алдап койот. Арзуу жана пайдасыз үмүттөрү сиздерди чарчатып жок кылат.

Оо Аллахтын кулдары! Сабак алынчу нерселерден үлүш алгыла. Ар нерседен сабак алгыла. Коркунучтуу кабарлардан да сабак алгыла. Үгүт - насааттардан пайдалангыла. Өлүмдүн колуна түшөйүн деп эле турасыңар. Топурак сиздерди кучагына алайын деп турат. Сурнайдын үйлөнүүсү менен кооптуу коркунучтар сиздердин тегерегиңиздерди курчайт. Кабырдагылар чыгарылат, махшар майданына жөнөтүлүшөт. Кудурети күчтүү Аллахтын көзөмөлүндө суракка тартыласыңар. Махшарга бара жатканыңарда ар адамдын жанында аны ал жакка алып барган бирөө жана ошондой эле кылгандарына күбөлүккө өтө турган бирөөсү болот. Ал күнү Аллахтын нуру менен жер жарылат, амал дептерлери ортого койулат, пайгамбарлар жана күбөлөр алдыга алынып келинет. Эч кимге зулумдук кылынбастан араларында адилеттүүлүк менен өкүм берилет.

Ал күн - жолугушуу күнү. Жашыруун болгон баардык нерсе ачыкка чыгат. Күн тутулат. Инсандар жана аларда акылары болгон жаныбарлар бир жерге топтолушат. Купуя болгон нерселер ачыкка чыгат, жамандар жок болуп жүрөктөр титирейт. Тозоктук болгондорго Аллах тарабындан жок кылчудай сокку урулат жана боздоткон азап келет. Тозок ырылдаган үн менен ачуулук жана катуулук көрсөтүп маңдайларына тигилет. Оттору алоолонот, суулары кайнайт, ысыктыгы денелерди куйкалайт. Түбөлүктүү тозоктук болгондор эч чыга алышпайт, алардын бушаймандыктарынын чеги жок жана чынжырлары сынгыз болот.

Алардын жанында оттун жана тозоктун жакындаганын кабар берген периштелер бар. Тозоктуктар Аллахтын жамалын көрө алышпайт, Аллахтын досторундан бөлүнүп тозокко кетишет.

Өч алуучу жана алдыда боло турганды эң жакшы көрүүчү катары Аллах жетиштүү. Дооматчы жана далил катары амал дептери жетиштүү. Жакшылыктардын сыйлыгы катары бейиш, жамандыктарга жаза катары тозок жетиштүү. Өзүм үчүн жана силер үчүн Аллахтан кечирим тилейм.”

ОКУУ БӨЛҮМҮ

МУЗ СЫЯКТУУ ЭЭРИП ЖОК БОЛГОН

Аллахтын олуя улуу кишилери дайыма чөйрөсүндөгү инсандарды туура жолго чакырып жана тарбиялаш аракетинде болушат. Бирок кээ бирде катардагы бир адам, же жандуу же болбосо жансыз нерселер Аллахтын достору болгон олуяларды терең ойго салат.

Арийне ысык аптабы тийген бир жай күнү бир адам бир тараптан муз сатып бир тараптан да бакырып жаткан эле:

“Байлыгы түгөнгөн адамга жардам бергиле!” Адамдын бул сөзү чындыкка сыят эле. Анткени муз токтобостон ээрип жок болуп баратат эле.

Адам мынтип боздоп жатканда ал жерден өтүп бара жаткан улуу олуя Жунайды аль-Багдадий бул сөздөрдү укту жана бир аз токтоп ойлоно баштады. Акырын акырын денеси бозоруп, турган жерине эси ооп жыгылып калды.

Тегерегине инсандар топтолду жана бир канча убакыттан кийин Жунайд өзүнө келди. Ага: “Сага эмне болду мынтип?” деп суроо узатылганда ал “Адамдын түгөнүп бара жатат, деп айтканы муз эмей эле менин өмүрүм.” деп жооп берди.

Инсандар баардык нерсенин түгөнүп бара жатканын, келбетинин кубулганын, ээрип бара жатканын көп - көп байкашат, бирок көбүнчө өмүрлөрүнүн муз сымал ээрип жок болуп бара жатканын ойлонуп алдын ала даярдыктарын кылышпайт.

ТЕКШЕРҮҮ ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Хадисте айтылган мусулмандардын бири - бирине болгон акылары эмнелер жазгыла?
2. Өлүм учурунда аткарыла турган иштерди түшүндүрүп бергиле?
3. Өлгөн адам жубула электен мурун Куран окуунун өкүмүн жазгыла?
4. Гасл деген эмне, кандайча ишке ашат?
5. Тажхиз жана такфин деген эмне? Кандай кылынганын түшүндүрүп бергиле?
6. Жаназа намазы кандай кылынат түшүндүрүп бергиле? Жаназа дубаларыны жазгыла.
7. Көмүү иши кантип ишке ашат? Жаназаны көмгөндөн кийинки диний жөрөлгөлөрдү түшүндүрүп бергиле?
8. Талкин деген эмне кантип кылынат? Түшүндүргүлө.
9. Тазия деген эмне түшүндүргүлө?
10. Өлүм кабары келгенде окуубуз керек болгон аятты жазгыла?

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1. Аятта өткөн ар жандуу үчүн татуу болгон жагдай төмөндөгүлөрдөн кайсынысы?
А) Халва Б) Мөмө - жемиш
В) Өлүм Г) Эт
Д) Дүйнө жашоосу
2. Инсан үчүн белгиленген өмүрдүн бүтүүсү төмөндөгүлөрдөн кайсыл термин менен айтылат?
А) Кыямат
Б) Ажал
В) Хашр
Г) Баас (кайра тирилүү)
Д) Тагдыр
3. Төмөндөгүлөрдөн кайсынысы мусулмандардын бири - бирлерине болгон акыларындан бирөөсү болуп эсептелбейт?
А) Салам алуу
Б) Оорулууну зыярат кылуу
В) Жаназанын аркасындан басуу
Г) Чакырыкка жооп берүү
Д) Өлгөн адамдын мал - мүлкүн араларында бөлүшүп алуу

4. Оорулууну зыярат кылганы барганда төмөндөгүлөрдөн кайсынысы кылынбаш керек?

- А) Оорулууну зыярат кылууну узатпоо керек.
- Б) Пайдасыз сөз сүйлөп оорулуунун тынчын албоо керек.
- В) Белгилүү аралыктар менен оорулууну зыярат кылуу керек.
- Г) Оорулууга сүйгөн тамактарды алып барылуусу керек.
- Д) Оорулуунун маанайынын жогорулатылуусу камсыздалыш керек.

5. Өлүм алдында турган адамдын жанында төмөндөгүлөрдөн кайсынысы айтылыш керек?

- А) Эскерүүлөрү айтылыш керек
- Б) Мал - мүлкү кимге калтырыла тургандыгы суралыш керек.
- В) Тавхид калимасы айттырылыш керек.
- Г) Керези суралыш керек.
- Д) Ооруусу суралыш керек.

6. Оорулуунун жанында төмөндөгү сүрөөлөрдөн кайсынысы окулуусу кеңеш кылынган?

- А) Ихлас - Фатиха
- Б) Ясин - Раад
- В) Ясин - Жума
- Г) Бакара - Фатиха
- Д) Ясин - Фатиха

7. Өлгөн адамдын жанында Куран окуунун өкүмү төмөндөгүлөрдөн кайсынысы?

- А) Парз
- Б) Важиб
- В) Мустахаб
- Г) Макрух
- Д) Мубах
- Е) Мандуб

8. Ханефилерге караганда аялдар үчүн болгон кепен бөлүмдөрүнүн ичинде төмөндөгүлөрдөн кайсынысы орун албайт?

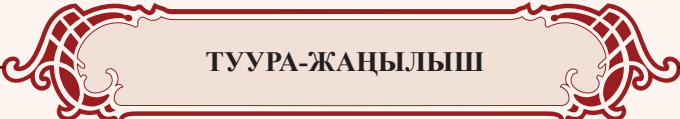
- А) Изар
- Б) Камиис
- В) Жоолук
- Г) Селде
- Д) Лифафа

9. Жаназа намазында башка намаздарга караганда кошумча шарттарынын болуусу зарыл. Бул шарттардан төмөндөгүлөрдөн кайсынысы болбойт?

- А) Өлгөн адамдын мусулман болуусу
- Б) Жуулган болуусу
- В) Өлгөн адамдын денесинин толугу же денесинин көбү же болбосо башы менен биргеликте денесинин жартысы болуусу.
- Г) Өлгөн адамдын жамааттын алдында болуусу
- Д) Жаназа намазы олтурган абалда да кылынса болот.

10. Өлгөн адамдын топуракка берилүүсү төмөндөгүлөрдөн кайсынысы?

- А) Такфин
- Б) Тажхиз
- В) Зиярат
- Г) Дафин
- Д) Талкин

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

Төмөндө берилген сүйлөмдөрдөн туура жана жаңылыш болгондорунун башына (X) ишаратын койуп жооптогула.

(Т) (Ж)

1. (...) (...): Негизи жарык дүйнөгө келүүнүн өзү өлүмдүн сүйүнчүсү.
2. (...) (...): Оорулууну зыярат кылуу мусулмандын мусулмандын үстүндө болгон акыларынын ичинде орун албайт.
3. (...) (...): Талкин – бул, кыйналып жаткан адамдын жанында тавхид жана шахадат калималарын айтуу.
4. (...) (...): Оорулуунун жанында Куран окуу мубах.
5. (...) (...): Өлгөн адамды жууй турган адам мусулман жана жубуу үчүн белгилүү шарттарга ээ болуусу керек.
6. (...) (...): Өлгөн адамдын чач сакалы таранат, чачтары жана тырнактары алынат, сүннөт болбогон болсо сүннөт кылынат.
7. (...) (...): Өлгөн эркекти эркек, өлгөн аялды аял киши жубуусу керек. Жууган адамдар даараттуу болуусу керек.
8. (...) (...): Өлгөн адамдын жубулуусундан көмүлүүсүнө чейин орундатылуусу керек болгон иштерге жана бул иштер үчүн керектүү болгон каражаттардын камсыздалуусуна “дефин” деп аталат.
9. (...) (...): Жуулган жана кепенделген мусулман бир өлгөн адамдын жаназа намазынын кылынуусу кифая парз.
10. (...) (...): Жаназа намазынын күн чыгып жатканда, батып жатканда жана зевал убактысы жакындаган убакытта кылынуусуна эч кандай тоскоолдук жок.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

Сүйлөмдөрдөгү бош калтырылган жерлерге берилген сөздөрдөн ылайыктуу болгондорун жайгаштыргыла.

(Макрух, Калима-и тавхид, Гасл, Тажхиз, Ажал)

1. Адамдын тагдырында жазылган жашоосунун аяктоосуна.....деп аталат.
2. Өлүм алдында жаткан оорулуунун жанында өзгөчө жакшы көргөн адамдардан бирөөсү тарабынан..... айтылып туруусу керек.
3. Өлгөн адамдын жанында Куран окуу.....болот.
4. Өлгөн адамдын жубулуусуна.....деп аталат.
5. Өлгөн адамдын жубулуусунан көмүлүүсүнө чейин орундатылуусу керек болгон иштерге жана бул иштер үчүн керектүү болгон каражаттардын камсыздалуусуна деп аталат.

ТЕРМИНДЕР

Бош жерлерге келе турган терминдерди тапкыла.

1.: Жандуулардын жашоосунун аяктоосу.
2.: Инсан жашоосунун мөөнөтүнүн бүтүшү.
3.: Кыйналып жаткан адамдын жанында тавхид жана шахадат калималарын айтуу.
4.: Өлгөн адамдын жубулуусу.
5.: Өлгөн адамдын жубулуусунан көмүлүүсүнө чейин орундатылуусу керек болгон иштерге жана бул иштер үчүн керектүү болгон каражаттардын камсыздалуусу.
6.: Өлгөн адамдын кепенделүүсү.
7.: Көйнөк
8.: Жаназанын шымы жана белдемчиси
9.: Бир топ адамдын аткаруусу менен орундатылган парз
10.: Жаназа намазында окулган Сананын сүйлөмү.
11.: Намаз же болбосо жаназа намазы кылынган жер.
12.: Өлгөн адам көмүлгөн чукур.
13.: Жаназа үчүн имамдын жамааттан жакшы каалоо суроосу. Жамаатын “жакшы билебиз” деп айтуусу жана маркум тууралуу жакшы күбөлүккө өтүүсү болуп эсептелет.
14.: Өлгөн адамдын кабырга алынып баруу иши.
15.: Өлгөн адамдын кабырга көмүлүү иши.
16.: Өлгөн адамдын жакындарын сооротуу жана аларды сабырга үндөө, аларга көңүл айтуу.

VI-БӨЛҮМ: ДИНИЙ ЖӨРӨЛГӨЛӨР

ДАЯРДЫК ҮЧҮН СУРООЛОР

1. Диний жөрөлгөлөрдө кандай түрдөгү дубалар кылынуусу керек? Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) кылган дубалары эмне үчүн тандалууга ээ болуш керек?
2. Хатым деген эмне, маанилүүлүгүн изилдегиле?
3. Дуба деген эмне, эмне үчүн дуба кылынат?
4. Имам жана хатиптердин эмне үчүн көп дуба билүүлөрү керек болгондугун изилдеп талкуу кылгыла?
5. Куран-и Каримдеги дуба аяттарыны таап жаттагыла?

А. ДИНИЙ САЛТАНАТТАР

Салтанаттар биргеликте жашаган инсандардын жашоолорунда кандайдыр бир жол менен бар болуп келген жана мааниге ээ болгон учурлар. Тактап айтканда бул дүйнөгө келүү менен өлүм арасында, инсан жашоосунун ар этабында жашалган кээ бирде кубанычтуу, кээ бирде кейичтүү мазмундагы салтанаттар. Өзгөчөлүктөрүнө жараша чоң жана кичине таризде болушу мүмкүн. Ар салтанат, бирден көп кишинин бир жерге чогулуусу демек. Жамаат келген салтанаттарда топтолуунун максатына жараша бир сөз сүйлөө же болбосо дуба кылуу муктаждыгы туулат. Бул жерде негизги максат Аллахтын ыраазычылыгына карата бир иштин жүзөгө ашуусу. Тактап айтканда “Кулчулук аң-сезими” ичинде кыймылдоосу. Мусулмандардын, иштерин дубалар менен берекеттендирүүгө аракет кылуулары, ийгилик жана бакыттын Аллахтын каалоосуна байланыштуу болгондугун эстөөлөрү табигый көрүнүш.

Эл салтанаттарда дубанын дин адамдары тарабындан кылынуусун талап кылат. Негизинен дуба кылуу үчүн сөзсүз имам жана хатиптердин болуусуна кажет жок. Ар мусулман дуба кылса болот. Бирок салтанаттарда бул милдет айрыкча имам жана хатиптерден күтүлөт. Анткени дуба кылынбаган бир салтанаттын кем калгандыгы тууралуу ишеним кеңири жайылган. Бул себептен улам дин кызматкерлеринин ар түрдүү салтанаттарда дуба кылууга даяр болуулары керек.

Дуба, бир кишинин Аллахтын улуулугунун жанында өзүнүн алсыздыгыны моюндап Анын жардам жана жакшылыгын тилөөнү билдирет. Же болбосо инсандын өз алсыздыгыны билип туруп муктаждыгын Аллахка баяндоосун билдирет. Аллах инсандардын дубасына көп маани берет. Төмөндөгү аяттарда мындайча айтылат:

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا

-«Эгер өзүңөр кайрылбасаңар, Эгем силер үчүн эмнеге кам көрсүн? Силер жалганга чыгардыңар жана силер үчүн жакында жаза бар»-дегин.⁹⁰

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

-Эгеңер: «Мени чакыргыла. Мен силерге жооп берем. Акыйкатта, Мага сыйынуудан текеберленгендер, кор болушуп тозокко киришет», - деди.⁹¹

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

90. Фуркан 25/77.

91. Гаафир 40/60.

-“Аллахка жалбаруу менен купуя кайрылгыла. Албетте, Ал чектен ашкан текеберлерди жакшы көрбөйт.”⁹²

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا
دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

-“Эгер пенделерим сенден Мен тууралуу сурашса: «Мен жакынмын. Качан Мага дуба кылса, дубасын кабыл кылам. Мага да жооп кылышсын! Мага ыйман келтиришсин! Мүмкүн алар туура жолду табышаар» (дегин)”.⁹³

أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ
خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۖ إِنَّ اللَّهَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ

-“Же Ага кайрылганда запкы чеккенге жооп берген, жамандыкты кетирген жана силерди жер үстүнө орун басар кылып жараткан (жакшыбы)? Аллах менен бирге башка кудай барбы? Аллах Аны менен бирге табынып жаткандардан бийик.”⁹⁴

Дубалар чын көңүлдөн кылынуусу керек. Дуба көңүлдөн кандай келсе ошондой кылынышы керек. Анткени дуба бул ибадаттын бир түрү.

وَعَنِ الثَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ، (صَلَعَمْ)، قَالَ: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ.

-Нуман бин Баширдан (р.а.) риваят кылынганына караганда Эллахтын Элчиси мындай деген: “Дуба - бул ибадат”⁹⁵

Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) дубаларындан кээ бирлери төмөндөгүдөй:

وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ، (صَلَعَمْ)، كَانَ يَقُولُ:
اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى، وَالتَّقَى، وَالْعَفَافَ، وَالْغِنَى

-Ибн Масуддан (р.а.) риваят кылынганына караганда Аллахтын Элчиси (с.а.в.) мындай деди: -“Аллахым! Сенден хидаят, такыбаачылык, намыстуулук жана көңүлдүн байлыгын сураймын.”⁹⁶

92. Аараф 7/55.

93. Бакара 2/186.

94. Намл 27/62.

95. Абу Давуд, Витр 23; Тирмизий, Тафсирул-Куран 3, 41, Даават 1; Ибн Мааже, Дуба 1.

96. Муслим, Зикир 72; Тимизий, Даават 72; Ибн Мааже, Дуба 2.

وَعَنْ أَنَسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ، (صَلَعَم) يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي
أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ، وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ
مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ.

وَفِي رِوَايَةٍ: وَضَلَعَ الدِّينَ وَغَلَبَةَ الرِّجَالَ

-“Аллахым! Алсыздыктан, жалкоолуктан, коркоктуктан, алжыткан карылыктан жана сараңдыктан сага сыйынам. Кабыр азабындан Сага сыйынам. Жашоо жана өлүм фитнасындан (бузукулугундан) Сага сыйынам.”⁹⁷

Башика бир риваятта болсо, “... Карыздын алдында калуудан жана залымдардын башкаруусунда калуудан” деген.⁹⁸

وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ، (صَلَعَم): عَلَّمَنِي دُعَاءً أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي، قَالَ: قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفُزْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ .

-Абу Бакир Сыддык (р.а.) Аллахтын Элчисине (с.а.в.):

-Мага бир дуба үйрөт аны мен намазымда окуйун, деди. Ал (с.а.в.) болсо мындай буйурду:

-“Аллахым! Мен өзүмө зулумдук кылдым. Күнөөлөрдү кечире турган болсо жалгыз өзүңсүн. Андыктан кечиримиңден улам мени кечир, мага мээримдүүлүк кыл. Анткени кечирими жана мээrimi чексиз болгон жалгыз өзүңсүн, дегин.”⁹⁹

Мусулмандардын жашоолорунда маанилүү орунга ээ болгон диний салтанаттардын кээ бирлери жана бул жерде кылынган дубалар төмөндөгү сыяктуу:

Б. ХАТЫМ ДУБАСЫ

Хатым (الْحَتْمُ) сөзү мөөрлөө, бүтүрүү жана толуктоо маанилерине келет. Бул маанисинден улам ыйык китебибиз Кураны Каримди баштан аягына чейин окуп бүтүрүүгө да хатым деп аталууда.

Зикир түрлөрүндөн эң артыкчылыктууларындан бирөөсү Куран окуу келет. Куранды башындан аягына чейин өзгөчө жүзүндөн кылдаттык менен түшүнүп окуу албетте чоң жакшылыктын себеби.

97. Муслим, Зикир 50; Абу Давуд, Витр, 32; Несаи, Эстиазе 7.

98. Несаи, Истиазе 8; Айрыкча кара: Бухарий, Даават 36.

99. Бухарий, Азан 149, Даават 17; Тавхид 9; Муслим, Зикир 48; Тирмизий, Даават 97; Несаи, Сахв 59; Ибн Мааже, Дуба 2.

Өтмүштүн жана келечектин, дүйнөнүн жана акыреттин эң туура кабарлары камтылган жол көрсөткүч жана жол башчы Куранды баштан аягына, ыкмасына ылайык таризде тынбастан окуу, окугандын сообун арттыруу менен эле калбастан анын жеткилең мусулман болуусуна да өбөлгө түзөт. Мындан улам сахабалар үч күндөн эки айга чейин өзгөргөн аралыктар менен хатым окууну адат кылып алышкан эле. Мисалы Аз. Осмон (р.а.) ар жети түндө бир хатым түшүрөт эле. Абдуллах б. Масуд (р.а.) болсо Куранды жети бөлүмгө бөлүп жана аларды жети отурушта окуп бүтүрөт эле.

Мусулмандар ар түрдүү себептер менен жана өзгөчө Рамазан айында мукабеле (Белгилүү намаздардан кийин хатым Куран окуу) усулу аркылуу хатым окушат.

Куран окууну жаңы үйрөнгөндөр баштан аягына чейин Куранды бүтүргөндөн кийин хатым салтанаты уюштурулат. Айрыкча бир мусулман өлгөн учурунда бир канча аймакта өлгөн адамдын арбагына арналып Куран окулат.

Кыскача Курандын хатымы мусулмандардын күнүмдүк жашоолорунун бир бөлүгү, баалуу зикир жана ибадат катары калыптанган.

Хатымдын башкасына буйрутма берүү берүү аркылуу окулуусу туура эмес. Маанилүү болгон адамдын өзүнүн окуусу жана сообунун окуп алуусу.

Башка тараптан Куран, бир гана изги амал болгондугу үчүн же болбосо сооротуу максатында эмес; ичиндеги маанилерин түшүнүп жашоо үчүн окулуусу жана хатым кылынуусу керек. Ар окууда мусулман жаңы түшүнүк жана ыйман жактан сергектикке ээ болуусу керек, жашоого карата аны дагы да күчтүү кылуусу керек. Куранга карата көрсөтүлгөн сый - урматын жана анын өкүмдөрүнө карата жашоону тартипке салуу менен тастыктала тургандыгы эч күмөнсүз.

Хатым окуган адамдын Аллахтын улуу ысымдарын камтыган Куранды окуп бүтүргөн соң эң акырында бир дуба кылуусу мустахаб. Хатым дубасынын сөзсүз бир жамаат менен чогуу кылынуусу керектүү шарт эмес. Бирок мындай жолдун тандалынып алуусу хатым окууга түрткү берүү жана үндөө өңүтүн ташыгандыгы үчүн жакшы көрүнүш.

Окулган же болбосо окутулган хатымдардын дубасында, дуба адебинде төп келген, өзгөчө аяттар жана Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) дубаларындан куралган кыска, жөнөкөй, дүйнө жана акыреттин жакшылыктарын тилеген бир жол көздөлүшү керек. Дубанын Арапча же болбосо башка бир тил менен ишке ашырылышы, абалга жараша дуба кыла турган адамдын каалоосуна байланыштуу. Ар эки тилде да кылынса болот. Кай жерде жашаган болсо ошол жердин тили менен кылынуусу, жамааттын айтылгандарды түшүнүүсү, кандай дуба кылына тургандыгын үйрөнүүлөрү жагынан дагы да ылайыктуу.

Хатым дубасы үлгүсү-1:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ* وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ* وَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ* الْجَنَّةُ لِلْمُؤْمِنِينَ*
وَالنَّارُ لِلْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ* وَالنَّدَامَةُ لِلْغَافِلِينَ* رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا*
رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا* رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا
مَالًا طَاقَةً لَنَا بِهِ* وَاعْفُ عَنَّا* وَاعْفِرْ لَنَا* وَارْحَمْنَا* أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ

الْكَافِرِينَ * رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ * رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ * رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ * رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا * رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ * رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْذِلْنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ * رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي * رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ * رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَلَدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ * اللَّهُمَّ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ * وَثُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ * وَاهْدِنِي وَاهْدِنَا وَوَقِّفْنَا إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ * بِبَرَكَةِ خَتَمِ الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَبِحُزْمَةِ مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ * اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ.

Хатым дубасы үлгүсү-2:

اللَّهُمَّ رَبَّنَا يَا رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا خَتَمَ الْقُرْآنِ * وَتَجَاوَزْ عَنَّا مَا كَانَ فِي تِلَاوَتِهِ مِنْ خَطَاءٍ أَوْ نِسْيَانٍ أَوْ تَحْرِيفٍ أَوْ تَغْيِيرٍ أَوْ تَقْدِيمٍ أَوْ تَأْخِيرٍ أَوْ زِيَادَةٍ أَوْ نَقْصَانٍ * وَارْزُقْنَا فَضْلَ مَنْ قَرَأَهُ مُدْيَا حَقَّهُ مَعَ الْأَعْضَاءِ وَالْقُلُوبِ وَاللِّسَانِ * وَهَبْ لَنَا بِهِ الْخَيْرَ وَالسَّعَادَةَ وَالْبَشَارَةَ وَالْأَمَانَ * وَأَمِنَّا مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ سُوءِ الْمُنْكَرِ وَالتَّكْيِيرِ وَمِنْ أَكْلِ الدِّيدَانِ * وَبَيَّضْ وُجُوهَنَا يَوْمَ الْبَعْثِ وَاعْتِقْ رِقَابَنَا مِنَ النَّيِّرَانِ * وَيَمْنِ كِتَابَنَا وَيَسِّرْ حِسَابَنَا وَثَقِّلْ مِيزَانَنَا بِالْحَسَنَاتِ وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا عَلَى الصِّرَاطِ وَأَسْكِنْنَا فِي وَسْطِ الْجَنَانِ وَارْزُقْنَا جِوَارِ حَبِيبِكَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * وَاجْرِمْنَا بِلِقَائِكَ يَادَيَّانُ اسْتَجِبْ دُعَاءَنَا بِحَقِّ الثَّوَرَاتِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْقُرْآنِ * اللَّهُمَّ بَلِّغْ ثَوَابَ مَا قَرَأْنَاهُ وَنُورَ مَا تَلَوْنَاهُ لِرُوحِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * وَلَا زَوَاحِ آلِهِ الْعِظَامِ وَأَصْحَابِهِ الْكِرَامِ * رِضْوَانِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ * وَلَا زَوَاحِ آبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا وَإِخْوَانِنَا وَإِخْوَاتِنَا وَأَصْدِقَائِنَا وَلَا زَوَاحِ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ * اللَّهُمَّ انصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ * آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ * بِبَرَكَةِ خَتَمِ الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ * وَبِحُزْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ * وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الْفَاتِحَةُ.

В. АЗАН ДУБАСЫ

Азан айткан жана уккандардын азандын аягында төмөндөгү дубаны айтуулары мустахаб:

اَللّٰهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ * وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ * اَتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيْلَةَ وَالْفَضِيْلَةَ
وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيْعَةَ * وَالْبَعْثَةُ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا الَّذِي وَعَدْتَهُ * اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ.

Мааниси: -“Оо толук чакырыктын (азандын) жана кылына турган намаздын Эгеси болгон Аллахым, Мухаммед Пайгамбырыбызга (с.а.в.) василаны, изгиликти жана жогорку даражаны бер. Аны Ага (с.а.в.) убада кылган “Макам-ы Махмудка” жеткир. Анткени Сен сөзүндөн кайтпайсың.”¹⁰⁰

Г. НАМАЗДАН КИЙИН ОКУЛА ТУРГАН ДУБАЛАР

Намаз түрдүү ибадат жана дубаны ичине камтыган бир ибадат. Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) намаздын ичинде болсун, намаздан кийин болсун окуган жана окулуусун үндөгөн көптөгөн дубалары бар.

Жамаат менен намаз кылгандан кийин имамдын окуусу керек болгон жана Пайгамбарыбыздан бизге чейин келген көркөм дубалардан кээ бирлери төмөндөгүлөр:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ * وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِيْنَ.

اَللّٰهُمَّ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوْبِ * ثَبِّتْ قَلْبِيْ عَلٰى دِيْنِكَ.

اَللّٰهُمَّ اَعِنَّا عَلٰى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ.

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ * اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْأَلُكَ الْهُدٰى وَالثَّقٰى وَالْعِافَافَ وَالْغِنٰى.

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا * وَرِزْقًا طَيِّبًا * وَعَمَلًا مُّتَقَبَّلًا.

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَالْهَمِّ وَعَذَابِ الْقَبْرِ.

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ ظُلْمًا كَثِيْرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اَنْتَ
فَاغْفِرْ لِيْ اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ.

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ * وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ *

وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ * وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا.

100. Бухарий, Азан 8.

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الشَّقَاقِ وَالتَّفَاقِ وَسُوْءِ الْاَخْلَاقِ.

لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ * اِنِّىْ كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِيْنَ.

رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً * وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِيْ وَلِوَلَدِيْ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ يَوْمَ يَقُوْمُ الْحِسَابُ * بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ *
وَسَلَامٌ عَلٰى الْمُرْسَلِيْنَ * وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ.

Аллахым! Кулуң жана элчиң болгон Аз. Мухаммед Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) сенден сураган баардык жакшылыктарыңдан тилеймин. Кулуң жана элчиң Аз. Мухаммед Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) сага сыйынган баардык жамандыктардан да сага сыйынам. Сенден, мен билген жана билбеген баардык жакшылыктарды сураймын. Мен билген жана билбеген баардык жамандыктардан да сага сыйынам.

Аллахым! Корккондорумдан кооптуу кыл, мени алдымдан, аркамдан, оңумдан, солумдан жана үстүмдөн келүүсү мүмкүн болгон ар түрдүү коркунучка каршы сакта.

Аллахым! Пайдасыз илимден, корпогон жүрөктөн, тойбогон көздөн жана кабыл болбогон дубадан сакта.

Аллахым! Кыйынчылыктан, кайгы кападан, алсыздыктан, жалкоолуктан, коркоктуктан, сараңдыктан, таш боордуктан жана кайдыгерликтен сага сыйынам.

Аллахым! Тозок азабыңдан, кабыр азабыңдан, байлыктын балээсинден сага сыйынам. Шайтандын жамандыгынан, жаман адамдардын жамандыгынан сага сыйынам Аллахым.

Аллахым айыптарымды жашыр, мени көз ирмемчелик болсо да напсим менен жалгыз калтырба. Оо жүрөктөрдү өзгөртүп турган Эгем! Жүрөгүмдү диниңдин үстүндө бекем кыл.

Аллахым! Денеме, көзүмө, кулагыма жана бүтүндөй тулку бойума саламаттык жана чындык бер.

Аллахым! Сен мага узун өмүр бер. Бала - чакамды салих адамдардан кыл. Мага берген ырыскыңды берекелүү кыл жана мени канааткар топук кылган адамдардан кыл.

Сенден адал мол ырыскы, пайдалуу илим жана даргыма даба сурайм. Кылган намазымды кемчиликтери менен биргеликте кабыл кыл Аллахым!

Аллахым! Баардык иштерибиңдин натыйжасын жакшы кыл, бизди дүйнө жана акырет азабыңдан сакта.

Аллахым дубаларыбызды кабыл кыл.

Д. СӨЙКӨ САЛУУ ЖАНА НИКЕ ДУБАСЫ

Жаңы бир үй -бүлөнүн курулушу болгон үйлөнүү, диний бир салтанат менен ишке ашырылат. Үйлөнүү алгач аймактарда ишке ашуусу бири - биринден айрымаланып турса да

“кудалашуу жана сөйкө салуу” салтанаты менен жүзөөгө ашат. Бул салтанаттардын шарттарына жараша кылынган дубалар бар.

Кудалашуу жана сөйкө салуу салтанатында кылына турган дубалардан бири төмөндөгүдөй:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ* اَللّهُمَّ اجْعَلْ هَذِهِ الْجَمْعِيَّةَ مُتِمِّنًا وَمُبَارَكًا وَمُخْتَارًا وَاجْعَلْ بَيْنَ
الطَّرَفَيْنِ أُلْفَةً وَمَحَبَّةً وَقَرَارًا* وَلَا تَجْعَلْ بَيْنَهُمَا نَفْرَةً وَفِرَارًا* اَللّهُمَّ افْتَحْ بِالْخَيْرِ وَاخْتِمْ
لَنَا بِالْخَيْرِ وَاجْعَلْ عَاقِبَةَ أُمُورِنَا بِالْخَيْرِ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* اَللّهُمَّ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ
أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا* اَللّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا
حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ* بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. الْفَاتِحَةُ.

Нике дубасынын үлгүсү:

Үйлөнүүлөрү үчүн кандайдыр бир тоскоолдук болбогон, кыз менен болочок күйөө баланын эки күбөнүн алдында жана белгилүү бир махырды бычкандан кийин ижаб жана кабылдарын билдирүү менен макулдашылган нике салтанаты соң кыска бир дуба кылынат.

“Нике кыйуу” деп билинген бул салтанатта имам (аймакта бул ишти аркалаган адамдар), алгач кыз жана күйөө баланын өздөрүн күбөлөр менен биргеликте тообо жана истигфар кылдыртат. Керектүү көрсө үйлөнө тургандарга кыска кээ бир насааттарды айтат. Анан “Аллахтын буйругу, Пайгамбардын сүннөтүнө карата,махр муажжел же болбосо..... махр муежжел менен.....кызыны өзүнө колукту кылып алдынбы?” деп күйөө балага сурайт.

Күйөө баланын жообундан кийин, ошондой эле келинге “Аллахтын буйругу, Пайгамбардын сүннөтүнө карата.....махр муажжел же болбосомахр муежжел менен.....уулу.....ны өзүнө күйөөлүккө кабыл кылдынбы?” деп сурайт. Келиндин макул болгон жообундан кийин күбөлөргө “Сиздер бул ижаб жана кабыл кылуу ишине күбөлүк кыласыңарбы” дейт. Алардын да макулдугун алгандан кийин төмөндөгү дуба окулат:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَالَ فِي كِتَابِهِ: {وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى} وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ الَّذِي
يُحِبُّ الْمَسَاكِينَ وَالْيَتَامَى* اَللّهُمَّ اجْعَلْ هَذِهِ الْعَقْدَ مَيْمُونًا وَمُبَارَكًا* وَاجْعَلْ بَيْنَهُمَا أُلْفَةً
وَمَحَبَّةً وَقَرَارًا* وَلَا تَجْعَلْ بَيْنَهُمَا نَفْرَةً وَفِتْنَةً وَفِرَارًا* اَللّهُمَّ أَلْفَ بَيْنَهُمَا كَمَا أَلْفَتْ بَيْنَ
آدَمَ وَحَوَّاءَ* وَكَمَا أَلْفَتْ بَيْنَ مُحَمَّدٍ وَخَدِيجَةَ الْكُبْرَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا* وَكَمَا أَلْفَتْ بَيْنَ
عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَفَاطِمَةَ الزَّهْرَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا* اَللّهُمَّ اعْطِ لَهُمَا وَلَدًا صَالِحًا
وَرِزْقًا وَاسِعًا وَعُمُرًا طَوِيلًا* اَللّهُمَّ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا

لِّلْمُتَّقِينَ إِمَامًا * اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ *
بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ * وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ * وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

-“Аллахым, Сенин буйругуңа, Пайгамбардын (с.а.в.) сүннөтүнө моюн сунуп бул эки жаштын никесини кыйдык. Сен аларга өмүрлөрү боюнча саламаттык жана бакыт бер. Ырыскыларына берекет жана иштерине жеңилдик бер. Динибиз, элибиз үчүн пайдалуу бала - чака насип кыл. Аларды Исламдын нурдуу жолундан айырба, күнөөлөрүнү кечир, жүрөктөрүн Сенин жана Пайгамбарыңдын (с.а.в.) сүйүүсү менен толтур. Аллахым өзүңдүн, Курандын урматына, сүйүктүү Пайгамбарыбыздын урматына дубаларыбызды кабыл кыл. Оо мээримдүүлөрдүн мээримдүүсү болгон Аллахым! Оомийн.”

Е. АТ КОЙУУ САЛТАНАТЫ

Наристелерге ат койуу (тахник) ар элде бар болуп келген салтанаттын түрү. Алгачкы мусулмандар наристелүү болгондо Аз. Мухаммед Пайгамбарыбызга (с.а.в.) балдарын алып келишет эле. Анын дуба кылуусуну арзуулашат эле. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) мусулман балдарын кучагына алып жана аларга дуба кылат эле, кээ бирде ысым койот эле. Же болбосо койулуп калган атка макулдугун берет эле. Жадакалса Пайгамабарыбыз (с.а.в.) небереси Хасандын кулагына азан окуган эле. Ал (с.а.в.) өзүнүн уулу Ибрахимге болсо төрөлгөн түнү ат койгон эле.

Аз. Пайгамбарыбыздан (с.а.в.) үйрөнүлгөн бул иш - аракет мусулмандардын жашоолорунда орун алган жана Умар б. Абдулазизден бул тапка чейин баланын оң кулагына азан, сол кулагына комат айтуу абалында кыблага карап туруп алып аткарылуусу кичине салтанат абалына келген. Баланын ысымы да бул учурда койулуп жарыя кылынган жана кылынууда.

Бирок бул иштин дин кызматкери тарабындан жүргүзүлүүсү шарт эмес. Үй - бүлөнүн улуусу деле кылса болот. Буга карабастан баардык нерсени дин кызматкеринден күткөн калкыбыз ат койууда да дин кызматкерине баш багышат.

Мындай баш багууда дин кызматкери жогоруда айтылгандарды кылган соң баланын саламатта ыймандуу жана ата - энесине күйүмдүү болуусу, узун жана бакубат өмүр сүрүүсү үчүн бир канча сүйлөмдүк дуба кылып бүтүрөт.

Ё. СҮННӨТ ТОЙ САЛТАНАТЫ (ХИТАН)

Уул балдардын, балагатка жетүүдөн муран сүннөт кылдыртылуусу чоң кубанычка себеп болгон салтанат катары куттукталат. Сүннөт Музаммед Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) үммөтүнүн маанилүү символдорундан. Жөөтөр да төрөлгөндөн кийин жетинчи күнүндө эркек балдарын сүннөт кылдыртышат. Христиандар болсо сүннөт кылдыртышпайт.

Сүннөт Аз. Ибрахимден (а.с.) калган. Анын өзүн өзү сүннөт кылгандыгы риваят кылынган. Сүннөт көбүнчө медициналык жагы басымдуулук кылган иш - чара.

Сүннөт салтанаттары көбүнчө мавлид окуу менен аяктайт. Шарттары мүмкүн болгондор зыяпат беришет.

Сүннөт салтанатында, сүннөт болгон бала же болбосо балдардын кайырдуу балдардан болуулары жана башка бактылуу күндөрүнүн ата - энеси тарабындан көрүлүүсү мазмунундагы дуба сүйлөмдөрүнө орун берилет, ата - эне куттукталат жана “көптөгөн ийгиликтерин көрүүлөрү” тиленет. Айрыкча сүннөт болуунун пайдасына көңүл буруп бүтүндөй жашоону Аз. Мухаммед Пайгамбардын (с.а.в.) жашоо таризи менен жашоонун керектүүлүгүнө ишарат кылынат.

Ж. РАХМАТ ДУБАСЫ

Көпкө узаган кургакчылык жана жаансыздык абалдарында жумурай журттун талаада же болбосо мечитте дуба кылуулары жана Аллах Тааладан жамгыр тилөөлөрү сүннөт.

Сахабалардын чөлгө жамгыр дубасын кылуу үчүн чыккандыгы маалым. Бул дубага мүмкүн болушунча чоң күнөө кылбагандардын, күнөөсүздөрдүн катышуусу камсыздалат. Алгач жамаат менен эки рекет намаз кылынат. Андан соң алакаңдар жерге каратылган абалда дуба кылынат. Анан имам бир кутба окуйт. Аллахка болгон ыйман жана ишенимдин тайбасын, Анын баардык нерсеге кудурети жете тургандыгын жана ырайымынын чексиз болгондугун эстетилет. Күнөөлөрдөн сактанууга үндөлөт.

Ошондой эле кедей кембагалга, сойулган курманчылыктын эттеринден же болбосо бышырылган тамактардан таратылат. Муна ушундай чогулушта төмөндөгүдөй дуба кылынат:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي يُرْسِلُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَيْنَا مِدْرَارًا وَيُنْزِلُ عَلٰى اَهْلِ الْاَرْضِ عِنْدَ الْمَضَآئِقَةِ مِنْ خَزَائِنِهِ اَمْطَارًا * وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلٰى مُحَمَّدٍ الَّذِي كَانَ وَجُوْدُهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ
بَرًّا وَبِحَارًا وَعَلٰى اٰلِهِ وَاَنْصَارِهِ فِي الدِّيْنِ سِرًّا وَجَهَارًا * اَللّٰهُمَّ يَا دَافِعَ النَّقَمِ يَا فَارِجَ
الْغَمِّ اجْعَلْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا هَذَا فَرْجًا وَمَخْرَجًا * اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَاءً ثَجَاجًا وَقَدْ قُلْتَ فِي
كِتَابِكَ الْكَرِيْمِ هُوَ الَّذِي يُنْزِلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوْا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ فَاَرْحَمَ بِحَقِّ
حَبِيْبِكَ مُحَمَّدٍ اُمَّتَهُ * اَللّٰهُمَّ هَذَا الدُّعَاءُ وَمِنْكَ الْاِجَابَةُ * اَللّٰهُمَّ اِنَّا اِلَى رَحْمَتِكَ مُحْتَاجُونَ
وَبِكْرَمِكَ وَاثِقُونَ وَعَلٰى بَابِكَ عَاكِفُونَ فَاحْفَظْ فِيْ اَحْوَالِنَا فَاِنَّا عَاجِزُونَ * اَللّٰهُمَّ اَنْتَ
الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ اَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ نَافِعًا وَاجْعَلْ مَا اَنْزَلْتَهُ قُوَّةً وَبَلَاغًا اِلَى حِيْنٍ
بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ * وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ * الْفَاتِحَةُ.

3. АЖЫЛЫККА УЗАТУУ ДУБАСЫ

Бийик жерлерге сапарга чыккандарды узатуу сүннөт. Бул жерде уюштурула турган салтанат учурунда төмөндөгү дуба окулса болот:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَللّٰهُ وَ اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ * (үч жолу)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَ سَلِّمْ (үч жолу)

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ * فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ * صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ.

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ * صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ.

II. БАЗАР ДУБАСЫ

Апталык базар иштегенде соода сатыктын жакшы болуусу үчүн базар жерде бир дуба окуп соода сатыктын берекелүү болуусу максатында төмөндөгүчө дуба кылса болот:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

Оо бизге бизден жакын болгон Аллахым! Биз жалгыз Сага кулчулук кылабыз, ар түрдүү жардамды да бир гана Сенден сурайбыз. Эч күмөнсүз Сен кечиримдүүсүн жана пенделеринди кечиргенди да сүйөсүн. Бул дубага алакан жайып омиин деген кулдарыңды кечир.

Оо ааламдардын Эгеси бизге адалындан мол ырыскы бер. Оорулууларга шыпаа, дарттууларга даба, карыздарларга жеңилдик бер.

Оо Эгем, иштерибибли илгерилет, ырыскыбызды мол кыл, арамдардан узакташтырып адалына жанаштыр. Ар түрлүү кыйынчылыктан, байлыкта тарлыктан, алдоодон жана алдануудан, акырында бушайманадыктан Сен бизди кору!

Оо кудай! Сенден коркпогон жүрөктөн, Сени зикир кылбаган тилден, Сага болгон сүйүү менен сокпогон жүрөктөн, жамандыктарга тойбогон напсибиздин жамандыгынан Сага сыйынабыз.

Оо ааламдардын Эгеси! Кулдарыңды көрүп турасың, көтөрүшүптүр колдорун. адаштырба жолдорун, сени эстеген тилдерди, сенин ыраазычылыгың үчүн соккон жүрөктөрдү, узактан жана жакындан бул базар дубасына омиин деген кулдарыңды тозок отунда күйгүзбө!

Оо Кудай! Денебизге ден соолук жана саламаттык, баарыбызга узун өмүр, ар ишибизге жакшылык, эки дүйнө бакыт, өлкөбүзгө жерибизге ынтымак жана тынчтык бер.

أَمِينَ * وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ * وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الْفَاتِحَةَ

Й. ТООБО ДУБАСЫ

Пенде кемчиликсиз болбойт. Бул - чындык. Маанилүү болгон ар инсан ката кыла тургандыгын аңдап түшүнүшү керек. Катаны кечиртүү үчүн күнөөнү таштоо жана Аллахтан кечирим тилөө керек. Бул жаатта Куран-и Каримде көптөгөн аяттар бар. Бул аяттардын кээ бирлери төмөнкүчө:

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ

*Билгин: чындыгында, Аллахтын башка кудай жок! Өзүңдүн күнөөлөрүңдүн, момун эркектердин жана момун аялдардын күнөөлөрүнүң кечирилишин сура. Аллах силердин жумушчу ордуңарды да, тыныгуучу ордуңарды да билет.*¹⁰¹

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ
وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

Ыпластык менен алектенгендер, өз жандарына зулумдук кылгандар, билип туруп жасаган (күнөө) иштерин улантышпаса, Аллахты эстеп, күнөөлөрү үчүн кечирим сурашса... Аллахтан башка ким күнөөлөрдү кечире алат?!¹⁰²

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

*Ким күнөө иш жасап, же өз жанына зулумдук кылса, андан соң Аллахтан кечирим сураса, анда ал Аллахтын Кечиримдүү, Мээримдүү экендигин табат.*¹⁰³

Тообо жана истигфар жаатында Аллахтын Элчиси (с.а.в.):

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (ض) سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَعَم) يَقُولُ وَاللَّهِ إِنِّي
لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً.

-Абу Хурайра (р.а.) Аллахтын Элчиси (с.а.в.) мындай деп жатканын уккандыгын аткан:

-“Аллахка ант ичем мен күндө жетимиш жолудан көп Аллахтан мени кечирүүсүнү тилейм жана тообо кылам.”¹⁰⁴ деп бизге тообо тууралуу эң жакшы үлгү көрсөткөн.

Тообо жана истигфар дубаларынын мааниси, кылган баардык күнөөлөрүбүзгө бушайман болгонубузду билдирүүбүз. Мындан кийинки жашообузда мындай күнөөлү ишти жана каталарды кайра кылбай турганыбызга байланыштуу Эгебиз Аллахка сөз берүүбүз.

101. Мухаммед 47/19.

102. Аалу Импан 3/135

103. Ниса 4/110.

104. Бухарий, Даават 3; Тирмизий, Тафсиру сууроти 47; Ибн Мааже, Эдеб 57.

Жамаат алдында окулса боло турган истигфар дубалары төмөнкүлөр:

اَسْتَغْفِرُ اللهَ * اَسْتَغْفِرُ اللهَ * اَسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ الْكَرِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ *
الْحَيِّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ * تَوْبَةَ عَبْدٍ ظَالِمٍ لِنَفْسِهِ لَا يَمْلِكُ لِنَفْسِهِ مَوْتًا
وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا * وَاسْأَلُهُ التَّوْبَةَ لَنَا * إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.
اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي * لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي * وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا
اسْتَطَعْتُ * أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ * أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ * وَأَبُوءُ بِذَنْبِي * فَاغْفِرْ
لِي ذُنُوبِي * فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ.

Бул дуба сеййиул-истигфар (истигфардын мырзасы) деп таанылган истигфардын түрү.
“Кимде ким Сеййидул-истигфарды чын ыклас менен окуп анан кеч кире электе көз жумган
болсо бейиштиктерден болот. Ошондой эле бул дубаны түнү окуса таң ата электен мурун көз
жумган болсо анда да бейиштик болот.” деген бир риваят да бар.

К. ТАМАК ДУБАСЫ

Тамак дубасы - Аллахка берген ниматтары үчүн рахмат айтуу. Мухаммед Пайгамбардан
(с.а.в.) түрдүү тамак дубалары риваят кылынган. Кээ бирде Аллахтын Элчиси (с.а.в.)
тамактанган соң “*Бизди жедирген, ичирген жана мусулмандардан кылган Аллахка мактоолор
болсун*” маанисиндеги төмөндөгү дубаны окуйт эле:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَيْنَا وَجَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

Абу Аййуб аль-Ансарийдин (р.а.) Пайгамабарыбыздын (с.а.в.) бир нерсе жеген же ичкен
учурунда, “*Жедирген, ичирген, жеңилдик менен тамактан өткөрүп сиңдирген жана
калдыктары үчүн болсо чыгыш жолун жараткан Аллахка мактоолор болсун.*” Маанисине
келген төмөндөгү дубаны окугандыгын билдирген:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى * وَسَوَّغَهُ وَجَعَلَ لَهُ مَخْرَجًا.

Пайгамбарыбыз Мухаммед (с.а.в.) ооз ачууга барган жерде тамактан кийин “*Силерде
дайым орозолуулар ооз ачсын, тамагыңарды жакишылар жесин жана периштелер да дуба
кылуучуңар болсун.*” маанисинде төмөнкүчө дуба кылат эле:

أَفْطَرْنَا عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ * وَأَكَلْنَا طَعَامَكُمْ الْأَبْرَارَ * وَصَلَّيْنَا عَلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةَ.

Тамак дубасы катары жогорудагы дубалардын бири окулса боло тургандай эле
төмөндөгүдөй да дуба кылына болот:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ * اللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ
وَاحْفَظْ صَاحِبَ الطَّعَامِ وَالْأَكِيلِينَ * وَ لِمَنْ سَعَى فِيهِ وَ لِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ *
اللَّهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِأَنْوَارِ مَحَبَّتِكَ وَ ذِكْرِكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ * اللَّهُمَّ أَحْيِنَا حَيَاةً طَيِّبَةً
بِالصَّحَّةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْعَافِيَةِ فِي الدِّينِ وَالْدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ * إِنَّكَ عَلَي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ * اللَّهُمَّ
إِنَّا نَسْأَلُكَ تَمَامَ النِّعْمَةِ * وَ دَوَامَ الْعَافِيَةِ * وَ حُسْنَ الْخَاتِمَةِ * اللَّهُمَّ زِدْ وَلَا تَنْقُصْ بِحُرْمَةِ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ * وَ بِحُرْمَةِ الْفَاتِحَةِ .

Л. ИФТАР ДУБАСЫ

Рамазанда ифтар убактысында, ооз ачуу алдында төмөндөгү дуба окулат:

اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ * وَبِكَ آمَنْتُ * وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ * وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ.

Мааниси: “Аллахым! Сенин үчүн орозо кармадым, Сага ыйман келтирдим, Сен берген ырыскы менен оозумду ачтым.”

Рамазан айындан башка учурларда тутулган орозолор үчүн да ушул дуба кылынат.

М. САПАР ДУБАСЫ

Сапар саламатта жана жакшы өтүүсү үчүн төмөндөгү дуба окулат:

اللَّهُ أَكْبَرُ * اللَّهُ أَكْبَرُ * اللَّهُ أَكْبَرُ {سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ *
وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ} اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبَرَّ وَالتَّقْوَى * وَمِنَ الْعَمَلِ مَا
تَرْضَى * اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرِنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ *

اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ * وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ * اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ
مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ.

Деңизде, абада жана жерде жүргөн унааларга мингенде кырсыктардан сактануу үчүн Аллахка сыйынуусу керек жана төмөндөгү аят окулуусу керек:

بِاسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ.

- “Анын жүрүшү да, токтошу да Аллахтын ысмы менен! Чындыгында, Эгем-Кечиримдүү, Ырайымдуу.”¹⁰⁵

105. Худ 11/41.

Сапарга чыгып бара жатканда 7 жолу Аятул-Курсийди окуп башында жана аягында бисмилла айтып Каафирун, Наср, Ихлас, Фалак жана Наас сүрөөлрү окулса болот.

Аман - эсен сапардан кайтканда Аллахка мактоо айтып төмөндөгү дуба окулса болот:

آيُّوْنَ تَائِبُوْنَ عَابِدُوْنَ * لِرَبِّنَا حَامِدُوْنَ.

-“Биз, (сапардан) кайткандар, тообо кылгандар, ибадат кылгандар, Эгебизге мактоо айткандарданбыз.”

Н. ШЫПАА ДУБАСЫ

Аз. Айша (р.а.) Пайгамбар (с.а.в.) бир оорулуу алынып келингенде төмөнкүчө дуба кылат эле:

اَللّٰهُمَّ اَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ * اِشْفِ * اَنْتَ الشَّافِي *
لَا شِفَاءَ اِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً * وَلَا يُغَادِرُ سَقَمًا.

Мааниси: “Бул илдетти жок кыл, Оо инсандардын Эгеси! Шыпаа бер, анткени шыпаа берүүчү Сенсин. Сен бере турган шыпаадан башка шыпаа жок. Сен ушундай бир шыпаа бер эч бир ооруу калбасын.”

О. САЛТАНАТТАРДА ОКУЛУУЧУ ДУБА.

Мечит, мектеп, оорукана, жол, көпүрө, кудук, китепкана жана иш жерлеринин ачылыштарында жакшылыктын коштоп жүрүүсү үчүн дуба кылынуу аркылуу салтанаттар уюштурулат.

Коом жана элге пайдалуу, жакшы бир ачылыш кылуу көздөлгөндө төмөнкүдөй дуба кылына болот:

اَللّٰهُمَّ لَكَ صُمْتُ * وَبِكَ آمَنْتُ * وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ * وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ.

Оо Раббим! Бүгүн азыр ачылышын кылып жаткан мекеменин, элибиз - жерибиз жана иштегендер үчүн кайырдуу кыл!

Оо Аллахым! Өлкөбүз жана бүтүндөй Ислам өлкөлөрүн ар түрдүү апаат балээден сакта. Азан үнүнү өлкөбүздөн кемитпе. Оорулууларыбызга шыпаа, карызы барларга карыздан кутулууну насип кыл. Сага ачылган бул алакандарды бош кайтарба. Адал киреше каалаган кулдарыңдын дубаларын кабыл кыл. Бизди эки дүйнөдө улуу кыл. Оомийн. Би хурмати сайиидил-мурсалиин, вал-хамду лиллахи раббил-аалемийн.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

АЗИРЕТИ ОСМОНДОН

Аз. Осмондун (р.а.) халифа болгонундан кийин алгачкы кутбасы:

Машвара мүчөлөрү Аз. Осмонду халифа кылып шайлап ага биат кылган учурда Ал, өтө капа болгон жана денеси бозоргон бир абалда эле. Аллахтын Элчисинин (с.а.в.) минбарына чыгып Аллахка мактоо жана Аз. Пайгамбарга (с.а.в.) салам салават айткандан кийин инсандарга кайрылып мындай деди:

Сиздер убактылуу дүйнөдөсүздөр. Өмүрлөрүңүздөрдүн сонуна жетип калдыңыздар. Акырет үчүн эң жакшы даярдыкты көрүңүздөр. Өмүрүңүздөр тынымсыз кемип турууда. Көңүл бургула! Дүйнө алдамчы.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ
عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ

-“Эй, адамдар! Эгеңерден жана атасы баласына, баласы атасына төлөм төлөп куткара албай турган күндөн корккула. Акыйкатта Аллахтын убадасы чындык. Силерди бул дүйнө жашоосу азгырбасын жана силерди алдоо Аллахка каршы азгырбасын.”¹⁰⁶

Өткөндөрдөн сабак алгыла, болгон күчүңөр менен аракет кылып иштегиле. Кайдыгер болбогула. Эч бир кыймылыңар көз жаздымда калбайт. Кана дүйнөгө келип туруп узун убакыт кызыкчылыктарын көздөгөндөр, ал жерди кооздогондор, эгип мөмө жемиш топтогондор жана алардын бир туугандары? Аларды унутуп койдуңарбы? Дүйнөгө Аллах берген мааничелик маани бергиле. Акыреттен да насибиңерди унутпагыла” дегенден кийин төмөндөгү аятты окуду:

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ
فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا. الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

“Аларга бул дүйнө тиричилигинен бир мисал келтир: Бул дүйнө тиричилиги - Биз асмандан жаадырган жамгыр сыяктуу. (Жамгыр жааса) жердин өсүмдүктөрү бири - бирине оролушуп, културуп, анан кургак үйүндүгө айланып, андан соң шамал учуруп кеткен өңдүү... (эле бир көрүнүш). Чындыгында Аллах - баардык нерсеге Кудуреттүү!”

106. Лукман 31/33.

Мал - мүлк менен бала - чакалар - дүйнө тиричилигинин гана көркү. Ал эми түбөлүк кала турган жакшылыктар болсо-Эгеңдин алдында. Жакшы иштер –сыйлык жагынан да, үмүт жагынан да мыкты.”¹⁰⁷

Аз. Осмон башка бир кутбасында болсо мындай деди:

Эй адамбаласы! Билген бол, жаныңды алуу менен милдеттүү периште сени таштабайт, ажалын келгенде сени таштап башкасына кетпейт. Кудум эле башкасын таштап да сага келе тургандай өлүмгө даяр бол. Кайдыгер капилетте калба, анткени сен унутта калган эмессин.

Эй адамбаласы! Сен дайым билгинин, өзүңдөн бейкапар болуп, даярданбасаң башкасы сенин ордуңа даярданбайт. Сөзсүз Аллахтын алдына чыгасың, өзүңдү даярда, өзүңдүн иштеринди башкага калтырба!”

Аз. Хасан Басрийден риваят кылынганына караганда Аз. Осмон (р.а.) бир жолкусунда калкка карап кутба айтып жатып төмөнкүчө деген:

Эй инсандар! Аллахка каршы келүүдөн сактануу бир олжо. Эң акылдуу инсан бул - өзүн өзү эсеп - кысапка тарткан, өзүнү башкарган, өлүмдөн кийинкиси үчүн амал кылган жана кабырдын караңгылыгы үчүн Аллахтын нурундан пайдаланган инсан. Кул, көздөрү көргөн абалда Аллахтын алардын көздөрүн көр кылып тирилтип махшарда топтоосундан корксун! Даанышман хикматтуу сөздөн түшүнгөнгө бул маанилүүжана жетиштүү. Руханияты керек болгондор ансыз деле чындыкты угушпайт.

Билгиле, Аллах ким менен бирге болсо ал адам эч бир нерседен коркпойт, Аллах кимге каарданган болсо анын кечиримини сурай турган эч ким болбойт.

107. Кахф 18/45-46.

ОКУУ БӨЛҮМҮ

АЗИРЕТИ АЛИДЕН

Азирети Али (р.а.) бир кайрылуусунда ыйман, амал жана зикир тууралуу төмөндөгүлөрдү айткан:

Аллахка каршы келүүдөн сактангыла. Кулду куткара турган эң жогорку себептер ыйман, Аллах жолунда согушуу, инсан табиятында бар болгон чынчылдык, диндин тиреги болгон намазды кылуу, Аллах парз кылган зекетти берүү, Аллахтын азабына каршы калкан боло турган Рамазан орозосун кармоо, кедейликти жок кылган жана күнөөлөрдү төккөн ажылыкты аткаруу, байлыкты мол кылган, өмүрдү узарткан жана достордун сүйүсүн таптырган туугандарды зыярат кылуу, каталарды өчүргөн, Аллахтын каарына тоскоол болгон жашыруун берилген садака жана өлүмдүн жаман абалда болуусуна тоскоол болгон жана коркуудан корутан жакшылык кылуу.

Аллахты дайыма эстегиле. Анткени зикирлердин эң жакшысы Аллахты эстөө. Такыбааларга убада кылынгандарды сурагыла. Анткени Аллахтын убадасы убадалардын эң туурасы. Аз. Пайгамбардын (с.а.в.) жолу менен жүргүлө. Анткени ал эң изги жол. Анын сүннөттөрүнө моюн сунгула. Анткени Анын сүннөттөрү жолдордун эң шарапаттуусу. Аллахтын китебин үйрөнгүлө. Анткени Аллахтын китеби сөздөрдүн эң кымбаты. Динди жакшылап түшүнгүлө. Анткени динди жакшы түшүнүү жүрөктөрдү нурдуу кылат. Курандын нурундан шыпаа издегиле. Анткени ал көңүлдөрдөгү оорууларга шыпаа. Куранды акысын берип окугула. Анткени эң көркөм кабарлар анда бар. Куран окулганда уккула. Сүйлөбөгүлө, балким Аллах силерге ырайым кылаар. Куран аркылуу туура болгондорду үйрөнгөнүңөрдө туура жолдо болосуңар. Илим менен амал кылбаган адам сабатсыздыгындан улам туура жолду таба албаган күнөөкөр наадан сыяктуу. Менин оюмча наадандык сазына баткан адамга караганда илими менен амал кылбаган адамдын сурагы катуу жана абалы да аянычтуу болот. Экөөбү тең туура жолдон адашкандар.

ТЕКШЕРҮҮҮҮЧҮН СУРООЛОР

1. Салтанаттардын диний жашоо үчүн мааниси кандай?
2. Дуба деген эмне? Аныктамасын жазгыла?
3. Дубанын мусулмандардын жашоосундагы маанисин айткыла?
4. Дуба менен тиешелүү аяттарды жазгыла?
5. Дубанын маанилүүлүгүн белгилеген хадистерден мисалдар бергиле?
6. Хатым салтанаты кантип ишке ашат? Хатым дубасын кыла аласыңарбы?
7. Нике кантип кыйылат? Нике дубасын жатка окуй аласыңарбы?
8. Наристеге ат койуунун сиздин оюңуз боюнча мааниси эмне?
9. Азан дубасын жазгыла?
10. Сүннөт болуунун Ислам дининдеги ордун белгилегиле?
11. Тообо истигфардын маанилүүлүгүн аят жана хадистерден мисалдар берип ачыктагыла?
12. Кандайдыр бир унаага минип жатканда дуба катары окула турган аяттарды жазгыла?
13. Ифтар дубасыны жазгыла?
14. Шыпаа дубасыны жазгыла?
15. Кандайдыр бир ачылыш салтанатында кылына турган дубаны жазгыла?

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1. Бир кишинин Аллахтын улуулугу жанында алсыздыгыны мойундоосуну, жакшылык жана жардамын тилөөсүнү билдирген термин төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
 - А) Жагынуу
 - Б) Жардам үмүт кылуу
 - В) Истигфар
 - Г) Тообо кылуу
 - Д. Намаз кылуу
2. Дубалар төмөндөгүлөрдөн кайсынысына карай кылынуусу керек.
 - А) Периштелерге Б) Китептерге
 - В) Аллахка Г) Пайгамбарга
 - Д) Каабага
3. Куранды башынан аягына чейин окуп чыгуу төмөндөгүлөрдүн кайсынысы.
 - А) Тилават Б) Кыраат
 - В) Китабет Г) Хатым
 - Д) Дуба

4. Куран окуунун башка бир аты төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
 А) Тафаккур Б) Зикир
 В) Тешеккур Г) Хамд
 Д) Тасбихат
5. Көбүнчө Рамазан айында Куранда баштан аягына чейин маңдай-тескей отуруп алып окууга берилген ысым төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
 А) Мунавала Б) Мукабале
 В) Мударабе Г) Мунашаре
 Д) Музакаре
6. Үйлөнүүдөн мурун тараптардын өз ара кылган салтанаттарга төмөндөгүлөрдөн кайсынысы берилет.
 А) Нике Б) Махр
 В) Сөйкө салуу Г) Талак
 Д. Сүннөт той
7. Наристелерге ат койуу иши төмөндөгүлөрдөн кайсынысы менен айтылат.
 А) Тахник Б) Хитан
 В) Сүннөт Г) Мурувват
 Д) Никах
8. Исламда эркек балдардын сүннөт болуусу төмөндөгүлөрдөн кайсынысы менен аталат.
 А) Тахник Б) Хитан
 В) Сүннөт Г) Мурувват
 Д) Нике
9. Күлдүн кылган күнөөлөрүндөн улам бушаймандыгын билдирүү үчүн жүзөгө ашырган дуба төмөндөгүлөрдөн кайсынысы.
 А) Тообо истигфар
 Б) Тообо итираф
 В) Тообо истиграк
 Г) Тообо иштирак
 Д. Тообо инааба
10. Рамазан айында ооздун ачылуу убактысына төмөндөгүлөрдөн кайсы ысым берилет.
 А) Имсак Б) Ишрак
 В) Ифтар Г) Ихтар
 Д) Исра

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

Төмөндө берилген сүйлөмдөрдөн туура жана жаңылыш болгондордун башына (X) ишаратын койуп жооптогула.

(Т) (Ж)

1. (...) (...): Дуба - бир кишинин Аллахтын улуулугу жанында алсыздыгыны мойундоосуну, жакшылык жана жардамын тилөөсүнү билдирет.
2. (...) (...): Дубаны киши чын жүрөктөн кылгандыгы сыяктуу чын жүрөктөн да кылбаса болот.

3. (...) (...): Дуба - бул ибадат.
4. (...) (...): Ыйык китебибиз Куранды баштан аягына чейин окуп бүтүрүүгө кыраат деп аталат.
5. (...) (...): Зикир түрлөрүндөн эң жакшыларындан бири Куран окуу.
6. (...) (...): Мусулмандар түрдүү себептер менен жана өзгөчө Рамазан айында өз араларында жекече усулу менен хатым окушат.
7. (...) (...): Хатым окугандын Аллахтын улуу ысымдарындан кээ бирлерини камтыган Куранды бүтүргөндөн кийин бир дуба кылуусу мустахаб.
8. (...) (...): Азанды айткан жана уккандардын азандан соң дуба окуулары мубах.
9. (...) (...): Үйлөнүү алгач аймактык салттар жагынан айрымаланып турса да “кудалашуу жана сөйкө салуу” салтанаттары менен ишке ашат.
10. (...) (...): Наристелерге ат койуу (тахник) ар жерде ар элде бир түрлүү салтанат менен өткөрүлөт.
11. (...) (...): Сүннөт, Аз. Мухаммедин (с.а.в.) үмөтүнүн маанилүү символу.
12. (...) (...): Узакка созулган кургакчылык жана жаансыздык абалдарында калктын жалпы чөлгө чыгып же болбосо мечитке дуба кылуулары жана Аллах Тааладын жамгыр тилөөлөрү бир аймакка таандык адат салт.
13. (...) (...): Ыйык жерлерге сапар үчүн чыккандарды узатуу сүннөт.
14. (...) (...): Апталык базар курулганда базардын жакшы өтүүсү үчүн базар жеринде бир дуба окуп соода-сатыктын берекелүү болуусу үчүн дуба кылуу бидат.
15. (...) (...): Кул кемчиликсиз болбойт. Бул чындык. Маанилүү болгон ар инсан ката кылгандыгын мойундоосу керек.
16. (...) (...): Тообо истигфар дубаларынын мааниси, кылган баардык күнөөлөргө бушайман болгондугубузду билдирүү менен бирге күнөө кылууну уланта бере тургандыгыбызды билдирүү.
17. (...) (...): Тамак дубасы, Аллахка берген ниматтарындан улам бир ыраазычылык билдирүү.
18. (...) (...): Сапарга чыкканда сапардын саламаттык менен жакшы өтүүсү үчүн дуба окулбаса деле болот.
19. (...) (...): Рамазан ифтар убактысында, ооз ачуу үчүн бир дуба кылынат.
20. (...) (...): Мечит, мектеп, оорукана, жол, көпүрө, кудук, китепкана жана иш жерленин ачылыштары себебинден улам жакшы дуба кылуунун кажети жок.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

Сүйлөмдөрдөгү бош калтырылган жерлерге берилген сөздөрдөн ылайыктуу болгондорун жайгаштыргыла.

(Тообо, Хитан, Сөйкө салуу, Мукабале, Хатим.)

1. Куранды баштан аягына чейин окуп бүтүрүүгө деп аталат.
2. Мусулмандар түрдүү себептер менен жана айрыкча Рамазан айында бетме-бет олтуруп Куран окууга деп аталат.
3. Никеден мурун тараптардын уюштурган салтанатына деп аталат.
4. Эркек балдардын сүннөт болуу ишинин диний аты деп аталат.
5. Пенденин кылган күнөөлөрүнө өкүнүп бушайман болгондон кийин кылган дубасына деп аталат.

ТЕРМИНДЕР

Бош жерлерге келе турган терминдерди тапкыла.

1.: Бир кишинин Аллахтын улуулугунун жанында өзүнүн алсыздыгыны мойундоосу.
2.: Куранды баштан аягына чейин окуп бүтүрүү.
3.: бетме бет отуруп Куран окуу.
4.: Куран хатымындан кийин кылынган дуба.
5.: Наристеге ат койуу.
6.: Сүннөт болуунун диний аты.
7.: Күнөөлөрдөн кечирилүү үчүн кылынган дуба.
8.: Аллахка берген ниматтары үчүн ыраазычылык билдирүү максатында кылынган дуба.
9.: Ооз ачуу.
10.: Аз. Мухаммед Пайгамбардын (с.а.в.) хижраттык досу болгон халифа.
11.: Зиннурайн ысымдуу халифа.
12.: Абу Тураб ысымдуу халифа жана Аз. Пайгамбар Мухаммеддин (с.а.в.) күйөө баласы.

ЖООПТОР**I-БӨЛҮМ****ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ**

1-Б 2-Б 3-Д 4-Д 5-В 6-Г 7-Б 8-Г 9-А 10-Г

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

1-Т 2-Ж 3-Т 4-Ж 5-Т 6-Ж 7-Т 8-Ж 9-Т 10-Ж

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

1. Риторика	3. Кабылдандыруу	5. Ишеничтүү
2. Максаты	4. Сый-урматтуу	

ТЕРМИНДЕР

1. Хитабе	6. Аят	11. Ярхамукалла	16. Кусс б. Саиде
2. Риторика-хитабет	7. Хадис	12. Лиякат	17. Ибн Масуд
3. Даават	8. Жест	13. Фуркан	18. Арафат
4. Пайгамбар	9. Мимика	14. Жехалет	
5. Сафа төбөсү	10. Коштошуу кутбасы	15. Жаваамиул-калим	

II-БӨЛҮМ**ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ**

1-А 2-В 3-А 4-Г 5-Б 6-А 7-Б 8-Б 9-Б 10-В

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

1-Т 2-Ж 3-Т 4-Ж 5-Т 6-Ж 7-Т 8-Ж 9-Т 10-Ж

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

1. Хатип	3. Иршад	5. Сөздөр	7. Куранды
2. Муаззин	4. Байланыш	6. Жыйырма жети	

ТЕРМИНДЕР

1. Дин кызматы	4. Билал аль-Хабаший	7. Байланыш	10. Курсий
2. Хатип	5. Иршад	8. Жума намазы	11. Минбар
3. Муаззин	6. Таблиг	9. Кааба	12. Михраб

III-БӨЛҮМ

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1-Д 2-А 3-В 4-А 5-Г 6-Д 7-Г 8-Д 9-В 10-В

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

1-Т 2-Ж 3-Т 4-Ж 5-Т 6-Ж 7-Т 8-Ж 9-Т 10-Ж

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

1. Академиялык риторика	3. Коштошуу кутбасы
2. Кутба	4. Намаз

ТЕРМИНДЕР

1. Диний риторика	6. Риязус-салихин	11. Мавиза	16. Ранууна
2. Сухбат	7. Кутуб-и тисъа	12. Хусн-у хатиме	17. Ички азан
3. Кутба	8. Умар бин Абдулазиз	13. Такбир	18. Абу Бакир (р.а.)
4. Вааз	9. Кайрылуу сүйлөмү	14. Кавсар	19. Умар (р.а.)
5. Бухарий	10. Усватун хасене	15. Ихлас	

IV-БӨЛҮМ

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1-А 2-В 3-Г 4-А 5-Б 6-Д 7-В 8-Д 9-Д 10-В

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

1-Т 2-Ж 3-Т 4-Ж 5-Т 6-Ж 7-Т 8-Ж 9-Т 10-Ж

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

1. Курсий	3. Ваиз	Эскертүү
2. Мечит	4. Үндөө жана	5. Иршадий

ТЕРМИНДЕР

1. Курсий	5. Сухбат	9. Лисан	13. Михраб
2. Вааз	6. Хитап сүйлөмү	10. Калима	14. Махфил
3. Ваиз	7. Байланыш	11. Кааба	15. Терапия
4. Дин	8. Мавиза	12. Минбар	

V-БӨЛҮМ

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1-В 2-Б 3-Д 4-Г 5-В 6-Б 7-Г 8-Г 9-Г 10-Г

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

1-Т 2-Ж 3-Т 4-Ж 5-Т 6-Ж 7-Т 8-Ж 9-Т 10-Ж

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

1. Ажал	3. Макрух	5. Тажхиз
2. Калима-и тавхид	4. Гасл	

ТЕРМИНДЕР

1. Өлүм	5. Тажхиз	9. Кифая парзы	13. Тазкия
2. Ажал	6. Такфин	10. Ва жалла санаауке	14. Ташийъ
3. Талкин	7. Камиис	11. Мусалла	15. Дефин
4. Гасл	8. Изар	12. Кабыр	16. Тазия

VI-БӨЛҮМ

ӨЗҮБҮЗДҮ ТЕКШЕРЕЛИ: ТЕСТ

1-Г 2-В 3-Г 4- 5-В 6-Б 7-Г 8-Г 9-Г 10-Г.

ТУУРА-ЖАҢЫЛЫШ

1-Т 2-Ж 3-Т 4-Ж 5-Т 6-Ж 7-Т 8-Ж 9-Т 10-Ж
 11-Т 12-Ж 13-Т 14-Ж 15-Т 16-Ж 17-Ж 18-Ж 19-Т 20-Ж.

БОШТУКТАРДЫ ТОЛТУРУУ

1. Хатим	3. Сөйкө салуу	5. Тообо
2. Мукабале	4. Хитан	

ТЕРМИНДЕР

1. Дуба	4. Хатым дубасы	7. Тообо истигфар	10. Аз. Абу Бакир
2. Хатым	5. Тахник	8. Тамак дубасы	11. Аз. Осмон
3. Мукабале	6. Хитан	9. Ифтар	12. Аз. Али

Handwriting practice lines consisting of 28 horizontal dotted lines.

This image shows a full page of a handwriting practice worksheet. It consists of numerous horizontal dashed lines spaced evenly across the page, providing a guide for letter height and placement. The lines are light gray and extend from the left margin to the right margin. There are no margins, text, or other markings on the page.

Handwriting practice lines consisting of 28 horizontal dotted lines.

This image shows a full page of a handwriting practice worksheet. It consists of numerous horizontal dashed lines spaced evenly across the page, providing a guide for letter height and placement. The lines are thin and light gray, set against a plain white background. There are no margins, text, or other markings on the page.

Handwriting practice lines consisting of 25 horizontal dotted lines.